Rapportage pilots praktijkgericht programma (pgp) vmbo

Rapport 2024

Onderzoek onder begeleiding van NRO Consortium ResearchNed, Sardes, ROA, SEO, en KBA Nijmegen

ResearchNed Wouter van Casteren **Sardes** Frank Studulski | Emiel Helmich
ROA Sabine Baumann | Jessie | Bakens | Danique Eijkenboom **SEO** Tyas Prevoo | Julia de Groot
KBA Nijmegen Daniëlle van Helvoirt | Isis Derks | Marjolein Muskens

Inhoud

1 Inleiding ... 3

1.1 Monitor- en evaluatieonderzoek pgp en doelen pgp ... 4
1.2 Opzet onderzoek en leeswijzer ... 6
2 Gesprekken met strategische partners ... 7

2.1 Aanleiding ... 7
2.2 Waardering van (de resultaten van) het pgp ... 8
2.3 Waardering van de actuele beleidskeuzes ... 10
2.4 Blik op de komende periode ... 10
2.5 Implicaties voor de monitoring ... 11
3 Casestudies scholen 2024 ... 13

3.1 Aanpak casestudies ... 13
3.2 Resultaten casestudies ... 15
3.3 Impact van het pgp ... 21
3.4 Slotbeschouwing: algemene indrukken uit casestudies ... 24
4 Casusbeschrijvingen: voorbeelden ... 27

4.1 Voorbeeld 1 ... 27
4.2 Voorbeeld 2 ... 28
5 Lesobservaties pgp ... 33

5.1 Aanpak ... 33
5.2 Resultaten per school ... 36
5.3 Samenvattend beeld lesobservaties ... 51
6 Vragenlijst voor leerlingen ... 53

6.1 Resultaten ... 53
7 Pilot pgp: Eerste kwantitatieve meting ... 57

7.1 Inleiding ... 57
7.2 Praktijkgerichte programma's ... 59
7.3 Doorstroom van leerjaar 3 naar leerjaar 4 ... 61
7.4 Studieresultaten leerjaar 4: diplomarendement schoolexamen en eindexamen ... 63
7.5 Studieresultaten schoolexamen ... 64
7.6 Vervolgstappen na leerjaar 4 ... 66
7.7 Oordeel van vmbo-gediplomeerden ... 74
7.8 Samenvatting en conclusie eerste kwantitatieve meting ... 74
8 Conclusies ... 76

Doel 1 – aansluiting mbo en havo ... 79

Doel 2 – praktische ervaring laten opdoen ... 79

Bijlage A ... 82

Monitor pilot pgp – nulmeting ... 82

Bijlage B ... 97

1 Inleiding

In 2021 startte OCW een pilot gericht op de ontwikkeling van een praktijkgericht programma (pgp). Oorspronkelijk was dit bedoeld als voorbereiding op de invoering van de 'Nieuwe Leerweg' (samenvoeging vmbo gl en tl) maar die stelselwijziging staat vooralsnog *on hold*. De invoering van de pgp's in vmbo gl en tl gaat daarentegen onverminderd voort. In totaal zijn 136 scholen ingeloot voor deze pilot, die vier jaar duurt. Vanaf het schooljaar 2021-2022 werd daadwerkelijk op 119 (van de 136) vestigingen één van de zes beschikbare pgp's aan leerlingen van het derde leerjaar aangeboden. In 2022 volgde een tweede loting en werd de pilot uitgebreid tot 155 vestigingen en 13 pgp's vanaf het schooljaar 2022-2023

Wat is een praktijkgericht programma?
Bij een praktijkgericht programma voeren leerlingen praktische, levensechte en realistische opdrachten uit bij of voor opdrachtgevers (bedrijven en instellingen) binnen en buiten school. Hierdoor ervaren leerlingen hoe het eraan toe gaat in de praktijk. Zo stellen ze bijvoorbeeld een duurzame menukaart op voor een restaurant of zoeken ze op verzoek van de gemeente een oplossing voor een druk kruispunt. Zij leren tijdens het praktijkgerichte programma ook bredere praktische vaardigheden, zoals samenwerken, presenteren, zelfstandig werken en plannen. Ze kunnen zich oriënteren op verschillende opleidingen en beroepen. Daarnaast staan vakspecifieke kennis en vaardigheden en loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) centraal.

Door vaker met deze vaardigheden aan de slag te gaan, doen leerlingen ervaringen op die de overstap naar een vervolgopleiding mbo of het havo vergemakkelijkt. De ontwikkeling van het praktijkgericht programma bevindt zich nog in de pilotfase, maar vanaf schooljaar 2024-2025 kan wel elke school die dat wil een praktijkgericht programma aanbieden.

(Bron: www.praktijkgerichteprogrammas.nl)

Landelijke beleid

Het afgelopen jaar was er hernieuwde aandacht voor het praktijkgerichte onderwijs. Na de brieven van OCW in 2023 (OCW, 11 mei 2023)[1] en de AMvB in 2024, werd duidelijk dat scholen het pgp vrijwillig konden inrichten. De SLO en OCW samen hebben een informatiebijeenkomsten georganiseerd voor scholen die een pgp willen inrichten. In de bijeenkomsten werd ook nog eens duidelijk uitgelegd wat de verschillen in keuzemogelijkheden zijn voor leerlingen (zie onderstaand schema). Voor leerlingen in de tl valt het pgp in het vriie deel en komt het dan in de plaats van een ander vak. Voor leerlingen in de gl mogen scholen vanaf het schooljaar 2024-2025 het praktijkgerichte programma aanbieden in plaats van het profielvak in het profieldeel. Daarmee behoudt de gemengde leerweg het beroepsgericht programma en volgt de gl-leerling ook altijd twee beroepsgerichte keuzevakken. De brief geeft een overzicht van de examenprogramma's van de GL met en zonder praktijkgericht programma.

In het afgelopen jaar is ook het examenprogramma gemoderniseerd. Volgens de SLO is de inhoud hetzelfde gebleven, maar is het aantal hoofdonderdelen teruggebracht van zes naar drie.

1 Ministerie van OCW (2023). kamerbrief praktijkgerichte programma's, Den Haag: OCW (11 mei 2023)

Schema: opbouw van de nieuwe curricula GL en TL

	Examenprogramma GL met pgp	Examenprogramma TL met pgp
Algemeen deel	Nederlands Engels Maatschappijleer CKV LO Profielwerkstuk	Nederlands Engels Maatschappijleer CKV LO Profielwerkstuk
Profiel deel	Profielgebonden vak (I) Profielgebonden vak (II) Praktijkgericht programma	Profielgebonden vak (I) Profielgebonden vak (II)
Vrije deel	Vrij AVO-keuzevak (I) Beroepsgericht vak: twee keuzevakken	AVO-keuzevak (I) Praktijkgericht programma

Uit: OCW, brief van 11 mei 2023

De belangstelling bij scholen die het pgp vrijwillig willen gaan invoeren is groot. In de subsidieronde van 2024 voor vmbo-tl zijn zo'n 400 aanvragen ingediend. In januari 2025 volgt een nieuwe subsidieregeling, waarbij licentiegebonden pgp's voorrang krijgen. Scholen die nog niet hebben meegedaan met de pilot krijgen meer subsidie dan scholen die al een pgp hebben ontwikkeld, vanwege de opstartkosten.

Op 7 juni 2024 verscheen ook een brief van OCW[2] over de waardering van praktijkgericht onderwijs en de toekomst van het vmbo. In de brief wordt het belang van praktijkgericht werken onderschreven. OCW ziet het als een ontwikkeling voor het gehele funderend onderwijs (van basisschool tot en met vwo). Het uitgangspunt daarbij is dat praktijkgericht onderwijs en basisvaardigheden elkaar versterken.

In het vmbo is de afgelopen drie jaar al ervaring opgedaan met de praktijkgerichte programma's. In de brief van 2024 wordt aangegeven dat dit zal worden uitgebouwd naar het gehele voortgezet onderwijs, en dat een aantal andere maatregelen het praktijkgerichte onderwijs zullen gaan ondersteunen.

1.1 Monitor- en evaluatieonderzoek pgp en doelen pgp

Bij de start van de pilots pgp is een monitor- en evaluatieonderzoek opgestart om de implementatie en effecten van de pilot zo goed mogelijk te volgen. Vanwege veranderingen in beleid (samenvoeging vmbo gl en tl gaat voorlopig niet door) en inzichten die gaandeweg zijn ontstaan is ook de focus van het onderzoek iets aangepast.

De Nieuwe Leerweg had initieel (2021) vier doelen:
1. Voorbereiding op vervolg (mbo en havo)
2. Praktische ervaring laten opdoen
3. Herkenbaarheid vmbo
4. Overzichtelijkheid vergroten

Doelen 3 en 4 zijn niet haalbaar zolang gl en tl niet samengevoegd worden in een Nieuwe Leerweg. Deze doelen blijven wel op de achtergrond aanwezig maar staan in het onderzoek niet centraal zolang het alleen om de invoering van het pgp gaat. De doelen 1 en 2 blijven wel in stand.

2 Ministerie van OCW (2024). De waardering van praktijkgericht onderwijs en de toekomst van het vmbo, Den Haag: OCW (7 juni 2024)

Wat hierbij opvalt is dat dit eigenlijk niet twee doelen zijn, maar dat doel 1 (Voorbereiding op vervolg (mbo en havo)) het hoofddoel is dat wordt bereikt met doel 2 (alle leerlingen praktische vaardigheden op laten doen). Ook kan er op basis van ervaringen met de pilot en geluiden uit de scholen een extra doel worden toegevoegd: het verhogen van een actieve studiehouding en motivatie van leerlingen. Al met al hebben wij de hoofdoelen en interventielogica van de pilot pgp in het onderzoek van 2024 daarom als volgt geformuleerd:

Doelen van het pgp die zijn meegenomen in het monitor-en evaluatieonderzoek pgp 2024:

1. Voorbereiding op het vervolg (mbo en havo) verbeteren
2. Praktische ervaring laten opdoen
3. Actieve studiehouding en motivatie verhogen

Deze hoofddoelen kunnen worden vertaald naar een uitwerking in verschillende doel-middel redeneringen :

- Praktische ervaring → Beter beroepsbeeld → hogere kwaliteit studiekeuze
- Praktische ervaring → Beter beeld van mbo → hogere kwaliteit studiekeuze
- Praktische ervaring → Beter beeld eigen interesses en talenten → hogere kwaliteit studiekeuze
- Praktische ervaring → Ontwikkelen praktische vaardigheden → Betere aansluiting op vaardigheden die nodig zijn in mbo en havo
- Praktische opdrachten → Betere aansluiting op interesses van leerlingen → meer motivatie en actievere studiehouding

In de eerste monitorrapportage (Van Casteren et al, 2022, p. 15)[3] is een meer uitgebreid overzicht gegeven van doelen verdeeld naar verschillende actoren (leerlingen, docenten, vmbo-school, havo, mbo, bedrijfsleven). De doelen die betrekking hebben op de overzichtelijkheid van het vmbo zijn in de rapportage 2024 losgelaten, maar in het uitgebreide overzicht staan ook doelen of indicatoren die onderdeel zijn van de doel-middel redenering, maar niet als hoofddoel worden beschouwd, maar eerder als 'bijvangst'. De belangrijkste hiervan zijn:

- Docenten: Ontwikkeling van coachende vaardigheden
- School: Nadere invulling en versterking van LOB / Verbetering kwaliteit LOB
- Randvoorwaarde: gaat niet ten koste van de algemeen vormende vakken (idealiter: versterkt over de volle breedte het curriculum, dus ook de avo-vakken)

In de gesprekken met de scholen worden daarom ook vragen gesteld over LOB, de rol van de AVO vakken en basisvaardigheden, en de rol van docenten.

Op 1 augustus 2024 is een Besluit praktijkgerichte vakken vmbo gl en tl in werking getreden. In dit besluit wordt het doel van het pgp als volgt gedefinieerd:

Het doel van het praktijkgericht vak is om leerlingen in staat te stellen zich beter te oriënteren op de wereld buiten de school door het doen van praktische en realistische opdrachten bij of voor opdrachtgevers. Hierdoor ontwikkelen zij een beroepsbeeld en oriënteren zij zich op en bereiden zij zich voor op mogelijke vervolgopleidingen. Daarnaast stelt het praktijkgerichte vak leerlingen in staat om brede metacognitieve vaardigheden te ontwikkelen. En tot slot stelt het nieuwe vak leerlingen in staat om kennis, vaardigheden en houdingen toe te passen in een realistische en levensechte context.

[3] Casteren, W. van, Studulski, F., Prevoo, T., Gerards, R., Baumann, S., Muskens, M. (2022). *Rapportage monitor- en evaluatieonderzoek pilot praktijkgericht programma en nieuwe leerweg vmbo (rapport 2022)*. ResearchNed, Sardes, ROA, SEO, KBA, Onderzoek onder begeleiding van NRO

Hier valt op dat het verhogen van een actieve studiehouding en motivatie van leerlingen niet expliciet naar voren komen. Ook komt in dit besluit het ontwikkelen van metacognitieve vaardigheden van leerlingen wel naar voren als doel, wat in eerdere definities van de doelen van het pgp niet werd genoemd. Ook met deze aangepaste doelen wordt rekening gehouden in het onderzoek, door bijvoorbeeld ook in te gaan op het effect van het pgp op de ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden van leerlingen.

Het mag duidelijk zijn dat het voor een langjarig monitor- en evaluatieonderzoek een uitdaging is als de doelen van de onderzochte interventie gaandeweg meerderde keren veranderen. Desondanks zetten we ons in om zo breed mogelijk te kijken naar de doelen en (ervaren) effecten van het pgp. Het streven is om in het eindrapport 2025 tot een eindconclusie te komen over zowel de doelen als de bereikte effecten.

Examenprogramma's

Aan het begin van de pilotperiode zijn in mei 2021 de eerste examenprogramma's uitgebracht. Deze zijn in de afgelopen periode bijgesteld en het afgelopen jaar is gewerkt met een nieuwe versie. Deze is verschenen in maart 2024. Volgens de SLO zijn de programma's geredigeerd. Het aantal onderdelen is teruggebracht van zes naar drie met als doel om het overzichtelijker te maken.
Alle praktijkgerichte examenprogramma's zijn opgedeeld in drie domeinen. De delen A en B zijn voor alle programma's gelijk.

A. praktijkgerichte opdrachten
B. programmaoverstijgende vaardigheden
C. programmaspecifieke vaardigheden

In deel A gaat het om generieke persoonsontwikkeling en het ontwikkelen van interesses en kwaliteiten, op basis van de praktijkopdrachten, De eindtermen in deel B zijn kenmerkend voor het praktijkgerichte programma. Hier worden vaardigheden en competenties genoemd:

- Eindterm 3 – Sociaal handelen
- Eindterm 4 – Samenwerken
- Eindterm 5 – Taalvaardigheden
- Eindterm 6 – Rekenvaardigheden
- Eindterm 7 – Digitale vaardigheden
- Eindterm 8 – Analytische denkvaardigheden
- Eindterm 9 – Kritische denkvaardigheden
- Eindterm 10 – Creatieve denkvaardigheden
- Eindterm 11 – Onderzoeken

De programma specifieke vaardigheden zijn verschillend per profiel.

1.2 Opzet onderzoek en leeswijzer

Het monitor- en evaluatieonderzoek bestaat uit een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve onderdelen. We starten het rapport met een verslag van gesprekken met strategische partners. Vervolgens doen we verslag van casestudies op 25 vmbo-scholen, en beschrijven we voorbeelden van lessen pgp op scholen die met behulp van observaties tot stand zijn gekomen. Vervolgens tonen we gegevens uit een vragenlijst die onder leerlingen is afgenomen. Tot slot brengen we administratieve gegevens in kaart over instroom, doorstroom en uitstroom in het pgp en leerresultaten (cijfers).

2 Gesprekken met strategische partners

2.1 Aanleiding

Bij de start van de pilots voor het pgp in het vmbo zijn in het najaar van 2021 gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van diverse *landelijke* partijen, om de beleidscontext van het pgp te beschrijven. Hiervan is verslag gedaan in het eerste monitorrapport (Van Casteren, et al, 2022)[4].
Begin 2024 is opnieuw een gespreksronde gemaakt langs deze partijen[5]. De reden voor deze nieuwe gesprekken is dat na twee jaar de eerste resultaten van de pilots duidelijk worden, maar ook dat landelijk nieuwe beleidskeuzes zijn gemaakt. Die keuzes zijn mogelijk van invloed op de verwachtingen van het pgp en de gewenste wijze van monitoren en evalueren.

Beleidscontext
In oktober 2022 heeft de minister van onderwijs zich in een kamerbrief positief uitgesproken over praktijkcomponenten in het onderwijs, maar ook aangegeven meer tijd nodig te hebben om na te denken over hoe dat kan worden ingebed in het stelsel. Op 11 mei 2023 verscheen vervolgens de Kamerbrief Praktijkgerichte Programma's die op enkele onderdelen duidelijkheid verschafte. Alle vmbo-scholen kunnen vanaf schooljaar 2024-2025 één of meer pgp's aanbieden. Er waren ook belangrijke aanpassingen. Oorspronkelijk waren de pilots gericht op de vorming van een 'nieuwe leerweg', door een samengaan van de gemengde en de theoretische leerweg (gl en tl). In de brief blijven de gl en tl (vooralsnog) apart bestaan (zie ook de toelichting in het voorgaande hoofdstuk). De minister gaf daarmee gehoor aan de wens in het scholenveld om de beroepsgerichte *keuzevakken* in de gl te behouden. In het najaar van 2023 is een ontwerp AMvB verschenen dat de beleidskeuzes vertaalt in regelgeving. De AMvB regelt in het kort dat er per leerweg een verschillende inbedding van het pgp is:
1. In de theoretische leerweg is het pgp een examenvak in het vrije deel en daarmee een keuzevak voor leerlingen.
2. In de gemengde leerweg is het pgp in het profieldeel een alternatief voor het profielvak en blijft het beroepsgerichte programma met de keuzevakken behouden.

Tot in elk geval 2027/28 kunnen scholen het pgp vrijwillig invoeren. De minister wil tegen die tijd, op basis van de ervaringen, samen met het veld nieuwe keuzes maken. Die nog te maken keuzes betreffen ook het aantal pgp's (en de bekostiging ervan). Er zijn nu dertien pgp's; mogelijk kan dat aantal nog veranderen, zoals met een lager aantal pgp's.

In de AMvB wordt overigens meestal over een praktijkgericht *vak* (pgv) in plaats van een programma gesproken. Dit benadrukt dat met de AMvB een nieuw vak aan het examenprogramma van vmbo-gl/tl wordt toegevoegd. Hierna houden we meestal de omschrijving pgp aan.

In de gespreksronde van 2024 zijn vier hoofdvragen gesteld:
- Hoe waarderen strategische partners de inrichting en de resultaten van het pgp tot nu toe?
  - Hoe kijken zij naar de eerste opbrengsten van de invoering van het praktijkgerichte programma, over de eerste twee jaar (schooljaar 2021/2022 en 2022/2023)?

4 Casteren, W. van, Studulski, F., Prevoo, T., Gerards, R., Baumann, S., Muskens, M. (2022). Rapportage monitor- en evaluatieonderzoek pilot praktijkgericht programma en nieuwe leerweg vmbo (rapport 2022). ResearchNed, Sardes, ROA, SEO, KBA, Onderzoek onder begeleiding van NRO

5 Gesproken is met Jacqueline Kerkhoffs en Arjen Daelmans (Stichting platforms VMBO), Ineke Munter (Platform TL), Denise Schreurs en Chris Fokkens (ministerie van OCW), Marleen Harink (VO-raad), Rico Vervoorn (MBO-raad), Gertrud van Erp (VNO-NCW/MKB Nederland), Wiko Veenvliet (Havoplatform), Monja Liese Antens (SLO) en Sjoerd van Geffen en Lobke Vlaming (Ouders en Onderwijs).

- Sluiten deze uitkomsten wat hen betreft goed aan bij de oorspronkelijke doelen en het belang dat hun organisatie aan het PGP hechtte? In welke zin sluit het PGP aan bij de oorspronkelijke doelstellingen? Hoe kijken zij aan tegen de actuele concretiseringen en bijsturingen van OCW?
    - Hoe kijken zij aan tegen het onderscheid dat is aangebracht tussen GL en TL bij de ruimte voor het PGP?
- Hoe kijken zij naar de komende periode?
    - Hoe waarderen zij de rol en het belang van het belang van LOB binnen het PGP?
    - Hoe waarderen zij de rol en het belang van de contacten met het bedrijfsleven in het PGP?
    - Hoe kijken zij aan tegen de aansluiting met het HAVO?
    - Hoe kijken zij aan tegen het PGP als overstijgend vak (voor meer profielen)?
    - Hoe kijken zij aan tegen het ontwikkelen van een doorgaande lijn PGP beginnend in het eerste jaar?
- Wat zijn, gegeven de wijzigingen en concretiseringen, thema's en indicatoren die in de monitoring van de pgp's benadrukt of eraan toegevoegd dienen te worden?
    - Wat zien landelijke organisaties als succesfactoren voor het invoeren van het praktijkgerichte programma?
        - Wat zou een positief neveneffect kunnen zijn van het PGP?
    - Wanneer is de invoering van de PGP geslaagd? Wat zijn daarvoor goede criteria?

De navolgende paragrafen bevatten de resultaten van de bevraging van de strategische partners op deze vier vragen.

2.2 Waardering van (de resultaten van) het pgp

Vrijwel alle gesprekspartners geven aan positief tegen het pgp aan te kijken. Door de gesprekspartners worden mogelijke positieve effecten genoemd op meerdere vlakken:

- *Voor leerlingen* bevordert het pgp hun motivatie, maakt hen nieuwsgieriger en bewuster van hun keuzes en stimuleert hen tot een actievere leerhouding.
- Voor *docenten* kan het pgp een verrijking zijn door een andere rol en omgang met leerlingen, een andere blik op de lesstof en de nieuwe contacten met de omgeving.
- *Vanuit het havo* wordt ook gezien dat het pgp bijdraagt aan een actievere studiehouding bij leerlingen, die op de havo nodig is, en aan een bewustere keuze (en motivatie) voor het havo. In het HAVO zijn pilots HAVO-P gestart (praktijkgericht werken).

Er zijn ook aandachts- en zorgpunten geuit over de resultaten en de inrichting van het pgp:

- Voor veel *docenten* is het pgp een opgave. Het leerproces van leerlingen begeleiden is volgens de geïnterviewden belangrijker dan het uiteindelijk product wat leerlingen maken; sommige vakdocenten moeten daarin nog een draai maken. Het zelf kunnen ontwikkelen van een passende opdracht is een vereiste om de kern van het pgp goed te doorgronden. Er zijn hierbij ook zorgen over de kwaliteit van de in het pgp ingezette docenten (ook als ze bevoegd zijn) en over de doorwerking hiervan in de kwaliteit van het onderwijs.
- Er blijft een discussie gaande over beroepsgericht versus praktijkgericht: de inrichting van het pgp is in ogen van sommige geïnterviewden algemener (minder beroepsgericht) geworden dan aanvankelijk werd verwacht. Wel is er consensus bij geïnterviewden dat het vmbo in de eerste plaats *voorbereidend* onderwijs is en dat het pgp daarmee ook primair een oriënterend karakter heeft. In een oriënterend pgp passen ook beroepsvaardigheden, maar het gaat er dan niet om dat de leerling bijvoorbeeld echt leert lassen, maar dat die een idee krijgt van een beroep en de vaardigheden die daarbij horen. De balans daarin vinden, blijft discussies oproepen. Sommige geïnterviewden vinden dat het vmbo te veel opleidt voor de arbeidsmarkt; het leren van het vak hoort volgens hen thuis op het mbo. Vanuit het mbo is hierbij ook opgemerkt dat door vakdocenten in het vmbo wel eens lijkt te worden miskend dat hun tl en gl-leerlingen doorstromen naar middenkader opleidingen op niveau 3 en 4. Dat zijn vaak geen opleidingen waarin studenten veel maakvaardigheden nodig hebben. De

oriënterende vaardigheden zijn dan belangrijker dan de beroepsvaardigheden. Het is dus ook vanuit het mbo bezien niet nodig dat er echt vakvaardigheden worden geleerd in het pgp; voorkomen moet ook worden dat studenten in het mbo onderwerpen moeten herhalen. Andere geïnterviewden vinden juist dat een pgp niet tè algemeen moet worden en ook beroepsvaardigheden moet bevatten (zij het dat voor hen ook de *oriëntatie* voorop staat). Feit is dat het vmbo – ook in de gl en tl - een zeer diverse leerlingenpopulatie kent, met leerlingen met verschillende leer- en onderwijsbehoeften. Sommige leerlingen weten al heel goed wat hun beroep gaat worden en die kun je daarin ondersteunen, anderen weten dat nog helemaal niet en die moet je vooral laten oriënteren en kennismaken. Beide groepen zijn gebaat bij bredere oriëntatie en kennismaking met verschillende alternatieven. Dat vergt maatwerk en keuzeruimte binnen een pgp.
Hieronder ligt een basale discussie, namelijk de vraag “Wat willen we nu van de leerling; wat zou de vmbo-leerling moeten kunnen, wat moeten ze in hun bagage hebben?”. In dat perspectief wordt door geïnterviewden positief aangekeken tegen het ontwikkelen van een doorgaande lijn van beroepsoriëntatie en praktijkgerichte vaardigheden, van de onderbouw naar de bovenbouw, zoals op verschillende scholen nu wordt gedaan.

- De *organiseerbaarheid* (en betaalbaarheid) van de pgp’s moet op termijn nog blijken. Nu kunnen de pgp’s weliswaar worden uitgevoerd, maar als ambities toenemen en leerlingen bijvoorbeeld meer keuzeruimte wordt geboden bij opdrachten, dan neemt ook de druk op de (personele) organisatie toe. Los daarvan zijn er nog tal van zaken die op veel plekken nog (beter) geregeld moeten worden, zoals de organisatie in de school, de schaalvergroting als er meer pgp’s zijn of meer leerlingen het pgp gaan volgen, de structurele financiering en personele bezetting, praktische zaken als het transport naar bedrijven, de samenwerken met het mbo, de integratie van LOB, de borging van de kwaliteit en van de toetsing van een pgp.
- Apart voor LOB is aangegeven dat scholen dit – ook in relatie tot het pgp - heel verschillend inrichten en soms naast het pgp vormgeven, terwijl sommige gesprekspartners stellen dat LOB juist de *essentie* van het pgp is, omdat het heel veel activiteiten biedt die raken aan loopbaanondersteuning en beroepenoriëntatie. Aangegeven is dat er behoefte is aan een richtlijn voor LOB, ook in de vorm van kwaliteitsmaatstaven.
- Een van de uitdagingen van het pgp was om een verbinding te leggen met de avo-vakken. Hierover is nog discussie; eigenlijk zouden praktijkvaardigheden zoals presenteren en samenwerken onderdeel moeten zijn van alle avo-vakken, en dat zijn ze vaak ook. Dat het pgp als een apart vak wordt benaderd, wordt daarom niet steeds als een positieve ontwikkeling gezien (zie ook verderop).
- De samenwerking met werkgevers en het mbo is op veel plekken nog beperkt. Bij de formulering van opdrachten en bij de doorontwikkeling van de examenprogramma’s zou meer gebruik gemaakt moeten worden van de input vanuit het bedrijfsleven (branches en sectoren) en vanuit het mbo.
- Als de pgp’s worden opgeschaald en er ook elders in het vo praktijkgericht gewerkt gaat worden, kunnen vraag en aanbod bij de praktijkopdrachten flink uiteen gaan lopen. De afstemming tussen scholen en bedrijven in de regio vraagt om een regionale ‘structuur’. Hierbij is ook verwezen naar de ‘opdrachtenbanken’ die branches en sectoren beheren en die veel meer scholen zouden kunnen gebruiken bij het formuleren van praktijkopdrachten.

Per saldo is het beeld vanuit de interviews dat men vooral een totaalvisie mist op hoe je de schaarse vmbo-tijd optimaal kunt benutten voor oriëntatie, vakkennis, basiskennis en generieke vaardigheden in een samenhangend curriculum. Het pgp is daarin nu vaak nog te veel een los element, waarmee scholen nu vooral praktisch binnen het rooster aan de slag zijn. Terwijl het pgp volgens geïnterviewden allerlei mooie kansen biedt, ook om basisvaardigheden (zoals taal, rekenen en digitale vaardigheden) te integreren via bijvoorbeeld taal- of rekenrijke opdrachten. Benadrukt is dat de kracht van een pgp is dat je er allerlei zaken in kwijt kunt: beroepsgerichte vaardigheden, brede oriëntatie, basisvaardigheden, generieke vaardigheden. Dat vraagt om een integrale visie van een school; scholen moeten zich er dus - volgens geïnterviewden - vaak sterker van bewust zijn dat het pgp geen apart vak is of hoeft te zijn, maar potentieel onderdeel is van een bredere inzet en ambitie, waarvan ook de basis (taal- en reken)vaardigheden van leerlingen kunnen profiteren. Dat kan door betekenisvolle, contextrijke

leerervaringen aan te bieden. Er zou daarom opnieuw een debat moeten worden gevoerd over de vraag: Wat willen we nu eigenlijk echt met de pgp's bereiken?

2.3 Waardering van de actuele beleidskeuzes

In de gesprekken is ingegaan op de hoofdkeuzes in het actuele beleid:
Cesuur tl en gl: De meeste gesprekspartners vinden het jammer dat gl en tl niet gelijk worden behandeld in het pgp; dat strookt niet met de doelstelling van de pilot om een nieuwe leerweg te creëren. Hiermee is het vmbo ook minder overzichtelijk geworden, het leidt volgens geïnterviewden tot onduidelijkheden - met name voor de gl - en creëert daarmee een situatie die lastig is uit te leggen aan scholen. Ook compliceert het de programmatische aansluiting van het vmbo op de havo.

Anderzijds is er begrip voor dat het nu aan de vroege kant is voor een stelselwijziging, die nodig zou zijn om het pgp op gelijke manier voor de gl en tl te regelen. In de komende periode blijft daarom de focus liggen op een goede inrichting en uitvoering van de programma's.

Het pgp is niet verplicht: De meeste gesprekspartners betreuren het dat er niet is gekozen voor verplichte invoering van een pgp op alle scholen. Een verplichting creëert meer eenheid en duidelijkheid, waarbij ook is verwezen naar de (vermeende) positieve effecten die het pgp heeft op leerlingen; die effecten missen leerlingen op scholen die geen pgp aanbieden. Veelal is ingebracht dat *alle* vmbo-leerlingen een praktijkprogramma zouden moeten (kunnen) volgen.

Pgp als apart vak: Op een meer fundamenteel niveau wijzen veel gesprekspartners de insteek af dat het pgp een regulier, *apart vak* is. De presentatie van het pgp als een los vak illustreert volgens geïnterviewden het al geschetste gemis aan visie hoe een pgp ingebed kan worden in het curriculum, opdat alle doelen rondom oriëntatie, generieke vorming, basisvaardigheden en dergelijke optimaal gerealiseerd kunnen worden. Een pgp als apart vak miskent ook dat er in andere vakken/lessen vaak ook al praktijkgericht geleerd wordt (met groepsopdrachten, werkstukken en presentaties) of praktijkgericht kán worden geleerd. Het pgp zou moeten stimuleren om die bestaande praktijkgerichte onderdelen samen te brengen in een echt 'programma', in plaats van naast elkaar te positioneren als aparte vakken.

Bevoegdheden: Vanaf het begin van de pilot zijn de bevoegdheden een vraagstuk. Ingebracht is in de gesprekken dat bevoegd nog niet betekent dat een docent bekwaam is om het pgp in te vullen en leerlingen te begeleiden. Professionalisering en kwaliteitsborging en – bewaking zijn daarom van belang. Relevant hierbij is dat de AMvB de volgende richtlijnen over scholing en bevoegdheden bevat:

- Voor het aanbieden van een pgp als *keuzevak* zijn (nog) geen specifieke bevoegdheden noodzakelijk.
- De licentiegebonden pgp's moeten worden verzorgd door een bevoegd docent voor het gelijknamige profielvak.
- Voor de licentievrije vakken is het *uitgangspunt* dat deze worden gegeven door een docent die bevoegd is voor het gelijknamige profielvak, zoals E&O of Z&W. Deze docenten zijn echter niet altijd beschikbaar op scholen die de tl aanbieden. Daarom wordt vanaf schooljaar 2024-2025 een uitzondering gemaakt, zodat het pgp gegeven kan worden door een docent die bevoegd is voor de bovenbouw van het vmbo én voor het praktijkgerichte vak relevante *scholing* heeft gevolgd. De Landelijke Werkgroep bevoegdheden vo (LWB) brengt nog een advies uit over de meest passende bevoegdheid voor praktijkgerichte vakken vanaf schooljaar 2028-2029.

2.4 Blik op de komende periode

Voor de komende periode noemen de strategische partners aanvullend met name nog het vraagstuk of er voor ieder profiel een pgp moet worden ontwikkeld en welk aantal pgp's er uiteindelijk gaat overblijven. Context hierbij is de breed geuite wens om binnen een pgp een *brede oriëntatie* te kunnen bieden aan leerlingen, met verschillende opdrachten bij verschillende type werkgevers. Daarmee verbonden is ook de wens dat leerlingen binnen een pgp *meer keuzeruimte* hebben om hun beroepsoriëntatie naar eigen voorkeur in te richten. Als ideaalbeeld schetsen sommige gesprekspartners dat na elke praktijkervaring in het pgp er een gesprek volgt met de leerling waarin de vraag centraal staat wat er hierna moet volgen om de oriëntatie van die leerling het beste te vervolgen. Daarbij is aangegeven dat er scholen zijn die een soort profiel-overstijgend pgp ontwikkelen. Andere gesprekspartners hebben een voorkeur voor meerdere pgp's (niet per se 13) die nauw aan de profielen zijn verbonden. Een vermindering van het aantal pgp's zou dan wel goed afgestemd moeten worden met de betrokken branches.
Per saldo wordt het pgp als een overstijgend of integratief vak een interessante gedachte gevonden. Ook geeft een kleiner aantal programma's meer ruimte voor een creatieve open invulling. Maar ook opgemerkt is dat dit nu (nog) niet aangepast moet worden; dat zou een nieuwe belasting voor het scholenveld geven. Per saldo is het oordeel vanuit de strategische partners dat niet te snel formeel naar één of enkele pgp's toegewerkt zou moeten worden; eerst moet worden afgewacht hoe de huidige pgp's in de praktijk ingeburgerd raken.

2.5 Implicaties voor de monitoring

De meeste gesprekspartners vinden dat het pgp nog steeds aansluit bij de meeste doelstellingen, zoals vergroten van de motivatie, het bieden van een (brede) beroepsoriëntatie, het aanscherpen van beroepsbeelden, het honoreren van praktische kwaliteiten van jongeren, en het ontwikkelen van vaardigheden die functioneel zijn in het vervolgonderwijs. De doelstelling om de overzichtelijkheid van het vmbo te vergroten, is echter volgens geïnterviewden nadrukkelijk niet behaald. Het aantal keuzemogelijkheden en de verschillen tussen leerlingen zijn juist toegenomen. En er is een nieuwe verwarring ontstaan over de begrippen beroepsgericht en praktijkgericht. Er zijn daarnaast ook onderbenutte kansen voor het pgp, zoals de uitstraling van het pgp op andere vakken.

In de gesprekken zijn verschillende onderwerpen genoemd die volgens de leden van de strategische groep meer aandacht behoeven in de monitor.

1. Scherper monitoren op mogelijke ongelijkheid (ongelijke kansen) die door keuzes en vormgeving van de pgp's ontstaan (vrijwillige deelname van scholen en leerlingen); is het pgp toegankelijk voor alle leerlingen?
2. De rol van de docent (zijn ze in staat het pgp goed te begeleiden, zijn ze bevoegd en geschoold?)
3. Gaat het pgp ten koste van basisvaardigheden (taal, rekenen, burgerschap, digitale geletterdheid) of draagt het juist daaraan bij?
4. Wat is de visie van de school op praktijkgericht onderwijs en de kansen die dat biedt, ook voor de verbetering van basisvaardigheden? Hoe ontwikkelt de integratie (dwarsverbanden) met avo-vakken zich?
5. Welke behoefte is er aan een validerings / kwaliteitskader voor de pgp's (ook vanwege de herkenbaarheid van de programma's)?
6. Welke verbeteringen zijn denkbaar in de afstemming tussen scholen en bedrijfsleven (in regionale structuren)
7. Hoe kijken scholen aan tegen het indikken van het examenprogramma en het integreren van pgp's? Hoe geven scholen een brede oriëntatie en keuzeruimte voor leerlingen vorm?
8. Hoe is LOB geïntegreerd in het pgp of kapstok daarvoor?
9. Wat is de betrokkenheid van het mbo bij de pgp's en wat levert dat op?
10. Worden erkende leerbedrijven benut voor praktijkopdrachten? Welk gebruik is er van opdrachtenbanken van sectoren en branches?
11. Welke verschillen ontstaan in de vormgeving van het pgp tussen de gl en de tl? Welke onduidelijkheden of complicaties levert dat op?

12. Hoe wordt in het algemeen de overzichtelijkheid en herkenbaarheid van het vmbo in relatie tot de pgp’s gewaardeerd?

Deze onderwerpen en aandachtspunten zijn gebruikt bij de constructie van de vragenlijst die is gebruikt bij het bezoeken van de pilotscholen in het voorjaar van 2024.

3 Casestudies scholen 2024

Na de gesprekken met strategische partners begin 2024, zijn de voorbereidingen gestart voor een nieuwe ronde van casestudies op pilotscholen. De gesprekken zijn in de eerste helft van 2024 gevoerd. In dit hoofdstuk doen we verslag van deze casestudies.

3.1 Aanpak casestudies

Bij aanvang van de pilot startten 136 pilotscholen met het pgp. In 2021 zijn vier vavo-scholen toegevoegd. Inmiddels zijn in 2022 ook twaalf nieuwe scholen toegevoegd die Technologie en Innovatief vakmanschap (TIV) doen en 29 scholen die een nieuwe tweede PGP doen. Uit het originele bestand van 136 pilotscholen zijn 30 scholen gekozen om deel te nemen aan casestudies om inhoudelijk de voortgang van de pilot en de ontwikkeling naar een nieuwe leerroute te volgen. Twintig scholen worden gedurende de gehele pilot-periode gevolgd, tien scholen wisselen elk monitorjaar. Bij de keuze van de scholen is rekening gehouden met een regionale spreiding, de samenstelling van de school (aanbod van leerwegen en onderwijsniveaus), de grootte van de school en een spreiding over de verschillende pilots. De spreiding van de casestudies over de pilot is hieronder weergegeven.

Longitudinale steekproef	Wisselende tien scholen
- D&P: 4 scholen	- D&P: 2 scholen
- IT: 2 scholen	- IT: 1 school
- Z&W: 3 scholen	- Z&W: 2 scholen
- E&O: 3 scholen	- E&O: 2 scholen
- T&T: 5 scholen	- T&T: 2 scholen
- Licentiegebonden programma's: 3 scholen	- Licentiegebonden programma's: 1 school

Voor het afgelopen schooljaar (2023-2024) zijn tien nieuwe scholen gekozen uit het totale bestand van scholen die meedoen aan de pilot. Daarbij is gekeken naar vergelijkbaarheid qua profiel, regio, schoolgrootte en schoolsamenstelling. Het aantal scholen dat een tweede pgp is begonnen is beperkt. De gesprekken hebben plaatsgevonden in mei, juni, juli 2024. Per school heeft een gesprek plaatsgevonden met:

- De directeur/directrice, teamleider en de projectleider
- Docenten van het pgp
- Decaan
- Leerlingen

De gesprekken zijn gevoerd met behulp van semigestructureerde interviewleidraden. In sommige gevallen zijn alle stakeholders apart gesproken, in andere gevallen hebben gesprekken met meerdere groepen stakeholders tegelijkertijd plaatsgevonden.

1. Op basis van de gesprekken en aan de hand van de leidraad zijn verslagen geschreven.
2. Deze verslagen zijn thematisch gegroepeerd (samenhangende vragen en onderwerpen zijn bij elkaar geplaatst).
3. Alle interviewverslagen zijn daarna door drie onderzoekers apart doorgelopen en de antwoorden zijn bondig genoteerd in een overzicht. Dit bondig noteren, of coderen, biedt de mogelijkheid om situaties bij scholen te kwantificeren; zo kan bijvoorbeeld worden geteld hoeveel scholen (binnen de steekproef) het praktijkgerichte vak verplicht aan alle leerlingen of als een keuzevak aanbieden.

4. Vervolgens hebben twee onderzoekers op basis van het bondige, gecodeerde bestand separaat daaropvolgend hun bevindingen omschreven per onderwerp.
5. Daarna heeft een synthese van die bevindingen plaatsgevonden tot het voorliggende verslag.

Op deze wijze is tegemoetgekomen aan intersubjectiviteit van de onderzoekers daar waar het beoordelingen van interpreteerbare ontwikkelingen betrof. Bij binaire vragen (ja nee, wel of niet verplicht) zijn de aantallen geturfd.

Naast de analyse van de interviewleidraden, hebben onderzoekers ook algemene indrukken opgedaan, door het frequent bezoeken van verschillende vmbo-scholen. Soms zijn dat ontwikkelingen die niet in de leidraad staan, maar wel vermeldenswaardig. Deze zijn apart vermeld in de rapportage.
Op basis van de resultaten van de gesprekken met de landelijke actoren (de 'strategische partners in het pgp) zijn in de gesprekken in 2024 nieuwe accenten gezegd, zoals gelijke kansen voor alle leerlingen, de keuzeruimte binnen een pgp en de mogelijkheden om basisvaardigheden (zoals taal en rekenen) te integreren in het pgp.

De onderzoekers hebben bij 20 scholen inmiddels al drie keer een gesprek afgenomen (één keer online 2022, twee keer fysiek, 2023, 2024) en gaan dat in 2025 nog een keer doen. In de volgende rapportage wordt de ontwikkeling die deze scholen hebben doorgemaakt (de longitudinale ontwikkeling) uitgewerkt en geanalyseerd. De bezoeken die in de afgelopen jaren zijn afgelegd spelen in dit rapport ook een rol in de waardering van de algemene ontwikkeling van de pilotscholen. Algemene indicatoren zoals de samenwerking met mbo of bedrijfsleven, of de beoordelingsmethodieken voor vaardigheden, kunnen in de loop der tijd veranderen.

Op basis van de input van de strategische partners is een aanzet tot een 'ideaalbeeld' van het pgp gemaakt, dat impliciet getoetst is in de gesprekken. Basis daarvan is dat de potentiële kracht van een pgp is dat je er meerdere zaken in kunt integreren: beroepsgerichte vaardigheden, een brede oriëntatie op studiemogelijkheden en beroepen, basisvaardigheden en generieke/interpersoonlijke vaardigheden. In dit 'ideaalbeeld' zijn de beleidsdoelen van de pilot verwerkt en de aandachtspunten die zijn ingegeven op basis van de gesprekken met de strategische partners. Het is tevens een opgave van de scholen om de onderdelen van het examenprogramma te verbinden in de opdrachten en beoordelingen. Het werken aan een pgp vraagt om een integrale visie van een school. Het vraagt om keuzes maken hoe de schaarse vmbo-tijd optimaal daarvoor is te benutten en hoe maatwerk en keuzeruimte aan leerlingen kan worden geboden. Idealiter zijn voorts kenmerken van die aanpak:

- Er is een relatie gelegd tussen het pgp en de andere vakken en onderdelen van het vmbo waardoor het pgp geen los vak is, maar onderdeel is van een bredere beweging.
- Leerlingen kunnen kiezen uit meerdere opdrachten in verschillende contexten om hun eigen oriëntatieproces naar eigen wens vorm te geven. Een pgp biedt gelegenheid om kennis te maken met meerdere beroepen, met verschillende bedrijven en met de benodigde beroepsvaardigheden.
- Na elke praktijkervaring bespreken leerlingen de betekenis hiervan in een loopbaangericht gesprek en wat de vervolgstap kan zijn.
- Uitdagende opdrachten worden in projectmatig onderwijs (in groepjes) uitgewerkt met wisselde rollen van leerlingen, zodat leerlingen leren samenwerken en om verschillende rollen in een project in te vullen.
- De docent is in staat om alle leerlingen te motiveren tot en te begeleiden in actieve leervormen, waardoor alle leerlingen van het pgp profiteren (en niet vooral de meer assertieve of geïnteresseerde leerlingen).
- De docenten zijn vaardig in het vormgeven en begeleiden van praktijkopdrachten in nauwe samenwerking met werkgevers.
- Docenten zijn in staat om passende beoordelingsvormen te ontwikkelen en te gebruiken.

3.2 Resultaten casestudies

Deze paragraaf bevat een synthese van de gesprekken die we voerden in het kader van de casestudies. Ieder jaar worden 30 vmbo-scholen uitgekozen voor deze gesprekken. In totaal zijn met 25 scholen gesprekken gevoerd, met vijf kwam de afspraak niet tot stand, ofwel omdat deze scholen aangaven geen tijd te hebben of omdat er geen reactie werd gegeven op de uitnodiging.

Visie op praktijkgericht onderwijs

In deze gespreksronde is gevraagd wat de visie is van de school op de praktijkgerichte component in het onderwijs. Hierop is heel verschillend geantwoord. Een *integrale* visie op een zodanige benutting en inbedding van het pgp binnen de school dat aan het ideaalbeeld wordt voldaan, is er feitelijk nergens. Wel zijn elementen daarvan op verschillende plekken zichtbaar of in ontwikkeling, zoals scholen die meer keuzeruimte binnen een pgp bieden of dat willen gaan doen of scholen die proberen om taal- en rekenvaardigheden te integreren in het pgp (zie ook de navolgende paragraaf). Bij de meeste gesproken scholen is de visie praktisch ingestoken en wijken antwoorden hierdoor nauwelijks af van de antwoorden op de eerdere vraag waarom een school meedoet aan het pgp. Scholen melden ook in de actuele ronde dat de focus vooral ligt op het realiseren van een praktijkgerichte component in het onderwijs, omdat dit voor de leerling meerwaarde heeft. Een deel motiveert het pgp (ook) vanuit een didactisch perspectief: men wil met actievere werkvormen de motivatie van de leerlingen stimuleren. Ongeveer een vijfde deel van de gesproken scholen geeft aan dat in de visie ook de profilering van de school een rol speelt.
Nieuw in deze gespreksronde is dat enkele scholen tot de conclusie zijn gekomen dat het pgp niet bij hun school en met name niet bij hun leerlingen past. Twee scholen uit de gespreksgroep van 25 scholen stoppen daarom met het pgp, een derde school wil het pgp gaan uit faseren. Bij de twee scholen die stoppen gaat het in beide gevallen om enkel gl-leerlingen, die graag willen ‘doen’ en die niet eerst willen nadenken over ‘hoe en waarom’. Volgens deze scholen voegt het pgp onvoldoende toe voor hun gl-leerlingen en kan de school op andere manieren, zoals de keuzevakken binnen een profiel en praktijkstages, ook de gewenste doelen en LOB voor hun leerlingen realiseren. In het portret in dit hoofdstuk van twee scholen die stoppen met het pgp zijn hun motieven nader uitgewerkt.

Praktijkgerichte component past vaak goed bij de school

Bij ruim de helft van de gesproken scholen sluit het pgp goed aan op de al bestaande onderwijsvisie en/of op eerdere, bestaande ervaringen met praktijkgericht leren. Op scholen die van oudsher werken met vormen van gepersonaliseerd en activerend leren, zoals in het Daltononderwijs, wordt bijvoorbeeld gemeld dat de manier van werken niet nieuw is voor leerlingen. Sommige scholen hadden voor het pgp al ervaring met Technologie & Toepassing of met het Bèta Challenge Programma. Op andere scholen was de manier van leren nieuw en moest men daaraan wennen. Daaronder vallen enerzijds mavo-scholen die van theoretisch leren moesten overstappen naar praktijkgericht leren en anderzijds gl-afdelingen die moesten overstappen van de oude aanpak met praktijkvakken naar de aanpak in het pgp. Al eerder is gerapporteerd dat we in het algemeen zien dat de gl-afdelingen hiermee gemiddeld meer moeite hebben dan de tl-scholen. Dat komt met name doordat het conceptuele karakter van het pgp - eerst nadenken voordat je doet – gemiddeld beter lijkt te passen bij de aard en interesses van leerlingen in de tl dan van leerlingen in de gl.

Mate van inbedding: het pgp is meestal (nog) een los vak

In de meeste gevallen (ongeveer twee derde deel) geven geïnterviewde scholen aan dat het pgp nu een los vak is. In veel gevallen kunnen docenten van andere vakken nog maar moeizaam worden betrokken bij het pgp. Ongeveer een derde van de scholen geeft aan dat het geen geïsoleerd vak is en dat de competenties ook in andere vakken en jaren worden toegepast of dat er een opbouw is die al start in de onderbouw (een doorgaande leerlijn) waar het pgp op aansluit. Meer concreet is het volgende zichtbaar:

- Op ongeveer een derde deel van de scholen is het pgp onderdeel van een praktijk- en LOB-gerichte leerlijn die al in de onderbouw begint. Op een school bijvoorbeeld is er een doorgaande LOB-lijn vanaf jaar 1 met in de onderbouw korte opdrachten en bedrijfsbezoeken. Die brede oriëntatie loopt gaandeweg over in gerichte verdieping binnen het pgp.
- Binnen enkele scholen wordt er gewerkt aan of gestreefd naar een bredere betekenis van praktijkgericht werken in andere vakken. Er wordt dan bijvoorbeeld bij het vak aardrijkskunde ook gewerkt met (korte) opdrachten in een min of meer vergelijkbare opzet als bij het pgp. Of er wordt bij andere vakken ook meer projectmatig gewerkt. Op sommige scholen in deze gespreksgroep is overigens projectmatig werken al langer of van oudsher gebruikelijk bij (sommige) andere vakken.
- Op een klein deel van de scholen is het profielwerkstuk direct verbonden met het pgp. Nieuwe trend is dat op sommige scholen het pgp wordt afgesloten met een persoonlijk vormgegeven '*meesterproef*'. Die bestaat dan typisch uit een individuele stage plus een individuele opdracht op die stageplek, een bezoek aan één of enkele mbo-opleidingen die aansluiten op de interesses en een *eindpresentatie* waarin de leerling terugblikt op wat die heeft geleerd in het pgp en wat die daarvan meeneemt naar de toekomst. Ook sommige andere geïnterviewde scholen overwegen zo'n meesterproef als afsluiting van het pgp in te voeren.

Er lijkt een verband te zijn tussen de inbedding van het pgp in de school en de kwaliteit van het pgp: op scholen waar het pgp onderdeel is van een brede visie en een doorlopende leerlijn van de school, lijken leerlingen en docenten enthousiaster over het pgp.

Een ander aspect van een geïntegreerde benadering die onderdeel is van het geschetste ideaalbeeld van een pgp, is dat het pgp wordt benut om ook basisvaardigheden (zoals taal, rekenen en digitale vaardigheden) van leerlingen te verbeteren. Alle scholen onderschrijven het belang van basisvaardigheden en geven aan dat de basisvaardigheden impliciet, kunnen worden versterkt door, of nodig zijn in opdrachten binnen het pgp. Vaak is er echter geen expliciete aandacht voor basisvaardigheden, of vindt men dat het nog nadere samenwerking tussen docenten vraagt. Een voorbeeld hiervan is: er worden wel verslagen binnen het pgp gemaakt, maar die worden niet beoordeeld op taal/ grammatica. Geconcludeerd kan worden dat veel scholen wel kansen zien om de basisvaardigheden in of via het pgp te versterken, maar dat dit bijna nergens expliciet vorm heeft gekregen.

Keuzevrijheid van leerlingen is er vooral binnen een opdracht

Op ongeveer 60 procent van de casusscholen wordt het pgp aangeboden als een keuzevak. Op ongeveer een vijfde van de scholen in deze gespreksronde is het pgp verplicht voor alle leerlingen. Op de overige scholen, ook een vijfde deel, is het pgp in het derde jaar verplicht en in het vierde jaar een keuzevak. Op die scholen zien we dat lang niet alle leerlingen kiezen voor een voortzetting van het pgp.

De mate van keuzevrijheid voor leerlingen *binnen* het pgp verschilt per school en per pgp ook, en vaak per opdracht. Bij veel scholen is er binnen een of meer afzonderlijke opdrachten (enige) keuzeruimte. Leerlingen kunnen dan kiezen voor een deelproject of voor een specifieke rol binnen een grotere groepsopdracht of kunnen zelf hun bijdrage bepalen aan bijvoorbeeld een evenement. Sommige scholen bieden leerlingen de keuze tussen meerdere opdrachten, anderen bieden één opdracht aan per keer maar bieden binnen de opdracht keuzes. Er zijn ook enkele scholen waar er geen keuzevrijheid is

volgens leerlingen en docenten; elke leerling werkt dan steeds aan dezelfde opdracht. In de praktijk zien we per saldo vaak wel ruimte voor leerlingen om hun eigen keuzes te maken. Dat ontstaat bijvoorbeeld doordat veel opdrachten meerdere rollen en uitwerkingen vragen. Een voorbeeld is een opdracht om een menu te ontwikkelen voor een verzorgingstehuis en dat menu ook uit te voeren. Binnen die opdracht kan de ene leerling zich focussen op het menu, de andere op het ontwerp van de menukaart en kan een derde leerling het voortouw nemen bij het organiseren dat het menu ook aangeboden kan worden. Een voorbeeld van een gezamenlijke groepsopdracht met daarbinnen veel keuzeruimte is de opdracht om via een zelfgekozen activiteit geld op te halen voor een goed doel. De ene groep leerlingen doet dat met het organiseren van een modeshow en een andere groep doet dat door hamburgers te verkopen en een kraampje daarvoor in te richten.

Sommige scholen geven aan dat zij bij de start van het pgp de leerlingen minder keuzevrijheid bieden dan aan het einde van leerjaar 4. Zodoende krijgen leerlingen steeds meer verantwoordelijkheden, die ze als het goed is ook steeds beter kunnen dragen.

Het valt in deze gespreksronde zoals gezegd voorts op dat een aantal scholen is of wil gaan werken met een eindopdracht of ‘meesterproef’. Voor de meesterproef mogen leerlingen zelf hun opdrachtgever zoeken en hun opdracht formuleren. Bij een meesterproef hebben leerlingen dus veel vrijheid.

Rollen en uitdagingen van de docent

Scholen geven meestal aan dat het bij de docenten gaat om de vaardigheid coachen of coachend lesgeven. Daarna volgen netwerkvaardigheden, flexibel zijn, beoordelingsvaardigheden en creativiteit (organisatievaardigheden). Vakexpert zijn komt op de laatste plek.

Docenten geven aan dat ook kennis van de onderzoek & ontwerp cyclus nodig is. Uit de gesprekken blijkt voorts dat docenten vaker ‘out of the box’ moeten denken. Dat vraagt een zekere motivatie en de wens om bij te willen leren of nieuwsgierig te zijn, en tevens – volgens geïnterviewden - om durf en ondernemerschap. In het didactische handelen vraagt het soms ‘op de handen zitten’, om leerlingen zelf de kans te geven te leren en stappen te zetten en om zich te ontwikkelen in hun zelfstandigheid. Dit is ook wel verwoord als ‘stoppen met lesgeven’, waarmee wordt bedoeld: niet voor de klas staan en ‘zenden’, maar leerlingen zelf laten werken.

Wat betreft het beoordelen van vaardigheden geeft ongeveer vier op de tien scholen aan dat ze werken met *rubrics*, soms wordt ook een ander systeem genoemd of een vierogen beoordeling (tweede beoordelaar). Veelal werken scholen met een mix van beoordelingsinstrumenten, zoals *rubrics*, coachgesprekken en een portfolio. Een enkele school geeft expliciet aan niet te werken met *rubrics*. Scholen geven aan dat het meer om de reflectie op het proces met de leerlingen gaat dan het eindproduct.

De kenmerken die belangrijk zijn in de teamsamenstelling zijn volgens scholen het mee ontwikkelen van opdrachten en openheid en afstemming. Daarnaast is ook een proactieve houding, verantwoordelijkheid nemen, niet in je comfort zone blijven hangen en een pioniersmentaliteit belangrijk.

Uitdagingen voor docenten zijn vooral het ontwikkelen van coachende vaardigheden; sommigen hebben het over het hanteren van een ‘geordende chaos’. Alle leerlingen zijn dan tegelijk aan het werk, maar de docent weet precies wat er gaande is. Een andere uitdaging is het ontwikkelen van opdrachten die én leerlingen interessant vinden, én een goede vertaling zijn van de vraag van een bedrijf én tegelijkertijd de doelen van het examenprogramma dekken. De leerling meenemen in het proces en de leerling zelf de oplossing laten zoeken, wordt ook als een uitdaging genoemd. Een derde, vaak genoemde uitdaging is het netwerken met bedrijven. Andere uitdagingen zijn: het beoordelen van leerlingen, de dwang om te vernieuwen, het aanpassen van het PTA, de taakverdeling tussen docenten, taalactiviteiten, klassenmanagement, differentiëren en tijdsmanagement.

Pgp biedt kansen maar ook risico's ten aanzien van kansengelijkheid

Een aspect waarnaar we in deze gespreksronde extra hebben gekeken, is kansengelijkheid. Vanwege het kenmerkende karakter van een pgp, met de nadruk op actieve en zelfstandige werkvormen en reflectie, is er het risico dat leerlingen die hiermee al redelijk goed uit de voeten kunnen vooral van het pgp profiteren en dat andere leerlingen afhaken en daardoor juist op een grotere achterstand kunnen komen. Het vergt een alertheid en vaardigheid van de docent om alle leerlingen te activeren en op een passende manier uit te dagen in het pgp en waar nodig extra aandacht, begeleiding en stimulans te geven.

Door meerdere geïnterviewden wordt dit risico onderkend en wordt ook gezien dat het pgp potentieel de minder vaardige of minder zelfstandige leerlingen juist extra kan laten groeien. Bij het gesprek over kansengelijkheid en het pgp bleek wel dat veel scholen dit geen belangrijk aandachtspunt vinden en niet expliciet, bewust nagedacht hebben over kansengelijkheid en hoe die met een pgp is te borgen of te vergroten. Sommigen geven aan dat het niet binnen de invloedssfeer van de school valt. Bovendien zien de meeste geïnterviewden in het algemeen een positieve ontwikkeling bij (bijna) *alle* leerlingen in een pgp en is kansengelijkheid voor hen daarom ook niet zo'n zwaarwegend thema. Binnen enkele casussen is anderzijds opgemerkt dat het pgp in de praktijk inderdaad ongelijke kansen in de hand werkt bij de deelnemers aan het pgp; de sterke leerlingen worden nog vaardiger en de zwakke leerlingen blijven daarbij (verder) achter.

Uit de casussen blijkt dat sommige docententeams wel bewust hierop (proberen te) letten; zij kunnen door te sturen op groepsindelingen bij opdrachten en op rollen binnen opdrachten invloed hebben op de betrokkenheid en rollen van individuele leerlingen. Verschillende scholen geven aan dat didactische variatie in de groep mogelijkheden biedt. De leerlingen werken samen in groepjes en die context biedt mogelijkheden voor leerlingen om zich aan elkaar op te trekken en dit kan kansengelijkheid verbeteren. Gemeld is ook dat áls het lukt om minder gemotiveerde leerlingen toch te activeren binnen het pgp, de winst qua persoonlijke ontplooiing en leren voor die leerlingen juist relatief groot is, waardoor verschillen kunnen verkleinen. Meermaals noemen docenten dat leerlingen bij het pgp niet echt kunnen 'duiken' en wel mee moeten doen.

Bij de meeste casussen wordt er echter zoals gezegd niet bewust gestuurd op actieve betrokkenheid van alle leerlingen, mede doordat men toch wel een persoonlijke groei bij de meeste leerlingen ziet. Sommige docenten zien dat leerlingen vanwege het pgp over een brede linie groeien, maar dat er een kleine groep leerlingen is waarbij dat niet gebeurt. Dat is echter volgens hen bij elk vak wel zo. Volgens sommige andere geïnterviewden halen interventies ook weinig uit; ook groepen anders indelen en opdrachten en rollen anders verdelen, kan daar te weinig aan verhelpen.

Geïnterviewden vinden wel vaak dat vanwege de leerwinsten van een pgp voor de meeste leerlingen, het pgp eigenlijk een verplicht onderdeel voor alle leerlingen zou moeten zijn. Een aantal geïnterviewden geeft expliciet aan dat het pgp niet bijdraagt aan gelijke kansen als de ene school het wel en andere school het niet aanbiedt, of als er veel verschillen zijn in de praktijk van de pgp's.

Per saldo kan geconcludeerd worden dat het pgp mogelijkheden biedt om te werken aan kansenongelijkheid, maar dat de meeste scholen hier niet expliciet of bewust extra op sturen, anders dan de reguliere inzet op differentiatie en motivatie van individuele leerlingen.

Eén punt waarop het pgp mogelijk bijdraagt aan kansengelijkheid is dat leerlingen met een pgp één theoretisch vak minder hoeven te halen om te slagen voor hun vmbo-diploma. Leerlingen met (een risico op) een onderwijsachterstand kunnen volgen sommige geïnterviewden beter hun kwaliteiten tonen in het praktijkgerichte vak dan in een theorievak.

Nieuw examenprogramma pgp goed ontvangen; wel vaak behoefte aan kwaliteitsborging

Het afgelopen jaar is het examenprogramma voor het pgp aangepast. Het is teruggebracht van zes naar drie hoofdonderdelen. Volgens de SLO bevat het examenprogramma nog steeds dezelfde inhoud, maar is er geredigeerd. Het merendeel van de scholen vindt het nieuwe examenprogramma duidelijk en verbeterd. Er zijn ook scholen die vinden dat het beter kan c.q. dat het maar deels verbeterd is. Er is bij scholen vooral behoefte aan praktische beschrijvingen.

We hebben de scholen ook gevraagd of zij behoefte hebben aan een kwaliteitskader pgp. Met een validerings- of kwaliteitskader bedoelen wij een instrument waarin de minimale inrichtingseisen voor een pgp worden benoemd. Dat is een ander document dan het examenprogramma (daar gaat het om de te bereiken doelen). Inrichtingsaanwijzingen van een valideringsinstrument zouden meer gaan over het minimale aantal bezoeken aan een bedrijf, de inrichting van de didactiek, of het beoordelen van vaardigheden. Dit is bedoeld om een minimale kwaliteit te waarborgen en om de vergelijkbaarheid van de pgp's op de verschillende scholen te vergroten. Een pgp in Den Helder zou in die visie op hoofdlijnen hetzelfde moeten zijn als in Winterswijk.

De geïnterviewde scholen zijn verdeeld over de vraag of er een landelijk kwaliteitskader of een centrale toetsing nodig is bij het pgp. Ongeveer 40% van de gesproken scholen vindt dat wel (redelijk tot sterk) wenselijk. Aansluitend wordt gewezen op alternatieven, zoals de mogelijkheid voor scholen om bij elkaar te kijken (een vijfde van de scholen), of een examinator per provincie. Deze ideeën zijn ook te combineren door een examinator een visitatie uit te laten voeren en collega-scholen uit te nodigen om deel te nemen aan de visitatie. Deze vorm wordt volgens een school al ingezet om de kwaliteit van de Technasia te borgen. In Rotterdam wordt dit gedaan onder de term 'Schouw', waarin de dag-programmering wordt bekeken.

Er is ook een groep geïnterviewden bij scholen, die de vrijheid bij de inrichting van het pgp juist waardeert. Of die aangeeft dat een valideringsinstrument nu nog niet wenselijk is, maar op termijn wellicht wel. De angst bij deze scholen is dat er een dwingend kader wordt opgelegd. Het zou beter zijn om een vorm van kwaliteitsborging te ontwikkelen met vertegenwoordigers uit het veld.

LOB en pgp vaak nog los van elkaar

In het onderzoek van Hermans (Hermans et al, 2024)[6] worden zeven effectieve kenmerken van LOB voor het vmbo benoemd: 1. praktijkervaring opdoen; 2. de leerling is actief; 3. er zijn samenhangende activiteiten; 4. reflectie; 5. ouders zijn betrokken; 6. leerlingen leren omgaan met verwachtingen; en 7. zelfvertrouwen bij loopbaankeuzes wordt vergroot.

De verwachting is dat het pgp bijdraagt aan LOB; de bovengenoemde kenmerken sluiten immers goed aan bij de praktijk van de pgp's. Scholen hebben vaak een staand LOB-beleid, maar zijn in de praktijk nog zoekende naar een doorgaande lijn en een samenhangend programma voor LOB. Er zijn verschillende (beroepskeuze-)instrumenten die daarvoor kunnen worden ingezet. De aandacht voor LOB kan in leerjaar 1 en 2 beginnen. Andere instrumenten zijn begeleidings- / coach gesprekken, ontwikkelen van een portfolio, bezoeken aan vervolgopleidingen zoals het ROC, stages en reflectiegesprekken na opdrachten. Het valt in de casussengroep op dat scholen verschillende keuzes maken in de leerlingbegeleiding: sommige scholen voeren geregeld coachgesprekken met leerlingen terwijl dat bij andere scholen maar in beperkte mate gebeurt.

In de gesprekken met de scholen bleek ook dat het merendeel van de scholen het LOB nog niet heeft geïntegreerd in het pgp. Dat is opmerkelijk te noemen, omdat sommigen vinden dat het pgp in feite in

6 Hermans, A., Petit, R., Karssen, M. en Korpershoek, H. (2024). *Handreiking loopbaanbegeleiding voor vmbo-leerlingen,* Kohnstamm / GION / NRO

belangrijke mate een invulling van LOB is. Een mogelijke verklaring is dat het pgp vaak een *keuzevak* is en LOB voor alle leerlingen verplicht is. Dat betekent dat de school wel LOB-beleid heeft, maar dat dit niet is geïntegreerd in het pgp. Bij een derde van de scholen wordt aangegeven dat er wel een geïntegreerd aanbod is; dit betekent dat leerlingen na een bezoek aan een ROC of bedrijf of opdracht bijvoorbeeld een gesprek hebben met de mentor of leerkracht en dat gevraagd wordt naar persoonlijke indrukken die van betekenis kunnen zijn voor de leerling bij de oriëntatie op het vervolgonderwijs.

De praktijk is per saldo dat veel scholen nog zoeken naar een juiste samenstelling van de instrumenten van LOB. De aanpak is meestal wel gebaseerd op de inzichten van Kuijpers en Meijer (loopbaanleren), maar de inzet van de verschillende instrumenten is verschillend. Dit is mede afhankelijk van de positionering van de decaan en de mentoren in de school.

Samenwerking tussen vmbo's en tussen vmbo en mbo vaak nog beperkt

De meerderheid van de scholen werkt niet of heel beperkt samen met andere vmbo's of met het mbo. De scholen die wel met andere vmbo-scholen samenwerken doen dit vaak met andere scholen binnen het eigen schoolbestuur. Een aantal scholen benoemt concurrentie als reden om geen samenwerking aan te gaan. Er zijn iets meer scholen die expliciet ten behoeve van het pgp met het mbo's samenwerken dan met andere vmbo-scholen. Het mbo fungeert dan vooral als locatie om tijdens het pgp te bezoeken. Soms is een mbo een opdrachtgever of geven mbo-docenten gastlessen. In een beperkt aantal gevallen wordt aangegeven dat de mbo-school te ver is en dat dat de samenwerking belemmert.

Bij de aanvraag voor de pilot en de keuze voor een pgp is vrijwel niet onderling tussen vmbo-scholen afgestemd binnen een regio. Wel bleek dat sommige scholen strategisch hadden gekozen: zo bleek op één school dat men voor de pilot IT heeft gekozen, omdat men dacht dat veel scholen T&T zouden aanvragen.

Samenwerking met bedrijfsleven lijkt te stagneren

Ongeveer de helft van de bezochte scholen werkt (vrij) intensief samen met bedrijven, de andere scholen doen dat veel minder of weinig. De invulling van de samenwerking verschilt. Sommige bedrijven komen twee keer langs op school: één keer om de opdracht uit te leggen en één keer om aanwezig te zijn bij de beoordeling. Soms bezoeken leerlingen de bedrijven eenmalig en soms mogen leerlingen meerdere dagen langskomen op het bedrijf.

De helft van de scholen geeft aan slechts een geringe of minimale samenwerking met bedrijven te hebben. Veel opdrachten zijn niet gekoppeld aan een bedrijf. Men vindt het netwerken en het vinden van geschikte bedrijven een zware taak. We zien in dit kader soms dat scholen na teleurstellende ervaringen met contacten of bezoeken bij bedrijven, voortaan de opdrachten zelf of anders vormgeven (bijvoorbeeld met filmpjes). Dit zijn ook scholen die aangeven dat het onderhouden van het netwerk met bedrijven veel tijd kost.

Verschillende scholen melden aanvullend nog het volgende:
- De relaties onderhouden met bedrijven kost veel tijd, maar hoe meer tijd er wordt geïnvesteerd, hoe beter de relatie wordt.
- Bedrijven zijn soms niet helemaal betrouwbaar en bellen soms afspraken af, terwijl er dan 30 leerlingen zitten te wachten.
- Bedrijven hebben niet altijd een goed beeld van opdrachten of vragen die passen bij een vmbo-leerling.
- Een goede voorbereiding door de docent helpt, door vooraf uit te zoeken waarmee een bedrijf bezig is en dan met een aanbod te komen dat daarop aansluit. Het heeft minder zin om naar een bedrijf te gaan met de open vraag: 'heb je een opdracht voor ons?'

3.3 Impact van het pgp

De impact van het pgp op de schoolorganisatie is binnen de casussengroep heel wisselend.
Op sommige scholen is de algehele visie van de school praktijkgerichter geworden en ontstaat meer praktijkgericht onderwijs in de hele school, ook in de onderbouw en in andere vakken en in andere onderwijsniveaus. Ook positief is dat sommige scholen vanwege het pgp een modernisering van het lesgeven zien; men voelt zich voorloper op dit gebied. Zorgen zijn er wel over de haalbaarheid hiervan, zoals vanwege de behoefte aan een groter aantal begeleiders en meer voorbereidingstijd en de hogere kosten die dit met zich brengt. Het kost scholen vaak ook moeite om voldoende bekwame docenten te vinden. Sommige vakdocenten maken zich zorgen dat het pgp ten koste zal gaan van hun eigen lesuren.

Voor leraren zijn de effecten van het pgp meer eenduidig.
Leraren zien overwegend dat het pgp een versterking vergt (en betekent) van hun didactische vaardigheden. Zij melden ook vaak voldoening als zij leerlingen door het pgp zien groeien. Het pgp enthousiasmeert docenten zelf vaak ook. In de gesprekken werd duidelijk dat het docenten voldoening geeft om zelf de lessen vorm te geven (door de ontwikkelde opdrachten) en daar meer autonomie in te hebben. Het verruimt de blik van de docenten. De samenwerking tussen docenten kost anderzijds ook energie; het kost moeite om de andere docenten te betrekken bij het pgp.

De effecten van het pgp op leerlingen zijn blijkens de interviews overwegend positief.
Doordat leerlingen *andere* opdrachten krijgen, doen ze andere ervaringen op. Het vraagt van hen een actieve houding, samenwerken en probleemoplossend werken, plannen, communiceren en presenteren. Docenten geven aan dat de leerlingen daardoor op een andere manier leren denken en zélf leren nadenken. Het helpt om leerlingen 'aan' te krijgen: ze worden geactiveerd en ze nemen initiatief. Veel leerlingen leren zelfstandig projecten plannen.

Naast de doelen die in het examenprogramma staan, zijn er ook andere vaardigheden of kwaliteiten waarin leerlingen zich ontwikkelen, zoals zelfvertrouwen, empathisch zijn en zelfbewustzijn. Er wordt door geïnterviewden gewezen op het groeien van de leerling als persoon: timide leerlingen durven zich meer uit te spreken en het ondersteunt hun motivatie. Door de bezoeken aan bedrijven of vervolgonderwijs ontdekken leerlingen de 'buitenwereld'. Sommige leerlingen herkennen de impact van het pgp op hun ontwikkelingsgroei en noemen allerlei aspecten waarop zij zijn gegroeid, van probleemoplossend denken en samenwerking tot omgang met professionals en bedrijfskennis. Sommige scholen geven op basis van signalen en hun eigen waarnemingen dat er bij hun ex-leerlingen die het pgp volgden er minder wisselingen zijn in het mbo of dat die leerlingen in het mbo een actievere studiehouding hebben.

Tegelijkertijd signaleren docenten een soort ‘tiener-opportunisme’ in het keuzegdrag. Volgens docenten kiezen leerlingen op een ‘comfortabele manier’ (de weg van de minste weerstand); het pgp is een vak zonder boeken en huiswerk. Uit de gesprekken met leerlingen bleek ook dat leerlingen soms een vak niet kiezen omdat het op een ongunstig moment in het rooster valt, of omdat vrienden het vak wel of niet kiezen of omdat het pgp als een makkelijk vak wordt gezien.

Er is ook een groep leerlingen bij wie het praktijkgerichte programma niet aanslaat. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld de geboden vrijheid binnen de opdrachten in het praktijklokaal niet aan, of slagen er niet in de planning op orde te krijgen. Deze leerlingen vragen meer ondersteuning en structuur. Sommige leerlingen vinden de overgang van gestructureerde schoolvakken naar het projectonderwijs van het pgp ingewikkeld.

De reacties van leerlingen met wie in het kader van de casestudies is gesproken zijn wisselend. Met name het anders leren wordt vaak gewaardeerd door leerlingen. Zij gaan vaak graag actief aan de slag met een project, waarin zij kunnen samenwerken met elkaar en vrijheid hebben om eigen keuzes te

maken. De begeleiding van de docent is echter cruciaal. Sommige leerlingen geven aan dat ze iedere les actief aan het werk zijn om hun project tot een goed einde te brengen, terwijl andere leerlingen aangeven veel vrije tijd in de les te hebben en niet zoveel hoeven uit te voeren. Ondanks dat in sommige klassen de leerlingen minder uitgedaagd worden, kiezen zij vaak nog wel voor het vak. Dat doen zij omdat zij het vak leuker vinden dan andere vakken en je je gemiddelde cijfer met het pgp kunt ophalen. Sommige van de tijdens de schoolbezoeken bevraagde leerlingen kiezen echter vooral voor het pgp als examenvak omdat ze verwachten dat ze daarvoor op een relatief makkelijke manier een voldoende examencijfer kunnen halen.

Het wordt uit de gesprekken met leerlingen niet direct duidelijk of het pgp ook bijdraagt aan een betere keuze voor het vervolgonderwijs. Veel leerlingen betwijfelen dat of herkennen de LOB-component simpelweg niet, maar ze vinden desgevraagd wel vaak dat het pgp hen helpt om een beter beeld van vervolgonderwijs en van beroepen te krijgen.

Helpende factoren bij de ontwikkeling van het pgp

Bij de vraag naar wat helpt bij het ontwikkelen van het pgp worden heel verschillende factoren genoemd. Sommige factoren worden vaker genoemd, zoals inzicht in de praktijk van andere scholen en een goede relatie met opdrachtgevers.
In de verschillende pilotscholen zijn het steeds verschillende helpende factoren die volgens de respondenten belangrijk zijn, zoals:

- Samenwerking met externen:
  - Wissel af met opdrachtgevers of juist: organiseer een vaste groep van opdrachtgevers.
  - Vind één opdrachtgever voor de hele groep.
  - Maak eerst een product, benader daarna pas bedrijven.
  - Laat het MBO gastlessen verzorgen.
  - Wissel kennis uit tussen scholen (vb. via de landelijke bijeenkomsten).
  - Maak gebruik van een netwerker die de contacten met bedrijven en andere partners organiseert en coördineert.
- Opdrachtvoorbereiding
  - Bereid de opdracht met een collega voor.
  - Luister naar feedback van leerlingen.
  - Laat leerlingen zelf een opdracht binnenhalen op basis van een sjabloon.
  - Ontwikkel een projectboek (een vaste opzet/aanpak per project).
  - Besteed aandacht aan vaardigheden in deelopdrachten.
  - Besteed aandacht aan de basisvaardigheden in de opdracht
  - Blijf de opdrachten door ontwikkelen.
  - *Kickoff* week met oefening van vaardigheden.
- Docentkwaliteiten
  - Enthousiast en betrokken team.
  - Vakinhoudelijke kennis.
  - Ervaring met praktijkgericht onderwijs.

Omdat de hulpfactoren zo verschillend zijn voor scholen en het vak via verschillende hulpfactoren vorm kan krijgen, lijkt de uitwisseling van kennis en ervaring tussen scholen des te belangrijker om goede praktijken uit te wisselen die aansluiten bij de situatie van de individuele school.

Personeel en financiële houdbaarheid van het vak zijn de grootste zorgen

De zorgen van geïnterviewden verschillen tussen scholen. Een deel van de bezochte scholen maakt zich zorgen over de financiële haalbaarheid van het aanbieden van het pgp. *"Wanneer het een structurele kostenpost zou worden volgens dezelfde financiering als AVO-vakken, dan is het maar de vraag of we dit vak kunnen blijven bieden."* Een aantal scholen geeft aan het zelfs met de subsidie al lastig te hebben met het goed voorbereiden van het pgp. Een school benoemt dat het beter zou zijn als het vak geoormerkt wordt gefinancierd. *Alle* scholen zijn het erover eens dat de ontwikkeling en uitvoering van het pgp *meer tijd* vraagt van docenten. Het netwerken met bedrijven en het ontwikkelen van de opdrachten zijn daarbij de grootste investeringsposten. Daarnaast maken enkele scholen gebruik van dubbele bezetting zodat coaching frequenter en preciezer kan plaatsvinden. Tot slot is een vaker genoemde kostenpost het vervoer van en naar bedrijven en mbo-scholen. We hebben sommige scholen gevraagd een schatting te geven van de opslagfactor die zij nodig hebben voor het opzetten en uitvoeren van het pgp. Regulier wordt een opslagfactor van 1,5 gerekend. De scholen die de vraag werd voorgelegd, vonden het moeilijk om die te beantwoorden, maar noemden uiteindelijk wel hogere opslagfactoren dan 1,5 (tot aan 2,5).

Eén op de vijf bezochte scholen noemt een groot verloop in het docententeam als zorg. Het is voor een deel van de scholen bovendien lastig om goede docenten te vinden met vakkennis en intrinsieke motivatie voor het ontwikkelen en geven van een praktijkgericht vak. Een school geeft aan: *"Wij hebben een docententekort op school, het is een moeilijke keuze om te beslissen of we docenten dan gaan inzetten voor extra ontwikkeltijd voor het pgp. Dat gaat ten koste van lestijd."*

Er is ook een waaier van losse zorgpunten genoemd. Tezamen betreffen die enerzijds ook zorgen over de organiseerbaarheid van het pgp binnen scholen en anderzijds zorgen over het landelijke beleid, de continuïteit en de ondersteuning.

Adviezen van scholen aan anderen: 'begin gewoon' en kijk wat andere scholen doen

Deze vraag werd net zoals vorig jaar vaak beantwoord met 'gewoon doen'; dit jaar werden echter ook meer concrete adviezen genoemd: "voer visitaties uit bij andere scholen, bij docenten op dezelfde school en leun op al bestaande kennis" is een vaak genoemd advies. Een aantal scholen hoopt dat dit landelijk georganiseerd wordt door SLO of het ministerie van OCW. Dit advies sluit goed aan op de wens van veel scholen om een vorm van kwaliteitscontrole in te voeren waarbij scholen ook bij elkaar op bezoek gaan voor intervisie.

Andere tips zijn aan scholen:
- Werk visiegericht
- Blijf dicht bij wat bij jouw school past
- Zorg dat docenten leren te coachen
- Neem de tijd (reserveer ook uren ervoor)
- Neem docenten mee en zorg voor een goed (intrinsiek gemotiveerd) team
- Sluit je aan bij de lokale ondernemersvereniging
- Zorg dat het pgp een verplicht vak wordt
- Zorg voor borging

Een school geeft een advies aan docentopleidingen en instituten. De school vindt het belangrijk dat toekomstige docenten alvast kennis maken met het praktijkgerichte lesgeven door er aandacht aan te besteden in de opleiding en stages te organiseren bij pgp's.

Er wordt ook een kanttekening gemaakt bij het implementatieproces: de eerste groep pilotscholen zijn scholen die vaak intrinsiek gemotiveerd (gedreven) zijn. De kans bestaat dat er nu scholen volgen die

deze gedrevenheid minder hebben en meer gebaat zijn bij een uitleg of begeleiding. Dit is het verschil tussen '*early adopters*' en de '*early majority*', in het innovatiemodel van Rogers (1962)[7].

Profiel ICT: zoeken naar de juiste vorm

Bij scholen die deelnemen aan de pilot binnen het profiel ICT nemen we waar dat (een groot deel) dit in de regel ingewikkeld vindt. Er zitten drie scholen met ICT in de steekproef en vrijwel bij alle scholen roept dat vragen op. Dat begint al bij het vinden van goed personeel. Bij één school is eerder samengewerkt met het mbo, maar dat beviel niet, daarna heeft men externen ingehuurd. Hierin is men ook van teruggekomen; de school en het pgp worden nu uitgefaseerd. Een tweede school gaf in 2022/23 al aan dat zij worstelden met de positionering van ICT binnen de school. Men geeft aan dat ICT in alle profielen een rol speelt: dat zou meer pleiten voor een overkoepelende (of geïntegreerde) aanpak. Bij een derde school wilde men eigenlijk deelnemen aan de pilot met T&T, maar men heeft om strategische redenen gekozen voor ICT. Vervolgens bleek dat de docenten eigenlijk niet goed waren voorbereid op het vormgeven van het pgp voor ICT; dit leidde ook weer tot teleurstelling. Er was echter ook een school waar het pgp ICT heel afwisselend en uitdagend werd vormgegeven.

3.4 Slotbeschouwing: algemene indrukken uit casestudies

Docenten en teamleiders zijn in de meeste casussen blijvend enthousiast over de pgp's, met name over de impact die het heeft op de leerlingen. Docenten geven in verschillende bewoordingen aan dat de leerlingen ander gedrag vertonen, meer 'aan gaan', groeien, zelfstandiger worden, en initiatief tonen, leerlingen zijn meer passievol en betrokken, trots, zelf-ontdekkend, zelfstandig, eigenaar van hun eigen leerproces, ze leren metacognitieve vaardigheden, leerlingen zoeken meer uit voor ze gaan uitvoeren. Op de meeste scholen is er per saldo veel enthousiasme over het pgp, en zijn ook scholen met de ambitie om het aanbod uit te breiden met meer pgp's.

Daarnaast zien we in deze gespreksronde ook scholen waar men er niet in slaagt het pgp goed te organiseren. Het ontbreekt daar aan contacten met het bedrijfsleven, er zijn niet de juiste docenten ingezet op het pgp (docenten van een ander vak bijvoorbeeld) of het sluit niet aan op de verwachtingen en interesses van leerlingen.

Uit de actuele gespreksronde blijkt ook dat in algemene zin de ontwikkeling van de pgp's wat lijkt te stagneren of langzaam gaat, op belangrijke punten. Dat is onder meer zichtbaar bij de samenwerking met bedrijven en met het mbo, de verbinding van het pgp met LOB, de toetsing van leervorderingen in het pgp waarmee veel scholen nog worstelen en de integratie van avo-vakken en basisvaardigheden. Dat lichten we hierna kort toe. Bij de samenwerking met het mbo en bedrijfsleven zien we dat de ene school er beter in slaagt die relaties te leggen dan de andere. In de eerste twee jaar van de pilot was de verwachting wellicht dat de relaties zich nog verder zouden ontwikkelen, maar daar waar het eerder niet lukte, is de situatie niet verbeterd. Bij sommige scholen is men ook teleurgesteld over de meerwaarde of de 'betrouwbaarheid' van de samenwerking met bedrijven. Ook de relaties met het MBO komen soms maar moeizaam tot stand.

Ten tweede valt op dat de integratie van LOB in het pgp niet snel gaat. Scholen hebben een LOB-praktijk, die nog niet altijd aansluit op de praktijk van de pgp's. Dit lijkt vooral te maken te hebben met de interne organisatie van de school en of het pgp een keuzevak is of niet.

Ten derde zit ook de toetsing van vaardigheden op basis van het examenprogramma vaak nog in de (door)ontwikkelfase. Het beoordelen en toetsen van vaardigheden als samenwerken of communiceren

7 Rogers, E. (1962). Diffusion of innovations

is voor veel scholen nieuw. Docenten zijn nog steeds zoekende naar manieren waarop dat op een betrouwbare of transparante manier kan gebeuren.

Ten vierde gaan ook de aansluiting van het pgp op de AVO-vakken en op de verbetering van basisvaardigheden niet snel. Kennelijk is het voor scholen ingewikkeld om dat goed te organiseren. Men geeft aan dat er veel kansen zijn voor basisvaardigheden, maar bij doorvragen blijkt dat die kansen niet altijd gepakt worden, bijvoorbeeld omdat men een verslag dat wordt gemaakt voor het pgp niet als een taalopdracht benut.

Het kan zijn dat er te veel ongeduld is bij de waardering van de ontwikkeling van de pgp's. Het is bekend dat ontwikkelingen in onderwijs langzaam gaan en de pilot had een ingewikkelde start door covid. Na drie jaar kunnen we echter waarnemen op welke scholen het pgp goed landt en waar het moeizamer gaat. In enkele gevallen is ervoor gekozen om te stoppen met het pgp. Als het niet goed gaat, spelen meestal de volgende factoren een rol:

- Het pgp past niet bij de leerlingen (veelal in de gl) die willen 'iets maken' en niet eerst nadenken over een opdracht.
- De school heeft strategisch gekozen (voor een bepaald profiel) en kan dat niet matchen met de deskundigheid of motivatie van docenten. Dit is waarschijnlijk de reden dat op andere scholen, waar het beter gaat, men aangeeft dat 'je dichter bij jezelf moet blijven'. Er zijn scholen die hebben ontdekt dat de gekozen richting goed past bij de kennis en mogelijkheden van de school; zij hebben daarom voor een andere richting gekozen.
- Er zijn scholen waar men er niet in slaagt om goede contacten te leggen met het bedrijfsleven, of bezoeken aan bedrijven niet goed kan organiseren. Docenten gaan dan zoeken naar andere oplossingen en dat heeft uiteindelijk ook effect op de motivatie van de leerlingen, want die raken meer gemotiveerd van authentieke, realistische opdrachten (contact met bedrijfsleven of buitenwereld is een plus).
- Er zijn scholen waar men het niet goed georganiseerd krijgt, omdat men niet de ruimte in het personeelbestand heeft om goede keuzes te maken (mensen zijn dan niet echt gemotiveerd) of omdat er personeelswisselingen zijn.

Je zou dit echter kunnen beschouwen als opbrengsten van de pilot: we weten beter wat ertoe doet bij het opzetten van het pgp.

Wat betreft de betrokkenheid van de leerlingen tijdens de lessen is bij de schoolbezoeken een wisselend beeld aangetroffen. Er zijn scholen waar de leerlingen actief en leergierig bezig zijn. Maar er zijn ook lessituaties waargenomen waar de leerlingen in het pgp weliswaar 'bezig' zijn, maar niet allemaal even doelgericht of productief. Leerlingen zelf geven ook aan dat ze het vak kiezen omdat ze het als 'makkelijker' ervaren (geen boeken, geen huiswerk). Dat roept soms de vraag of de zorg op of docenten wel voldoende hoge verwachtingen hebben van de leerlingen. Deze zorg strekt zich uit tot de examens waar een aantal leerlingen door het vak pgp slagen, omdat het meetelt met het examen. Er waren ook scholen waar het niveau van de opdrachten en vragen hoog lagen. Het niveau van het pgp lijkt hierdoor nogal te verschillen tussen scholen. Deze waarneming over de betrokkenheid en het niveau van de opdrachten is echter gedaan op basis van indrukken die tijdens de bezoeken en de lessen zijn opgedaan. Het was geen onderdeel van de interviewleidraad.

In deze gespreksronde hebben we vooral leerlingen van leerjaar 3 gesproken; die van het vierde leerjaar waren al weg na het examen; dat komt door de timing van de gesprekken (mei/ juni); daardoor is de oriëntatie op vervolgonderwijs minder sterk. Leerlingen in leerjaar vier zijn meer bezig met de vervolgstap.

Per saldo zagen we tijdens de recente ronde van schoolbezoeken veel mooie concepten en praktijken en veel enthousiaste docenten en projectleiders (en deels ook leerlingen). De pilots lijken echter ook op

verschillende punten wat te stagneren of op sommige scholen achteruit te gaan. Het in dit rapport geschetste ideaalbeeld van een pgp (op basis van de beleidsdoelen) dat weloverwogen zo is ingebed in het rooster dat alle denkbare voordelen optimaal worden behaald, is nergens nog aan te treffen met name doordat het pgp veelal nog als een losstaand vak wordt benaderd. Veranderingen op dit vlak blijken veel tijd te kosten. De toekomst is hierdoor nog ongewis; de pgp's kunnen op scholen een apart onderdeel blijven, maar kunnen zich op andere scholen wel verder ontwikkelen richting een meer geïntegreerde leerroute.

Aandachtspunten zijn de vergelijkbaarheid van het vak tussen scholen en het niveau (de verwachtingen over de leerlingen). Daarnaast zijn er veel contextuele factoren (docenten, deskundigheid, aansluiting bij bedrijfsleven, mavoscholen die hier geen ervaring mee hebben en gl-scholen die dit al langer doen, profilering, maar ook de missie en visie van de leiding, …) die maken of het vak een succes wordt.

4 Casusbeschrijvingen: voorbeelden

In voorgaande hoofdstuk hebben we een overkoepelend beeld gegeven naar thema's van de bevindingen op de scholen die hebben deelgenomen aan de casestudies. In dit hoofdstuk geven we twee voorbeelden van de bevindingen *binnen* een school. Aansluitend is ook een beschrijving van de ervaringen van pilotscholen die zijn gestopt met het pgp. Deze casusbeschrijvingen worden aangeboden om een beeld te geven van de organisatie en de praktijk van de pgp's op schoolniveau.

4.1 Voorbeeld 1

Deze school met bijna 900 leerlingen, in het oosten van het land, heeft een breed vmbo-aanbod. De school heeft de pilot aangevraagd voor Zorg & Welzijn. Oorspronkelijk is dat gedaan om de school meer te profileren, maar op dit moment ervaren de docenten en projectleider het veel meer als een verdieping van hun werk. Docenten ervaren het als 'echt heel leuk'; en dat komt ook omdat de leerlingen er enthousiast van worden. Voor docenten is het motiverend omdat zij de opdrachten en lessen zelf mogen ontwikkelen.

Momenteel wordt het nog gezien als een apart vak, maar de school ziet zichzelf wel als een beroepsgerichte opleiding, in die zin sluit het goed aan bij de praktijk die al in basis en kader wordt geboden.

Opbouw van het vak

Gedurende het derde jaar zijn er vier blokken van acht weken, vijf uur per week. Het is een keuzevak. Bij de GL is het meer gericht op de praktijk. Bij TL is het meer gericht op theorie. In de loop van het jaar wordt de betrokkenheid van de bedrijven groter. Steeds staat een thema centraal:

- Dienstverlening
- Leefstijlondersteuning
- Gezondheidszorg
- Welzijn

Bij ieder blok is er eerst aandacht voor de vaardigheden. Dat gaat over hygiëne, omgang met mensen, koken, etc. Bij het onderdeel dienstverlening (huidverzorging of facilitaire dienst) is er dus eerst les. In de achtste week voeren ze een praktijktoets uit. Leerlingen maken er het draaiboek voor. Een opdracht was om voor € 5,- ook een *goodybag* te maken. Daarbij hoort dat je nadenkt over de doelgroep, maar ook over de besteding van het budget. Leerlingen met de achtergrond basis/kader pakken dat in de regel praktischer en handiger aan dan de leerlingen van de TL. Leerlingen zoeken in iedere branche uit welke opleidingen je kunt volgen, op welk niveau en hoelang de opleiding duurt. Ook maken leerlingen kennis met verschillende omgevingen waar zorg, begeleiding of dienstverlening geboden wordt. In de loop der tijd hebben de docenten de opdrachten wat vereenvoudigd, omdat de pgp-docenten het curriculum bij aanvang te groots hebben willen aanpakken.

Bij leefstijlondersteuning gaan de leerlingen naar een opvang (voor dak- en thuislozen) om een gezonde lunch voor te bereiden en een activiteit te organiseren. Dat kan een sjoelcompetitie zijn, of een bingo. Er gaan tijdens dit blok ook twee leerlingen naar de ouderenzorg waar ze een activiteit organiseren en gaan ze in tweetallen naar de BSO. Uiteindelijk is iedereen overal geweest. Volgend jaar komen er twee extra bedrijven bij. Ook is er extra aandacht voor ouders die een bezoek aan een opvang misschien als onveilig ervaren. Er wordt voor gewaakt dat de leerlingen niet te familiaire verbanden hebben met de bedrijven. De docent gaat regelmatig naar deze bedrijven toe om contact te houden.

Na afloop van ieder blok schrijven de leerlingen een verslag. Daarnaast is er een beoordelingsformulier waarin wordt gekeken naar kleding, communicatie, houding, kortom allerlei aspecten die bij een echte baan ook aan de orde zouden zijn. De opdrachtgever vult dat ook in.

Voor het onderdeel gezondheidszorg gaan de leerlingen naar een instelling waar ook mensen zijn die dementie hebben. De leerlingen worden voorbereid op het ziektebeeld van de mensen en mogelijk gedrag van de mensen. Ook wordt aangegeven hoe zij daarop zouden kunnen reageren. Als de leerlingen gaan wandelen met de bejaarden kunnen ze ook ervaren of de stoepen goed berijdbaar zijn met rolstoelen. In opdracht van de gemeente is onderzocht waar men tegenaan loopt als je in een rolstoel zit.

Het laatste blok (welzijn) gaat over pedagogisch werken en onderwijs. Daarvoor is samenwerking met een kinderopvang gezocht. Tijdens dit pgp-blok werd een draaiboek gemaakt voor een kinderfeestje. Er zijn bso-kinderen op de school uitgenodigd voor het kinderfeestje dat de leerlingen hadden georganiseerd. Hier zijn wel praktische belemmeringen: zo waren de uren pgp op vrijdag, maar op vrijdag zijn er weinig kinderen op de bso. Daarom wordt het rooster aangepast: nu wordt het donderdag.

In leerjaar 4 gaan leerlingen een heel jaar op stage bij één bedrijf, een lintstage. In de zomervakantie zoeken ze naar een stageplek. Voorbeelden van stageplekken: meelopen met kapsalons, bij *de horeca*. De leerlingen gaan on-the-job mee. Door die lange duur van de stages leren de leerlingen ook meer sociale vaardigheden, de leerling moet zich ook instellen op de langere duur. In de stages doen de leerlingen onderzoek. Ze bevragen de mensen die daar werken. Leerlingen krijgen de tijd om ruim een uur aan hun stageverslag te schrijven tijdens de stagedag. De stagebegeleider gaat geregeld langs om te begeleiden. De school merkt dat lintstages beter werken dan snuffelstages.

De school leert nog steeds van de projecten. De meeste tijd gaat zitten in het contact houden met opdrachtgevers. Opdrachtgevers vinden het fijn dat de school regelmatig contact houdt met hen. Ook het herschrijven van opdrachten en het controleren of de afspraken worden nagekomen kost tijd.

Docenten geven aan dat leerlingen veel vrijer worden, ze krijgen meer lef, meer zelfvertrouwen en ze gaan gerichter kiezen. Daarnaast leren de leerlingen de verschillende doelgroepen beter kennen; dat draagt ook bij aan burgerschap.

4.2 Voorbeeld 2

Dit is een portret van een school met een groen profiel met ongeveer 350 leerlingen in het Noorden van het land.
De school heeft de pilot gekozen omdat men veel meer samen wil werken met de omgeving. Deze ontwikkeling was al gaande in de vmbo-keuzevakken. Het uitvoeren van opdrachten in een realistische context werd door de school al in meer of mindere mate gedaan. De pilot sloot dan ook goed aan bij de werkwijze van de school. Maar de deelname aan de pilot is ook benut om de school te onderscheiden, èn om de verschillende onderdelen van de school beter met elkaar te verbinden. De invoering van het vak werd benut om te reflecteren op de visie en missie. De visie is dat je ‘onderwijs alleen kunt maken met de omgeving’.

De relatie tussen school en omgeving

De school neemt ook deel aan het netwerk van Sterk Techniek Onderwijs (STO). Via dat netwerk is ook een bovenschoolse relatiebeheerder aangesteld, die voor zeven scholen de relaties tussen de scholen en het bedrijfsleven legt. Aan opdrachten heeft de school eigenlijk geen gebrek. Het vraagt ook wel een soort ‘*mind-set’*. De projectleider: ‘Kijk, als je naar een bedrijf gaat en je vraagt: ”heb je een opdracht

voor mij" dan werkt dat niet goed'. Je loopt dan de kans dat je volgend jaar niet hoeft terug te komen. Op deze school worden de lokale kranten goed bestudeerd en als men bijvoorbeeld leest dat een bedrijf een buitenruimte anders gaat inrichten, dan gaan ze langs met de vraag: 'kunnen de leerlingen daar misschien een plan voor maken'. Dan heb je direct aansluiting. Daar zijn bedrijven in geïnteresseerd. Dit is een andere manier van communiceren met bedrijven en organisaties. Het formuleren van de opdracht wordt daardoor eenvoudiger.

Toch zijn er ook ingewikkeldheden aan de relatie met de opdrachtgevers. Opdrachtgevers kunnen niet altijd goed inschatten wat het niveau is. Ze overvragen de leerling. Daarom is het belangrijk dat vooraf gesproken wordt over de opdracht en aan verwachtingsmanagement wordt gedaan omtrent de uitkomst van de van de opdracht.

Het pgp

Bij het pgp zijn verschillende docenten betrokken, het wordt 4 – 6 uur per week gegeven. Er zijn op school LOB-activiteiten, deze vormen samen een programma, maar de verbinding met het pgp is nog niet zo uitgewerkt. Er zijn gesprekken met leerlingen, ze maken een portfolio en er zijn bezoeken aan ROCs.

In leerjaar 3 leren leerlingen vooral leren hoe je werkt volgens de projectcyclus. Gedurende het jaar wordt er steeds minder structuur geboden, zodat de zelfstandigheid meer en meer kan toenemen. In leerjaar 4 gaat het om de vraag hoe je jouw kwaliteiten kunt inzetten om tot een optimaal resultaat voor de opdrachtgever te komen.

De school heeft 21 keuzevakken in de bovenbouw. Ook de g(t) volgt deze. Deze keuze is gemaakt om ook g(t) leerlingen voldoende herkenbare praktijkvakken te kunnen blijven aanbieden. De keuzevakken komen waar mogelijk terug als ondersteuning van pgp.

Bij een opdracht zijn de bedrijven op drie momenten betrokken. Eerst bij het bezoek aan het bedrijf, dan is er tussendoor de mogelijkheid om vragen te stellen. En tot slot doen bedrijven ook mee in de beoordeling.

De AVO vakken

Een van een aandachtspunten is de aansluiting met andere AVO vakken. Aan het begin van het traject was daar minder aandacht voor. Het nieuwe PTA biedt echter zoveel mogelijk ruimte (het is globaal omschreven). Als leerlingen iets doen voor pgp, dan kunnen ze dat koppelen aan het onderdeel wat voor een AVO-vak van toepassing is, denk aan presenteren, verslaglegging en het PWS. Er is bijvoorbeeld verbinding met wiskunde en Nederlands, maar er is ook een praktijkuur in leerjaar 1 en 2, dat toeleidt naar het pgp. Je merkt dat de belangstelling bij de AVO-docenten groeiende is. Bij de afsluiting van de meesterproef kwamen de nieuwsgierige docenten langs om te zien wat de leerlingen in het vak doen. Het heeft tijd nodig, maar je ziet dat de AVO-vakken nu langzaam aansluiting vinden. 'We zijn nog lang niet waar we willen zijn in het vakoverstijgend werken met de AVO-vakken, maar we bewegen ernaartoe'. Je ziet dan ook dat de praktijkgerichte component meer en meer een centrale plaats inneemt in de ontwikkeling van het onderwijs.

De leerling

Het aanbod van het pgp heeft een opmerkelijke uitwerking op de leerlingen. Volgens de school wordt het zelfvertrouwen versterkt en ontstaat er ambitie. Leerlingen zien hele nieuwe dingen en ze gaan nadenken over wat ze bij bedrijven zien. Dat vergroot hun wereldbeeld. Zo staat het overigens ook in het examenprogramma: Weten wat er in een bedrijf gebeurt, hoe je ergens kunt komen. De projectleider: 'ze ervaren en leren dat ze veel meer kunnen dan ze denken'.

Wel opmerkelijk is de ervaring dat de leerlingen reageren op de ruimte waarin ze les hebben. Het pgp werd eerst gegeven in een regulier leslokaal met de gebruikelijke tafels en stoelen. De leerlingen namen hier een standaard afwachtende houding aan. Toen het vak zich verplaatste naar een lokaal met statafels, vergadertafels en hoeken waar leerlingen zich terug kunnen trekken voor overleg, veranderde hun houding ook: ze werden actiever. Leerlingen zijn kennelijk geconditioneerd op het schoollokaal.

Het team en de docenten

Een belangrijke vraag is natuurlijk wat er nodig is in het team om een pgp vorm te geven. Als eerste wordt genoemd: netwerken met de bedrijven, maar bij enig doorvragen gaat het ook om makkelijk kunnen schakelen (flexibel zijn), een beetje pioniersmentaliteit. Voor docenten zijn er ook uitdagingen. In het pgp gaat het erom dat je kunt 'stoppen met lesgeven'. Dat klinkt misschien vreemd, maar het gaat om het stoppen met 'zenden'. Je moet soms op je handen zitten als docent. Je moet leerlingen ook de ruimte geven om zelf een aanpak of oplossing te bedenken. Voor de docent is het een uitdaging om als coach aan de slag te gaan. Het is dan van belang om werkvormen te vinden waar je initiatief van leerlingen verwacht, die leerlingen op een andere manier uitdagen. Je leert leerlingen constant om zelf oplossingen te zoeken. Je geeft leerlingen tools om zelf tot een oplossing te komen. Daarnaast is het de kunst om gebruik te maken van de groepsdynamiek. Leerlingen in groepjes leren van elkaar. Soms is het van belang de groepsdynamiek te doorbreken. Voorkom dat 'de vrienden' bij elkaar gaan zitten. Laat de leerlingen klasgenoten uitzoeken waarvan zij verwachten dat het goed gaat werken, ook al hebben ze daar nog nooit mee samengewerkt. Welke kwaliteiten heb ik en welke heeft onze groep nog meer nodig om tot een goed resultaat te komen. Leerlingen geven zelf ook aan dat vrienden niet per sé de beste samenwerkpartners zijn.

Adviezen voor andere scholen

Een advies is: wees authentiek. Ga uit van de school, vanuit de visie. Wees je bewust van welke docent voor de klas staat en in welk lokaal. Je kunt je wel laten inspireren door andere scholen, maar ga niet kopiëren, want dat werkt niet. Je moet doen wat bij jouw school en regio past. Kijk daarnaast vooral naar "wat biedt het de leerling", ga niet op zoek naar opdrachtgevers omdat je een opdracht zoekt. Maar zoek naar wat je de leerling kunt bieden en wilt leren met een authentieke opdracht.

Portret twee scholen die stoppen met het pgp

Dit is een portret van twee verschillende scholen die om vergelijkbare redenen stoppen met het praktijkgerichte programma op hun school. De eerste school is een school voor groen vmbo die met de leerlingen in de gemengde leerweg meedeed in de pilot Economie & Ondernemen (E&O) en de tweede school deed met de leerlingen in de gemengde leerweg mee in de pilots voor Mobiliteit & Transport (M&T) en Produceren, Installeren en Energie (PIE). Beide scholen hebben geen leerlingen in de theoretische leerweg.

Beide scholen zijn in de pilot gestart niet zozeer omdat het pgp hen direct erg aansprak. Maar vooral om de ontwikkelingen van dichtbij te kunnen volgen en om voorbereid te zijn zodra het pgp een verplicht onderdeel van het vmbo zou worden.

De leerlingen

Op beide scholen blijken de leerlingen de belangrijkste bottleneck voor het pgp. Op de twee scholen gaat het om gl-leerlingen die, zoals de scholen het zelf omschrijven, erg praktisch ingesteld zijn en die liever met de basis- en kaderleerlingen meewerken aan een praktische opdracht dan dat ze graag nadenken over een opdracht en hoe ze die moeten aanpakken. Het concept van het pgp sluit hierdoor op

de beide scholen te weinig aan op wat de leerlingen zelf willen. De leerlingen werken hierdoor te vaak met tegenzin aan het pgp. Ze vinden het pgp niet interessant en te conceptueel.

Het pgp voegt voor deze leerlingen ook qua generieke vaardigheden niet altijd wat toe. Op de school met de technische pgp's lopen alle leerlingen al vier keer een stage, waarin leerlingen volgens de betrokken docenten ook los van het pgp al een persoonlijke ontwikkeling doormaken ('je ziet de leerlingen dan groeien') en kennis maken met verschillende beroepspraktijken. De leerlingen op deze school hebben bovendien bijna allemaal bijbanen, soms bij bedrijven waar ze later blijven werken. Ook in die zin, om leerlingen kennis te laten maken met de beroepspraktijk, is het pgp volgens deze school niet nodig. De leerlingen op deze school hebben bovendien al een groot praktijkdeel, met 10 uur in de week praktijklessen. De betrokken docenten melden voor deze leerlingen dat juist smal specialiseren hen motiveert en niet breed oriënteren. De betrokken docententeams ervaren het pgp als een ideaalbeeld dat vooral voor tl-leerlingen een toegevoegde waarde heeft. Het concept dat een bedrijf een 'probleem' formuleert en dat leerlingen dat 'oplossen' vindt men beter passen bij 'echte' mavo (en havo) leerlingen. De leerlingen op de school met de technische pgp's gaan ook vrijwel allemaal een bbl-niveau 3 traject doen, waarin ze direct gaan werken. Men onderkent dat het pgp wel goed aansluit op bol-niveau 4, maar dat kiest vrijwel niemand op de school.

De beide scholen vinden dat het bestaande gl-programma, met praktijkvakken, voor hun praktisch ingestelde leerlingenpopulatie al voldoende mogelijkheden biedt. Het liep al goed op deze scholen, het pgp bleek niet noodzakelijk om nog verder te verbeteren.

De relatie tussen beide scholen en hun omgeving

De school in de technische pilots heeft van oudsher veel en goede contacten met bedrijven in de omgeving, zoals ten behoeve van stageplekken voor leerlingen. Deze school ervoer in het pgp dat bedrijven wat anders van de school en van de leerlingen gewend waren. Het pgp vraagt veel en vooral andere dingen van bedrijven, met geschikte opdrachten bedenken en met de juiste begeleiding verzorgen. De bedrijfsbezoeken in het kader van het pgp bleken ook lastiger dan gedacht; '20 leerlingen tegelijk over de vloer dat werkt niet voor bedrijven'. De relatie met het mbo is op deze school minder goed, met name vanwege de relatief grote reisafstand naar het mbo.

Op de groene school waren en zijn er geen uitgebreide contacten met bedrijven en bleek het lastig om het bedrijvennetwerk uit te breiden om nieuwe opdrachten voor de leerlingen te verkrijgen. De relatie met het mbo is versnipperd, doordat leerlingen zeer divers doorstromen naar het mbo.

Benadering van het pgp

Op de beide scholen was het bij de start van het pgp aanvankelijk een verrassing dat er een heel andere invulling nodig was dan de bestaande aanpak van praktijkvakken in de gemengde leerweg. Met name betrof dat het aspect dat er bij de praktijkopdrachten veel meer accent moest liggen op oriënteren en reflecteren op de opdracht. Dat vergde zowel van de leerlingen als van het docententeam en van de betrokken bedrijven als opdrachtgever een gewenning en aanpassingen. Opdrachten worden binnen de school gemaakt, met de docent als primaire opdrachtgever. Ook in 2024 nog is er verbazing binnen vooral de school met de technische pgp's dat er geen vaste lijn is voor het examineren van het pgp. Op die school is er een sterke voorkeur voor een centrale afsluiting van het pgp. Er wordt nu weinig sturing ervaren hoe en waarop je leerlingen moet toetsen; de exameneisen die er zijn maakten in de perceptie van het docententeam het pgp en de toetsing meer ingewikkeld. Deze school wil in de toekomst de opdrachten wel behouden, maar zonder de exameneisen die horen bij het pgp en wil voortaan opdrachten toetsen zoals het in de gemengde leerweg steeds ging.

Het team en de docenten

In de teams op beide scholen heeft men ervaren dat je als docent vooral de leerlingen meer moet motiveren om dingen te doen die ze normaliter niet doen en die ze vaak ook niet direct willen doen. Zoals plannen, reflecteren, ontwikkelen en organiseren. Er is een groter beroep op coaching vaardigheden; vaker moet aan leerlingen worden uitgelegd waarom ze iets (moeten) doen; de leerlingen op de beide scholen zijn van nature vaak geen creatieve denkers. De docententeams hebben aldus met name moeite met de conceptuele kanten van het pgp. De betrokken docenten vinden zelf ook dat hun leerlingen eigenlijk het pgp ook niet nodig hebben. De leerlingen op de school met de technische pgp's bijvoorbeeld weten bijna allemaal al wat ze willen, namelijk door in een technische richting. Het pgp voegt daaraan volgens de betrokken docenten amper tot niks toe.

Hoe nu verder

Beide scholen melden dat het besluit om te stoppen niet lichtvaardig is genomen. In het pgp zijn binnen beide scholen ook goede ervaringen opgedaan, zoals de sterkere verbinding met LOB en leerlingen laten reflecteren op hun loopbaan vanuit praktijkervaringen, leerlingen vaker proberen te laten nadenken over hun aanpak van opdrachten, het samenwerken tussen leerlingen, de nieuwe contacten met bedrijven en het werken met (praktische) opdrachten. Die elementen proberen de beide scholen zo goed mogelijk te behouden in de gemengde leerweg die ze weer op de oude manier oppakken. De scholen hebben van het pgp geleerd dat ze leerlingen soms meer kunnen uitdagen om verder te denken dan alleen doen en sleutelen. Maar anderzijds melden de teams op beide scholen dat de ervaringen in het pgp hen ook weer beter heeft doen beseffen wat voor hun leerlingen echt belangrijk is en waarom het pgp minder goed bij hun leerlingen past.

5 Lesobservaties pgp

Om een extra goed beeld te krijgen van hoe lessen rondom het pgp er op scholen uit kunnen zien, zijn er naast de casestudies ook lesobservaties uitgevoerd. In dit hoofdstuk doen we verslag van deze observaties. Eerst beschrijven we de aanpak en vervolg geven de kort de resultaten van de observatie op tien scholen weer.

5.1 Aanpak

In totaal zijn er twintig scholen benaderd, met als doel tien scholen bereid te vinden om deel te nemen aan de lesobservaties in de maanden september en oktober 2024 deel te nemen. In totaal zijn er verspreid over Nederland tien lesobservaties uitgevoerd bij verschillende praktijkgerichte programma's.
Een belangrijk verschil met de casusscholen uit de steekproef (vorige hoofdstuk) is dat de casusscholen worden benaderd door de onderzoekers (ze worden uitgekozen op basis van kenmerken), bij deze lesobservaties hebben de scholen zichzelf aan kunnen melden. Hoewel de scholen geen invloed hebben op de rapportage van de lesobservaties, kan er een zekere selectiviteit in de aanmelding zijn. Zo kan het zijn dat scholen die vertrouwen hebben in hun aanpak eerder geneigd zijn zich aan te melden.

Daarnaast is de timing van de lesobservaties mogelijk van invloed op de uitkomsten. Op basis van de bezoeken aan de scholen weten we dat de scholen als didactisch model, aan het begin van het jaar meer structuur hanteren in de lessen en mogelijk ook meer aandacht voor vaardigheidstraining (de basis). Op basis van het didactisch model wordt de leerlingen in de loop van het jaar meer ruimte geboden voor zelfstandigheid en initiatief. Deze observaties waren in september/ oktober en mogelijk hanteren docenten in deze periode nog meer structuur in de lessen.

Tijdens de observaties is er gewerkt met een observatieschema. Het doel hiervan was om op een objectieve manier waarneembaar gedrag vast te leggen zonder interpretatie of invulling van de docenten en leerlingen. Voor het observatieschema is een lijst gemaakt met 'gedragingen' die tijdens een les voor kunnen komen, bij zowel bij de klas als de leraren. In voorgaande onderzoeksjaren kwam de vraag naar voren in hoeverre er in de lessen aandacht wordt besteed aan vaardigheden, waarbij het onderscheid tussen vakspecifieke en metacognitieve vaardigheden gemaakt werd. Ook in de AMvB van 2024[8] wordt het ontwikkelen van metacognitieve vaardigheden als expliciet doel genoemd van het pgp. Daarnaast kwam in voorgaande jaren naar voren dat in het pgp de rol van de docent vaak coachend is, waarbij reflectie een rol speelt. Van deze leskenmerken zijn we in de observaties nagegaan of en in hoeverre deze naar voren komen.

In de volgende twee tabellen zijn deze gedragingen per categorie weergegeven (tabel 1 en 2).

[8] https://wetgevingskalender.overheid.nl/Regeling/WGK025372

Tabel 1: Observatie leraren

Instructie	
	Klassikale instructie geven - algemeen (bv. wat gaan we doen vandaag, uitleg opdracht)
	Klassikale instructie geven - vakspecifiek (bv. technische vaardigheid of kennis)
	Klassikale instructie geven - metacognitief (bv. plannen, organiseren etc.)
	Instructie geven in kleine groepjes - algemeen (bv. wat gaan we doen vandaag, uitleg opdracht)
	Instructie geven in kleine groepjes - vakspecifiek (bv. technische vaardigheid of kennis)
	Instructie geven in kleine groepjes - metacognitief (bv. plannen, organiseren etc.)
	Individuele instructie geven - algemeen (bv. wat gaan we doen vandaag, uitleg opdracht)
	Individuele instructie geven - vakspecifiek (bv. technische vaardigheid of kennis)
	Individuele instructie geven - metacognitief (bv. plannen, organiseren etc.)
Begeleiding/hulp	
	Antwoord geven op vragen
	Begeleiden van/ helpen bij een opdracht
	Reflecteren met leerling(en) op proces opdracht (vaktechnisch: materiaal, methode, techniek)
	Reflecteren met leerling(en) op proces opdracht (metacognitief: samenwerken, plannen etc.)
	Reflecteren met leerling(en) op (voorlopig) resultaat opdracht
	Reflecteren met leerling(en) op betekenis voor LOB
LOB	
	Inhoud instructie of interactie is expliciet gerelateerd aan LOB (zo ja, kiezen één of meerdere van volgende:)
	• capaciteiten / vaardigheden
	• interesses
	• vervolgopleiding
	• beroep
	• arbeidsmarkt
Overig	
	Corrigeren of bijsturen van gedrag bij leerlingen
	Rondlopen door de klas
	Praten met leerlingen (kletsen)
	Individuele activiteit (bv. werken op laptop, nakijken)
	Overig

Tabel 2: Observatie klas

Klas (wat doet het grootste deel van de leerlingen)
Klassikale instructie (luisteren naar leraar, groepsgesprek met leraar)
Werken in groepjes
Individueel werken
Iets anders

De observaties vonden plaats in september en oktober 2024. Omdat de observaties aan het begin van het schooljaar plaatsvonden ging het steeds om lessen waarin leerlingen nog niet lang bezig waren met een opdracht. Een aantal docenten gaf bijvoorbeeld aan dat meer praktijkgericht onderwijs later in het jaar zou volgen en er nu een grotere focus op (theoretische) instructie lag.

De geobserveerde lessen varieerden van 40 tot 80 minuten. Er is per school één les van een pgp geobserveerd. Steeds is per minuut genoteerd wat de docent en het grootste deel van de klas aan het waren. Per les is vervolgens procentueel uitgerekend hoeveel een activiteit of gedraging voorkwam. Belangrijk hierbij is om te vermelden dat als er activiteit of gedraging niet voorkwam, dit niet betekent dat het nooit gebeurt tijdens de pgp-lessen; het is alleen niet voorgekomen tijdens deze observaties. De percentages tellen niet altijd op tot 100 omdat soms meerdere gedragingen tegelijk voorkwamen.

In de volgende paragrafen bespreken we de tien observaties, en eindigen het hoofdstuk met overkoepelende conclusies.

5.2 Resultaten per school

School 1

Deze lesobservatie is uitgevoerd bij een 3 vmbo-tl klas op een Mavoschool. De observatie duurde 65 minuten. De leerlingen volgen het praktijkgerichte programma Technologie & Toepassing. De klas is momenteel bezig met een project over energietransitie. De opdrachtgever bij dit pgp is een grote gemeente in het westen van het land. De leerlingen moeten een advies uitbrengen aan de gemeente over energietransitie. Bij de eindpresentaties is een ambtenaar van de gemeente aanwezig, de docenten beoordelen het proces. De winnaars, met het beste advies over energietransitie, mogen meelopen bij het jeugdberaad van de gemeente. In deze les gingen de leerlingen, na een klassikale instructie, verder met programmeren. Ze moesten drie animaties maken in het programmeerprogramma 'scratch'. Vervolgens konden ze aan de slag met het aanwezige 'green screen' in het lokaal. Deze les was met name gericht op het leren van vaardigheden in programmeren en het bewerken van foto's & filmpjes.

Er waren twee docenten aanwezig tijdens de les. Zij waren voornamelijk aan het rondlopen om leerlingen te helpen. Ondanks dat deze school een opdrachtgever had, lag het bedenken en vormgeven van de lessen volledig bij de docenten. Dit deden ze met veel enthousiasme en vindingrijkheid.

Figuur 1: Activiteiten van een docent tijdens de les

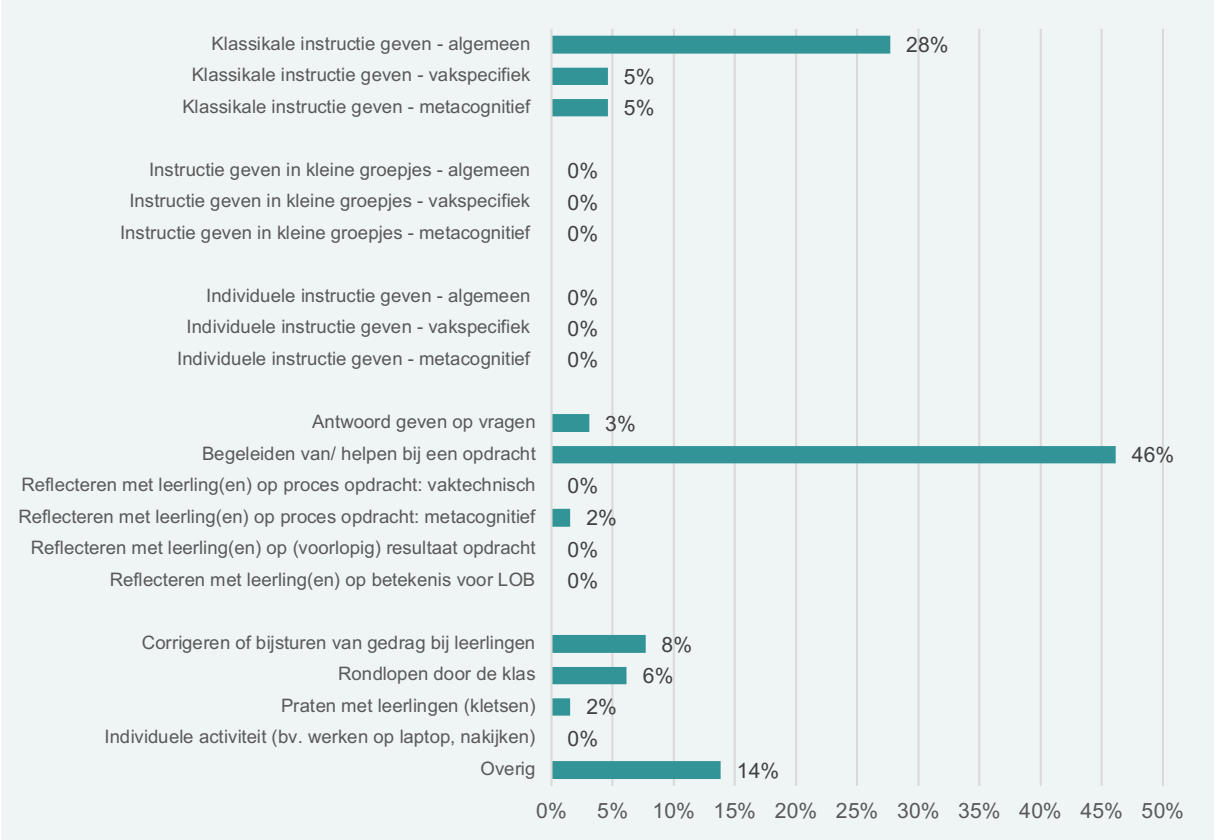

Figuur 2: Activiteiten van de klas tijdens de les

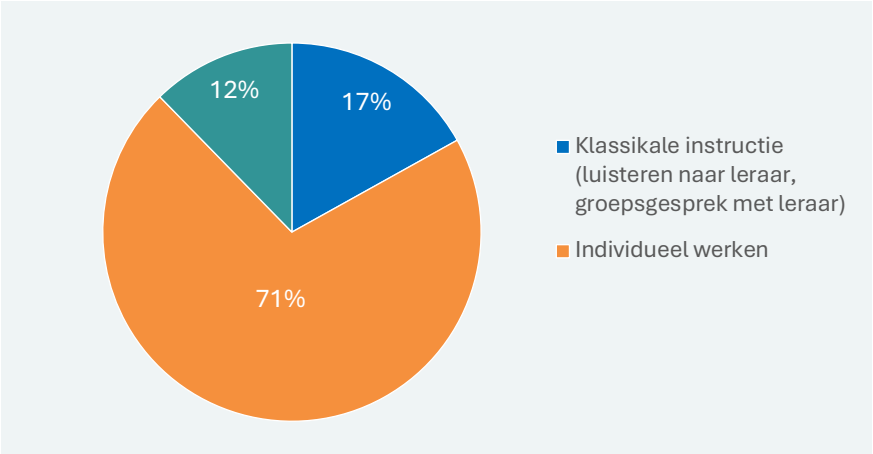

Leerlingen waren een groot deel van de les individueel aan het werken.

School 2

Deze lesobservatie is uitgevoerd bij een 3 vmbo-t klas op een brede school waar leerlingen vmbo-t, havo en vwo kunnen volgen. De observatie duurde 80 minuten. Deze klas is dit schooljaar begonnen aan het praktijkgerichte programma Dienstverlening & Producten. De docent gaf aan dat deze lessen in leerjaar 3 wat minder praktisch zijn ingesteld dan in leerjaar 4. De leerlingen krijgen nu met name een introductie 'tot creatief denken'. Dit is dan ook de enige opdracht in het pgp waar geen opdrachtgever bij betrokken is. De docent wil eerst de leerlingen een aantal basiselementen leren die zij kunnen gebruiken in het pgp. De docent ontwikkelt en bedenkt de lessen zelf en maakt gebruikt van de digitale methode GROW. In deze les gaan de leerlingen verder met het bedenken van hun eigen smoothie op basis van hun kwaliteiten en interesses. Deze opdracht is gefocust op het 'aanzetten van het creatieve brein'. De leerlingen werken individueel aan de opdracht, wat zichtbaar lastig voor ze was. Leerlingen moesten regelmatig bijgestuurd worden zodat de focus weer naar hun opdracht ging. Er was één docent aanwezig en een onderwijsassistent die er een gedeelte van de les bij was. De docent was voornamelijk aan het rondlopen om leerlingen te helpen en motiveren. Tijdens het rondlopen en begeleiden reflecteerde de docent ook met de leerlingen op het proces; 'hoe vind je zelf dat het gaat?' 'Wat vind je tot nu toe van het resultaat?'.

Figuur 3: Activiteiten van een docent tijdens de les

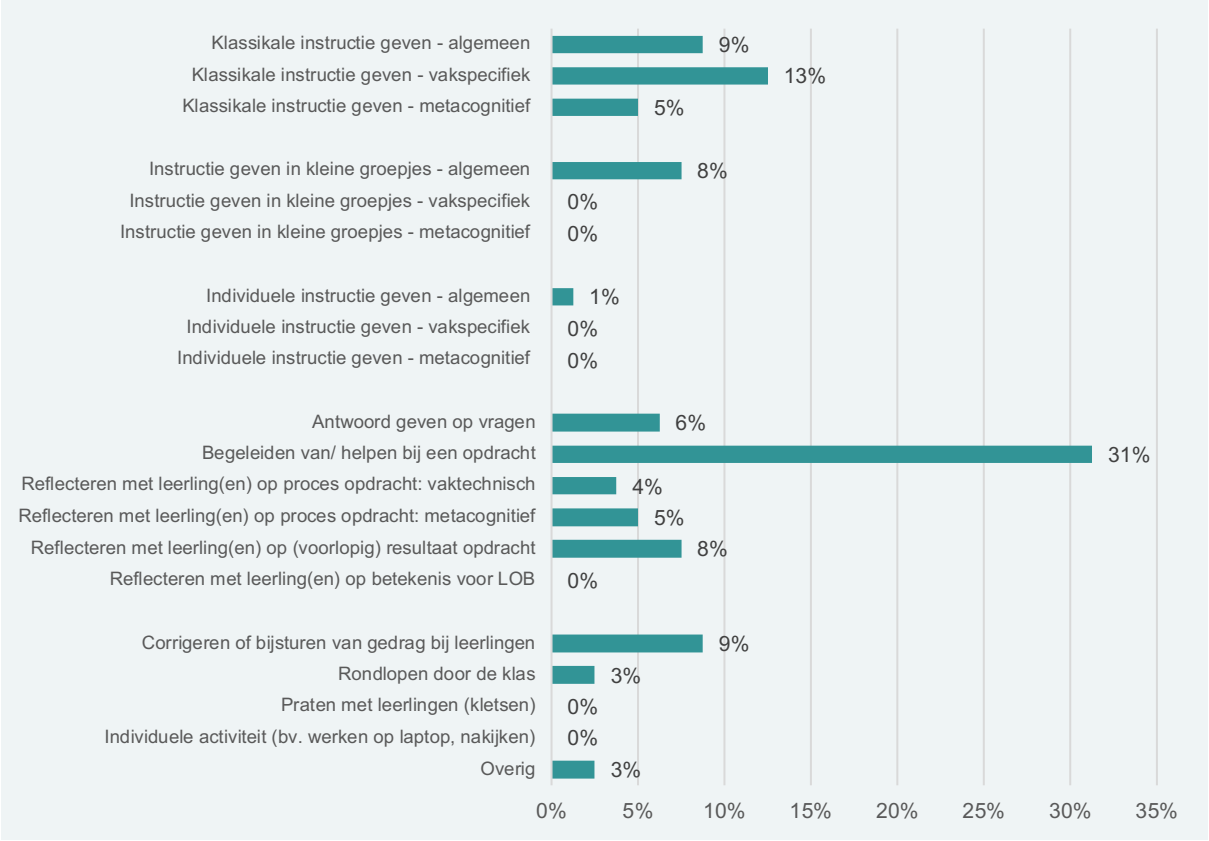

Figuur 4: Activiteiten van de klas tijdens de les

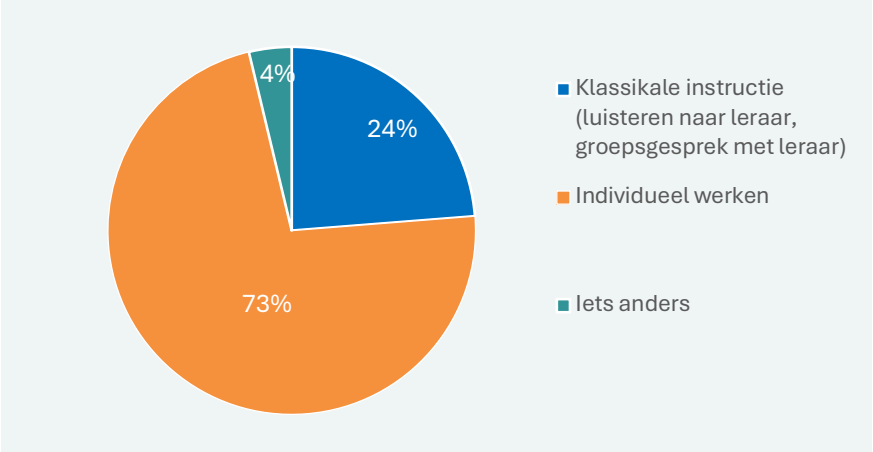

In deze les waren leerlingen vooral individueel aan het werk.

School 3

De lesobservatie op school 3 is uitgevoerd bij een 4 vmbo-t klas op een openbare school voor vmbo en mavo/havo. De observatie duurde 40 minuten. Het praktijkgerichte programma Dienstverlening & Producten wordt hier uitgevoerd in vijf periodes verspreid over het 3e en 4e leerjaar. Momenteel zitten de leerlingen in de 4e periode. Het eerste uur van twee lesuren is geobserveerd. De opdracht waar de leerlingen deze les mee bezig zijn gaat over media en vormgeving. De leerlingen moeten in groepjes een 'muurkant' maken. Ze kruipen in de schoenen van een redactie en schrijven over verschillende (zelfbedachte) onderwerpen columns, nieuwsberichten en reclames. Er is geen opdrachtgever bij het pgp betrokken en de docent bedenkt alle opdrachten zelf. Na een enthousiaste klassikale introductie van de docent gaan de leerlingen geconcentreerd aan de slag. Hierbij gaan leerlingen eerst individueel aan de slag voor hun eigen artikelen, dit gebeurde in stilte terwijl er onderling soms wat overlegd werd. Vervolgens ontwerpen ze in groepjes de muurkant. De helft van de klas was niet aanwezig door een uitstapje met biologie. Hierdoor was het een kleine groep leerlingen. Er was één docent aanwezig.

Figuur 5: Activiteiten van een docent tijdens de les

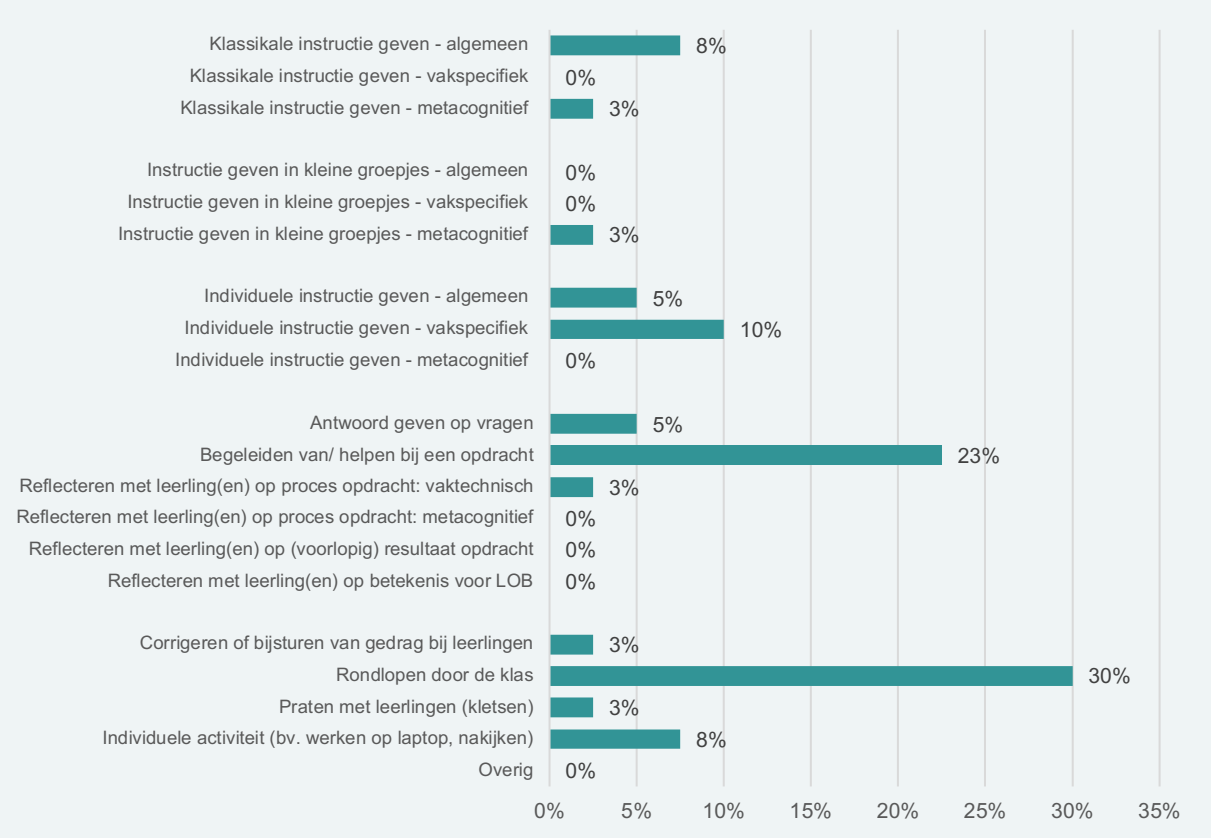

Figuur 6: Activiteiten van de klas tijdens de les

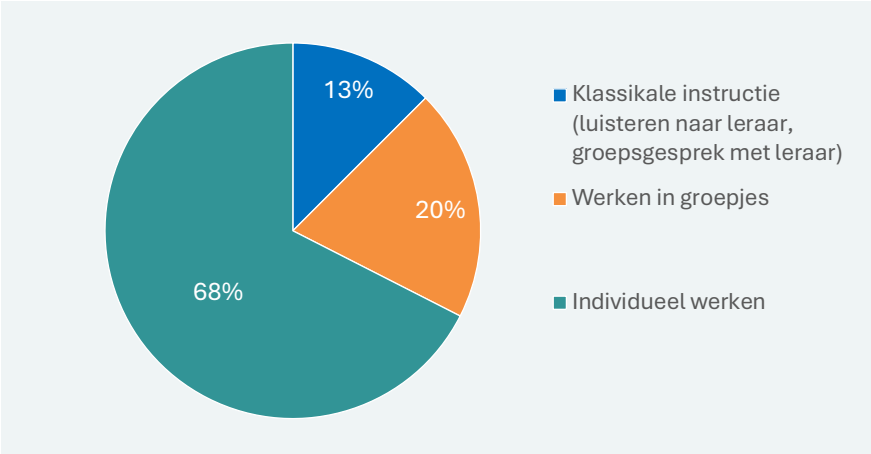

In deze les hebben leerlingen het grootste deel van de tijd individueel gewerkt maar ook in groepjes samengewerkt.

School 4

De observatie is uitgevoerd bij een 3 vmbo-tl klas op een brede school, leerlingen kunnen hier vmbo-basis, vmbo-kader, mavo, havo en vwo volgen. De observatie duurde 55 minuten. De leerlingen volgen het praktijkgerichte programma Economie en ondernemen. In totaal hebben leerlingen drie lesuren achter elkaar voor dit vak, alleen het eerste deel is geobserveerd. De klas bestond in totaal uit 46 leerlingen. Door de grootte van de klas werden de leerlingen opgesplitst. De ene helft start direct met de pgp-opdracht. De andere helft start het eerste uur met Microsoft office-vaardigheden. De docenten hebben gemerkt dat deze vaardigheden ontbreken bij de leerlingen, terwijl dit in het werkveld wel vaak een vereiste is. Tijdens het pgp is er dus ook ruimte voor het ontwikkelen van deze vaardigheden.

Er is geen opdrachtgever bij het pgp betrokken, enthousiaste docenten hebben de opdrachten bedacht en over de jaren verder doorontwikkeld. De leerlingen moeten een eigen attractie maken. Voorgaande lessen zijn ze bezig geweest met het bouwen van een maquette van hun attractie. Deze les gaan ze aan de slag met de ‘customer journey’. Leerlingen moeten nadenken over de klanten van hun attractie, hoe ze de klant bereiken en hoe ze ervoor zorgen dat de klant een positieve ervaring heeft. Ze worden meegenomen door verschillende denkstappen, zoals de betaalmethode en de toegankelijkheid voor minder valide personen. Aan het eind van de les moeten ze een website hebben gemaakt voor hun eigen attractie.

In totaal waren er twee docenten en één onderwijsassistent aanwezig. De docenten liepen voornamelijk rond om vragen te beantwoorden en leerlingen te ondersteunen bij de opdracht.

Figuur 7: Activiteiten van een docent tijdens de les

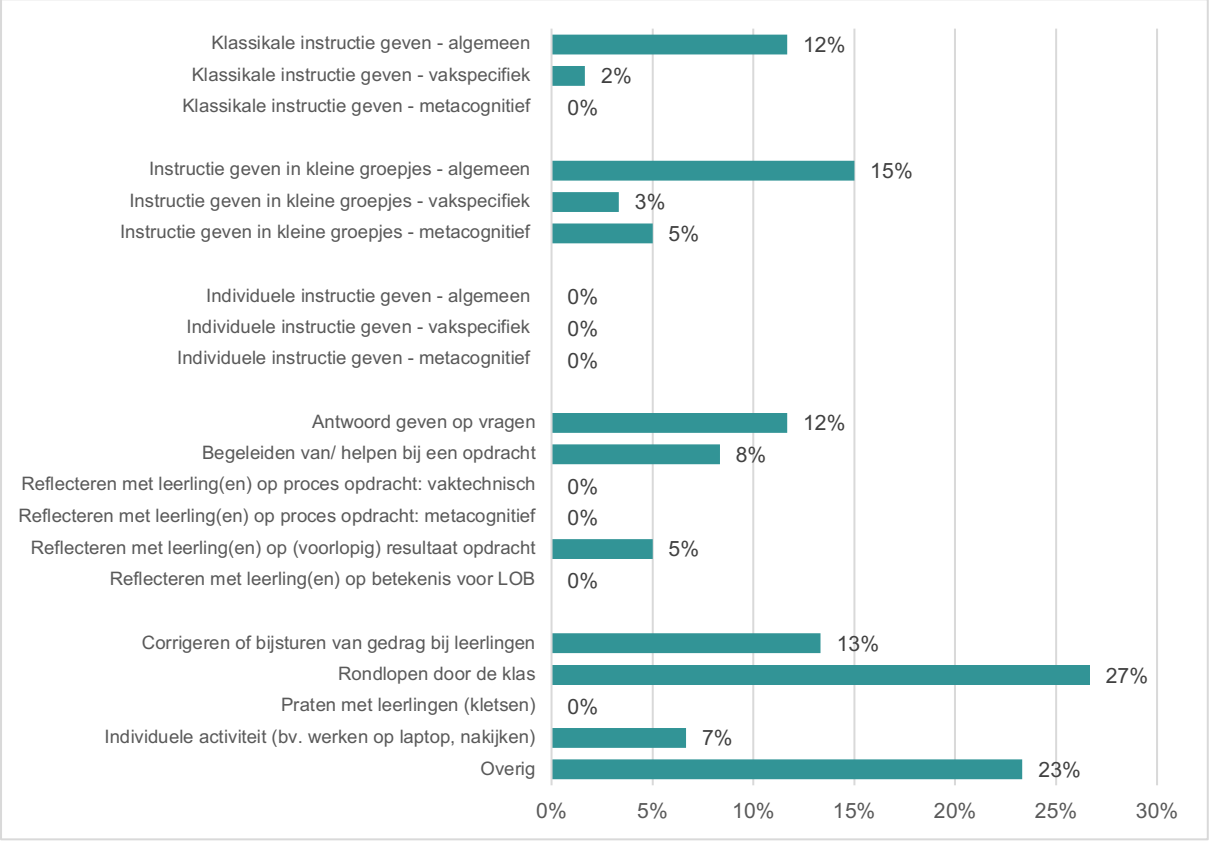

Figuur 8: Activiteiten van de klas tijdens de les

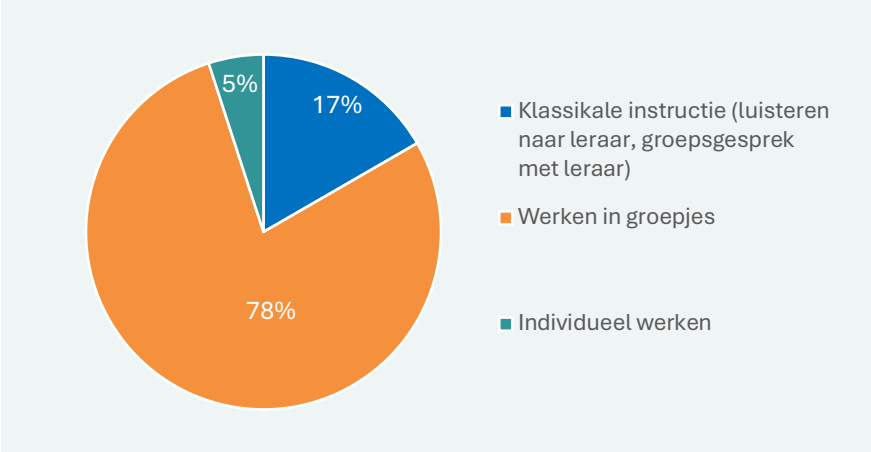

In deze les hebben leerlingen vooral in groepjes samengewerkt.

School 5

Deze lesobservatie is uitgevoerd bij een 3 vmbo-tl klas op een brede school. Leerlingen kunnen hier basis, kader, mavo, havo en vwo volgen. De observatie duurde 45 minuten. De leerlingen volgen het praktijkgerichte programma; Produceren, Installeren & Energie. In totaal hebben leerlingen drie lesuren achter elkaar voor dit vak, de observator sloot halverwege aan. De leerlingen hadden er dus al een lesuur opzitten waardoor de klassikale uitleg van de opdracht al was gegeven. De leerlingen waren ieder op hun eigen tempo geconcentreerd bezig met het aanleggen van een stroombord. Bij het pgp in dit leerjaar is geen opdrachtgever betrokken, de docenten hebben de opdracht zelf vormgegeven. Dit pgp heeft momenteel het kleinste aantal leerlingen op school, 10 leerlingen in totaal. De docenten benadrukken dat PIE een specifieke richting is, en dat de meeste leerlingen die voor dit pgp kiezen al weten wat ze later willen worden. De leerlingen hebben hierdoor een (opvallend) actieve werkhouding en ze hebben weinig aansturing nodig om door te werken. De docenten zeggen dat dit komt door de doelgerichte keuze voor dit pgp.

Aan het einde van de les was er nog een korte theoretische uitleg. Wat opviel is dat hier direct verband werd gelegd met LOB. De kennis die de leerlingen werd aangereikt werd verbonden aan het werkveld en de kansen op de arbeidsmarkt.

In totaal waren er twee docenten en twee onderwijsassistenten aanwezig. Dit was uitzonderlijk voor deze les. Normaal wordt het pgp hier gegeven door één docent en twee onderwijsassistenten.

Figuur 9: Activiteiten van een docent tijdens de les

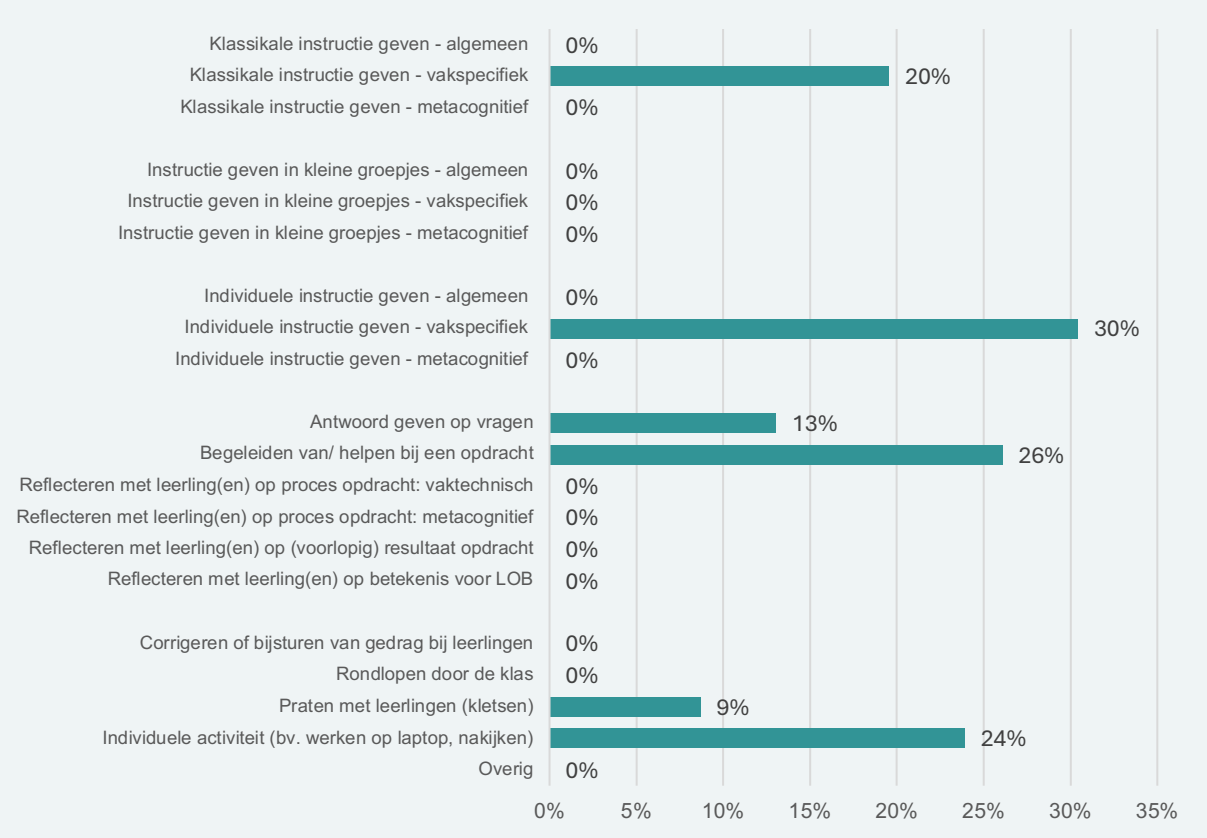

Figuur 10: Activiteiten van de klas tijdens de les

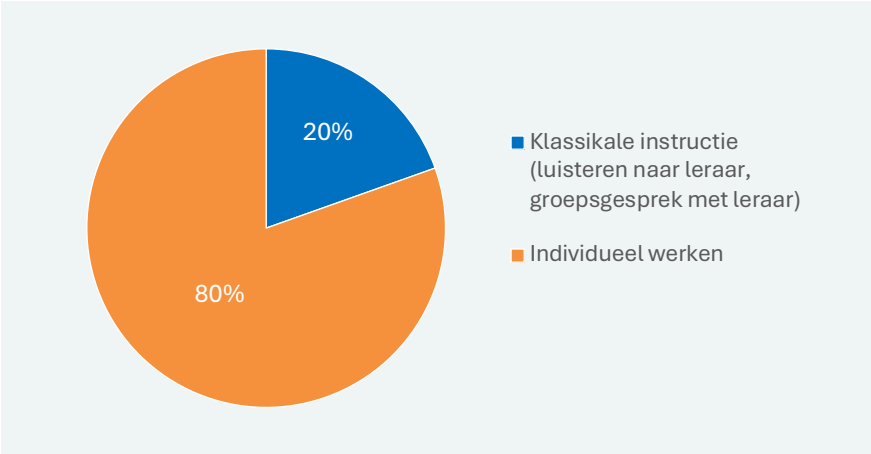

Het grootste deel van deze les hebben leerlingen individueel gewerkt.

School 6

De lesobservatie op school 6 is uitgevoerd bij een mavo-3 klas op een Daltonschool, waar vmbo-onderwijs wordt aangeboden. De lesobservatie duurde 40 minuten. Het pgp Dienstverlening en Producten wordt op deze school vormgegeven door een opdracht die verzonnen is door de school zelf. De les die geobserveerd is, bestaat uit drie lesuren. Er is bij het eerste lesuur van deze drie uren aangesloten. De docent geeft aan dat het hierdoor mogelijk is dat leerlingen meer moeten luisteren en stilzitten dan in de gehele les.

Bij dit pgp ontwerpen leerlingen in groepjes een eigen ecologisch vakantiepark. Hier komen verschillende aspecten bij kijken, die door de leerlingen allemaal in acht moeten worden genomen. Aan het begin van het project zijn er dan ook verschillende workshops die de leerlingen kunnen volgen. Omdat het niet mogelijk was om meerdere workshops tegelijk te volgen, is ook de observator bij één workshop aangesloten (een ecologisch gerecht maken).

De les bestond voornamelijk uit een workshop, waarbij de docent de leerlingen uitleg gaf over het onderwerp van de workshop. Tijdens de workshop was er ook ruimte om het eigen gerecht te betrekken, waardoor het ook vaak voorkwam tijdens de les dat de docent begeleiding gaf bij een opdracht, of reflecteerden met leerlingen op het proces en het voorlopige resultaat dat de leerlingen hadden. Dit ging vaak samen met de instructie. Het ‘overig’ of ‘iets anders’ gaat meestal over het opruimen en klaarzetten van attributen.

Figuur 11: Activiteiten van een docent tijdens de les

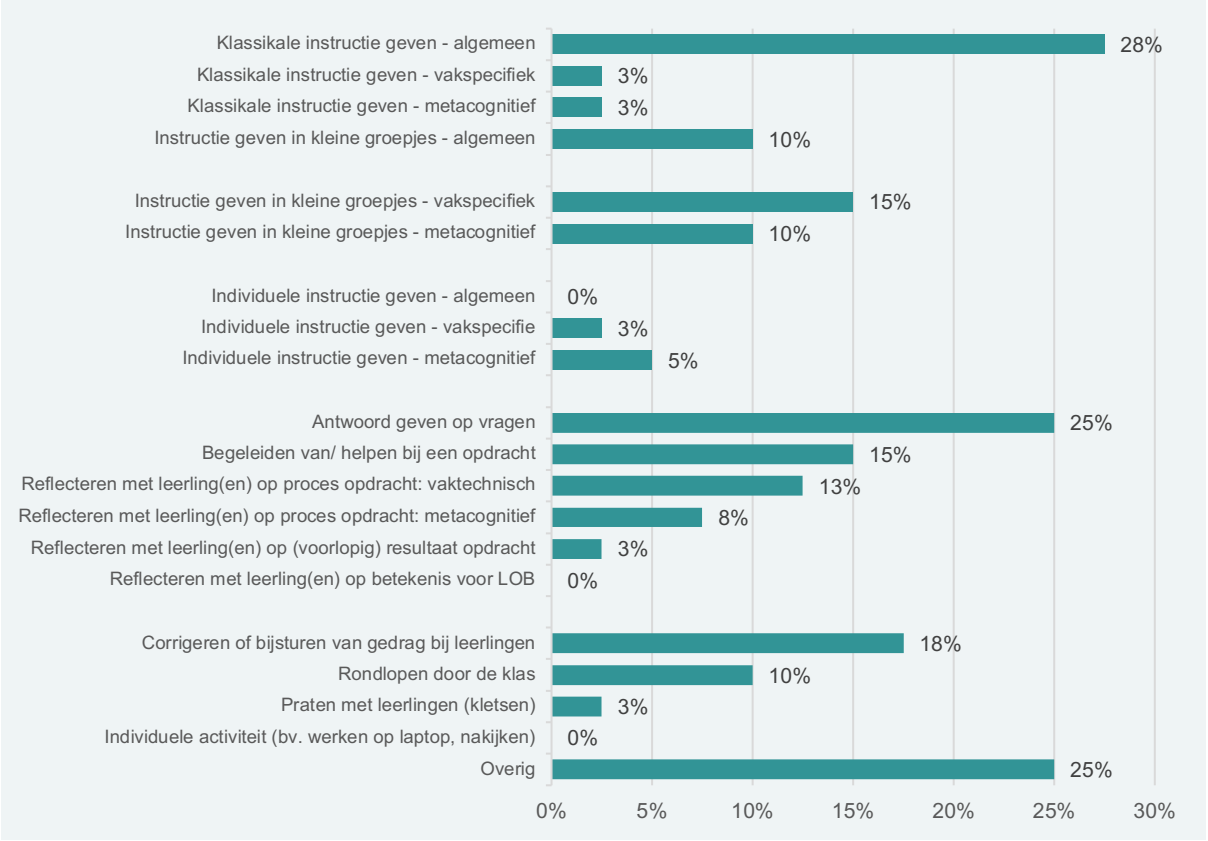

Figuur 12: Activiteiten van de klas tijdens de les

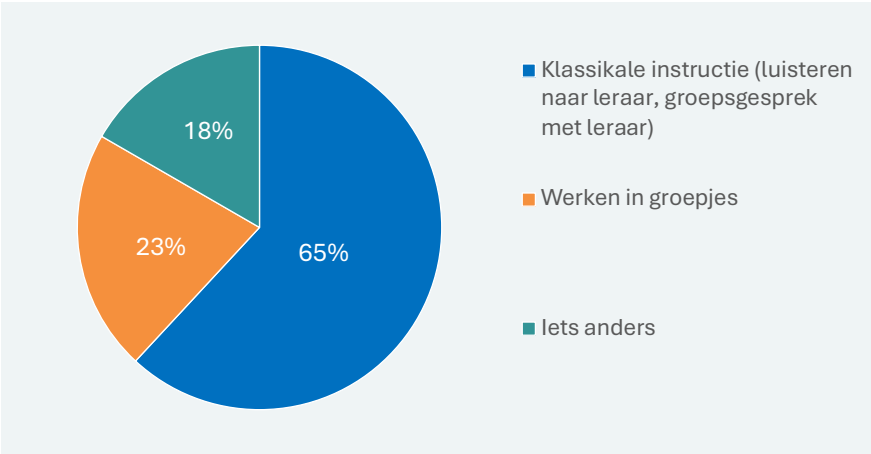

Leerlingen besteden het grootste gedeelte van de les luisterend naar de docent, zo'n 65 procent. Ook werkten de leerlingen in groepjes aan hun eigen ecologische park. Ook kwam het voor dat leerlingen iets anders deden. Zo werden bijvoorbeeld materialen uitgedeeld door de docent en wachtten de leerlingen voor het eind van de les bij de deur.

School 7

Deze lesobservatie is uitgevoerd bij een 3 gl/tl klas, op een brede school voor vmbo (basis-, kader- en gemengd/theoretische leerweg), havo en vwo. De observatie duurde 60 minuten. Leerlingen in de klas werken individueel of in tweetallen aan een opdracht. Leerlingen hebben zelf een opdrachtgever uit de regio moeten vinden en werken nu aan een project voor die opdrachtgever. Het pgp Technologie en Toepassing wordt hier aan de hand van de 'onderzoekscyclus' vormgegeven. Aan het begin en eind van de les wordt er stilgestaan waar de leerlingen zich in de cyclus bevinden, en waar ze naartoe moeten werken in de volgende les. Tijdens de geobserveerde les werkten de leerlingen zelfstandig of in hun tweetal aan hun eigen opdracht.
Er waren bij de les drie docenten aanwezig. Doordat leerlingen zelf aan het werk waren in de opdracht, was de docent vooral bezig met rondlopen en het beantwoorden van vragen. Ook gaf de docent tips wanneer een leerling vast leek te lopen in de opdracht. Deze tips kwamen zowel gevraagd als ongevraagd. Een groot deel van de leerlingen werkten enthousiast aan de opdracht, maar sommigen hadden extra aansporing nodig.

Figuur 13: Activiteiten van een docent tijdens de les

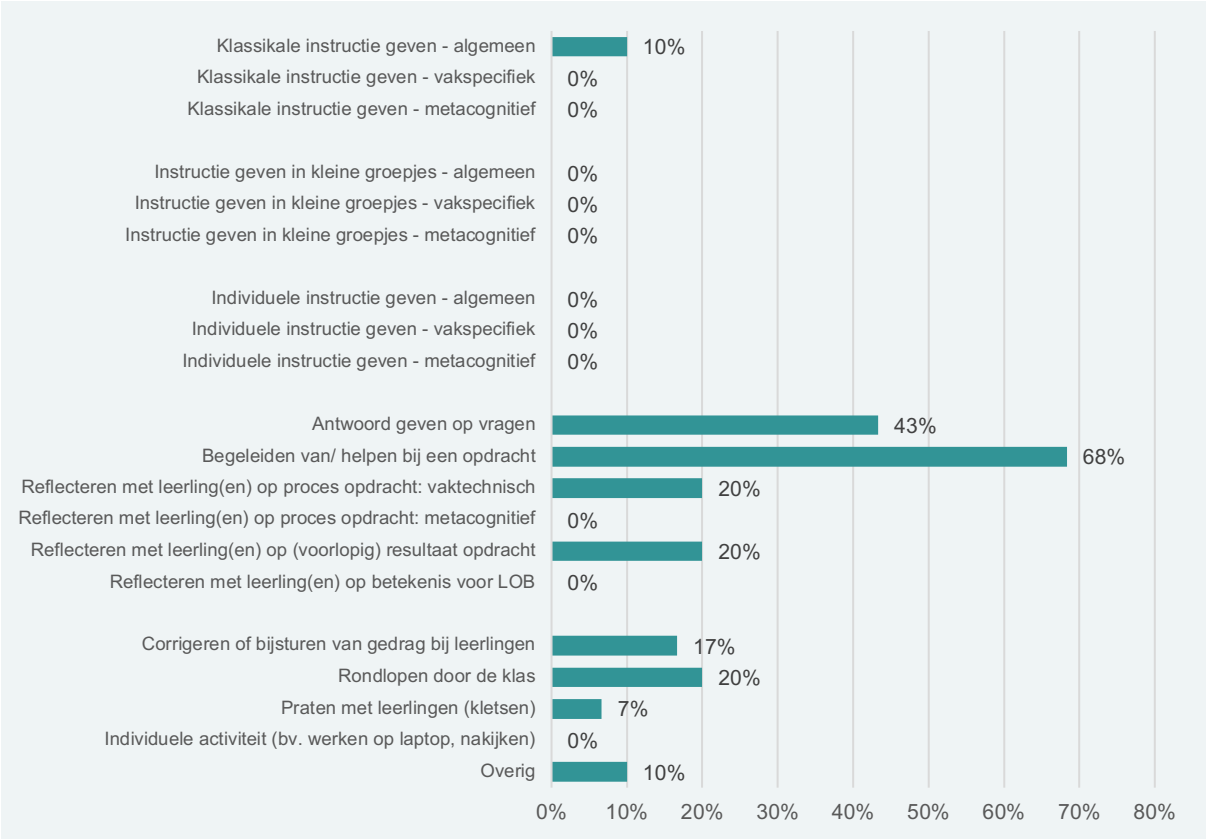

Figuur 14: Activiteiten van de klas tijdens de les

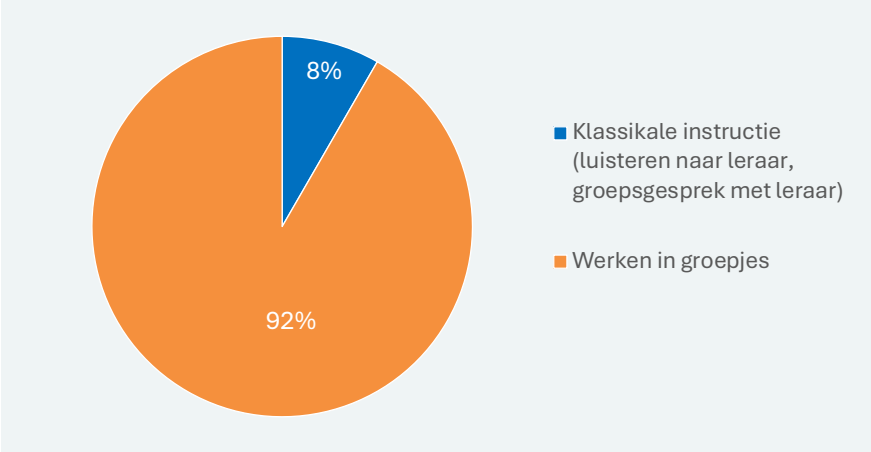

Leerlingen waren vooral in groepjes bezig met de eigen opdracht. Aan het begin en het eind van de les moesten leerlingen klassikaal delen waar ze stonden in hun project en waar ze aan hebben gewerkt en wat de stappen zijn voor de volgende les.

School 8

Deze lesobservatie is uitgevoerd bij een 3 gl/tl klas, op een brede school waar vmbo tot en met vwo wordt aangeboden. De observatie duurde 60 minuten. De school vindt het binnen het pgp Horeca, Bakkerij en Recreatie belangrijk om leerlingen een goede basiskennis mee te geven. Daarom wordt in het derde leerjaar het pgp anders opgezet dan in het vierde leerjaar. Zo wordt er in het derde leerjaar meer stilgestaan bij de kennis die de leerlingen nodig hebben om te kunnen werken en leren in de horeca, en wordt in het vierde leerjaar meer aandacht besteed aan het zelf leren en werken aan een opdracht.
Tijdens de geobserveerde les krijgen leerlingen uitleg over de verschillende soorten dranken die in de horeca geschonken worden. Leerlingen krijgen, na algemene uitleg over de les, de opdracht om in groepjes van vier een presentatie te maken over dranken. Aan het begin van de les heeft de docent instructie gegeven over de les. Hierna werden de leerlingen verzocht zelf aan de slag te gaan. De docent gebruikte deze tijd door de leerlingen te observeren, de leerlingen te begeleiden wanneer zij vragen hadden en door zelf te werken op de laptop.

Figuur 15: Activiteiten van een docent tijdens de les

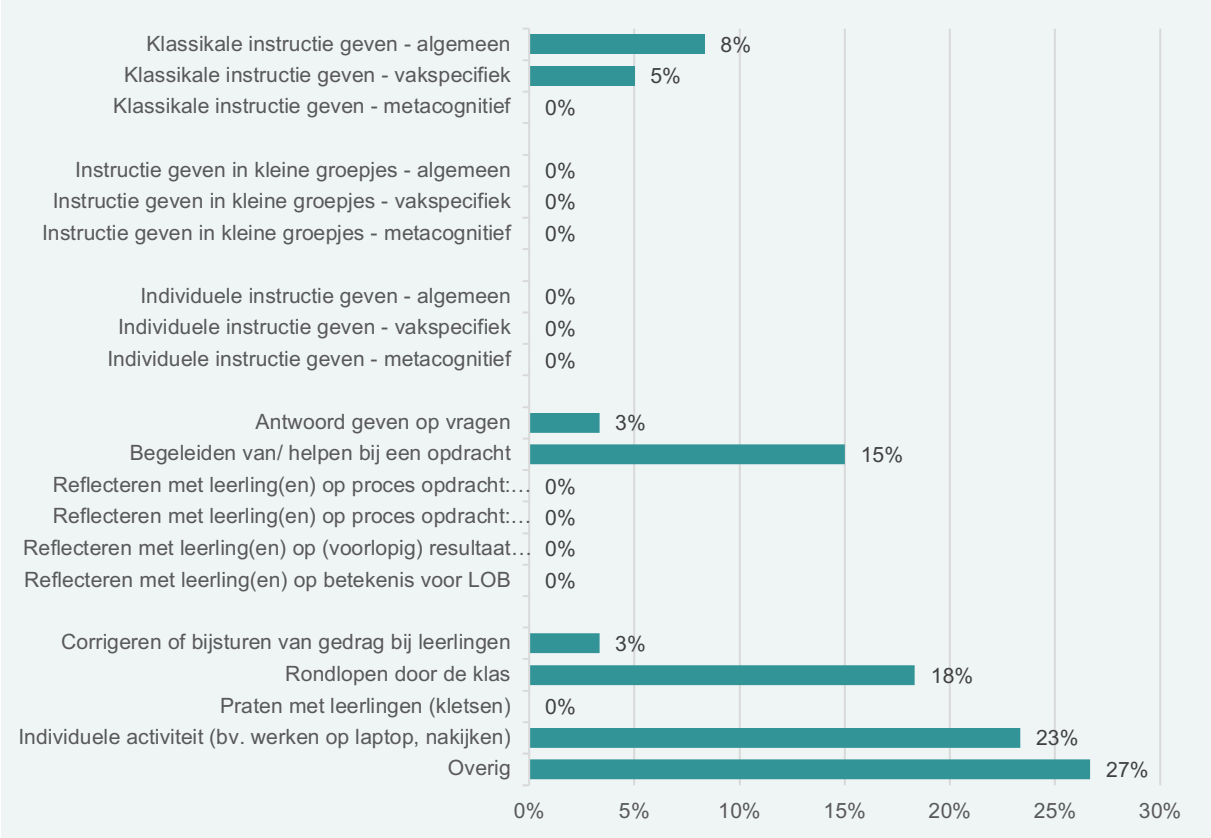

Figuur 16: Activiteiten van de klas tijdens de les

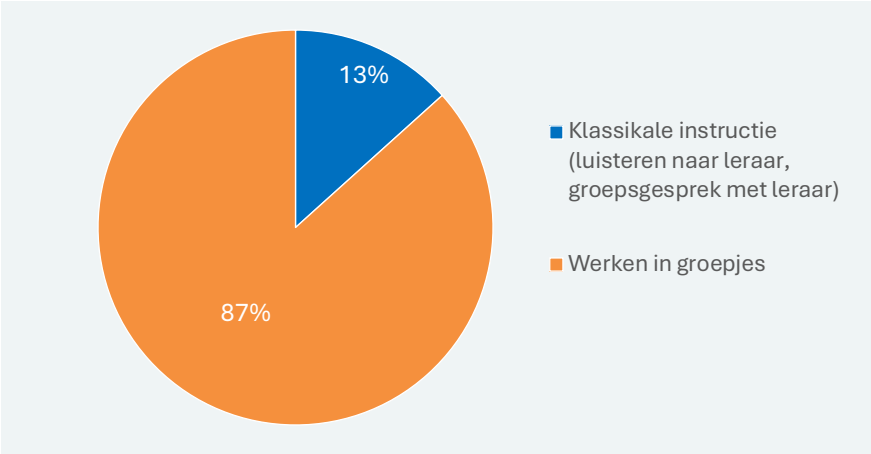

De leerlingen hebben het grootste gedeelte van de les in groepjes gewerkt aan een opdracht. Aan het begin van de les luisterden zij vooral naar de docent.

School 9

De lesobservatie is uitgevoerd bij een mavo 4 klas, op een school waar mavo, havo en vwo wordt aangeboden. De observatie duurde 60 minuten. Het pgp Zorg en Welzijn wordt hier opgezet aan de hand van verschillend thema's. In elk thema staat een onderdeel van Zorg en Welzijn centraal. Op deze manier maken leerlingen kennis met het gehele domein. Binnen elk thema worden verschillende activiteiten georganiseerd, zoals bedrijfsbezoeken en opdrachten van een bedrijf of sociale partner in dat thema.

In de geobserveerde les gingen leerlingen aan de slag in de keuken. Na een instructie van de docent en het gezamenlijk lezen van het recept gingen leerlingen in tweetallen aan de slag met het maken van de koekjes.

Aan het begin van de les gaf de docent klassikale instructie. Daarna heeft de docent vooral geobserveerd, de leerlingen geholpen wanneer er vragen waren en gekletst met de leerlingen. Doordat de les voor een groot deel in de keuken plaatsvond, liep de docent ook veel rond.

Figuur 17: Activiteiten van een docent tijdens de les

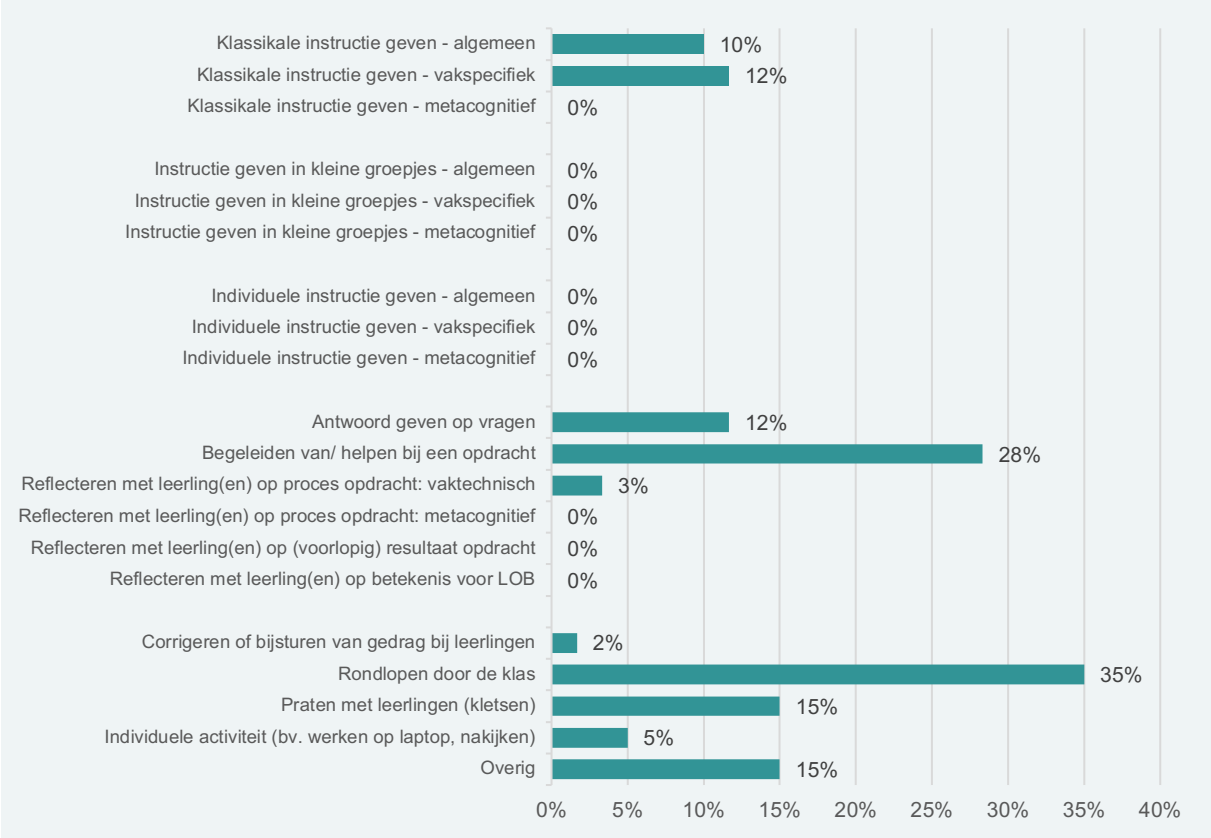

Figuur 18: Activiteiten van de klas tijdens de les

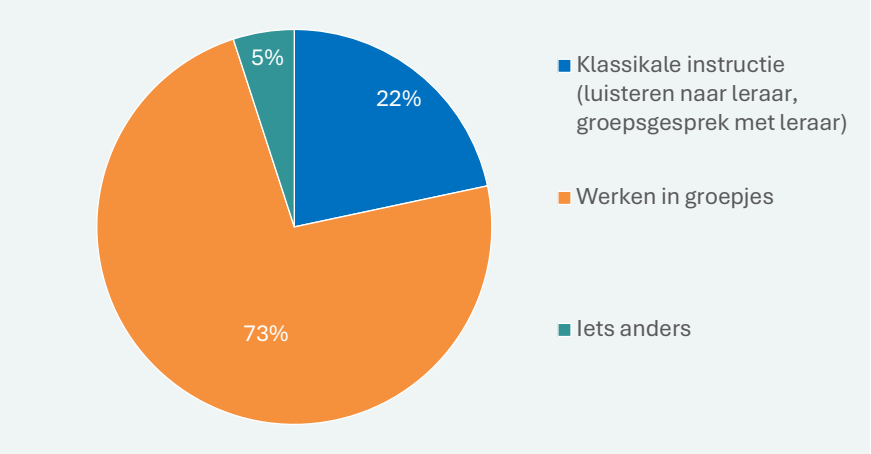

Leerlingen werkten het grootste gedeelte van de les in groepjes. Aan het begin van de les was er instructie, de rest van de les werd doorgebracht in de keuken.

School 10

De lesobservatie op school 10 is uitgevoerd bij een mavo 4 klas, op een scholengemeenschap voor mavo, havo, atheneum, gymnasium en technasium. De observatie duurde 60 minuten. In het derde leerjaar wordt het pgp anders opgezet dan in het vierde leerjaar. Zo wordt er in het derde leerjaar weliswaar gewerkt met een externe opdrachtgever, maar heeft de school een grotere rol dan in net vierde jaar. In het vierde leerjaar gaan leerlingen zelf een opdrachtgever zoeken. Dit doen ze in groepjes, waarbij de groepjes worden gebaseerd op het uitstroomprofiel van de leerlingen.

De les startte zonder introductie. De leerlingen begonnen direct aan de opdracht, en de docent liep rondjes om leerlingen te begeleiden en/of vragen te beantwoorden. De gehele les heeft de docent bij elk groepje stilgestaan om ze verder te helpen, vragen te beantwoorden of te reflecteren op het proces en het werk tot dan toe.

Figuur 19: Activiteiten van een docent tijdens de les

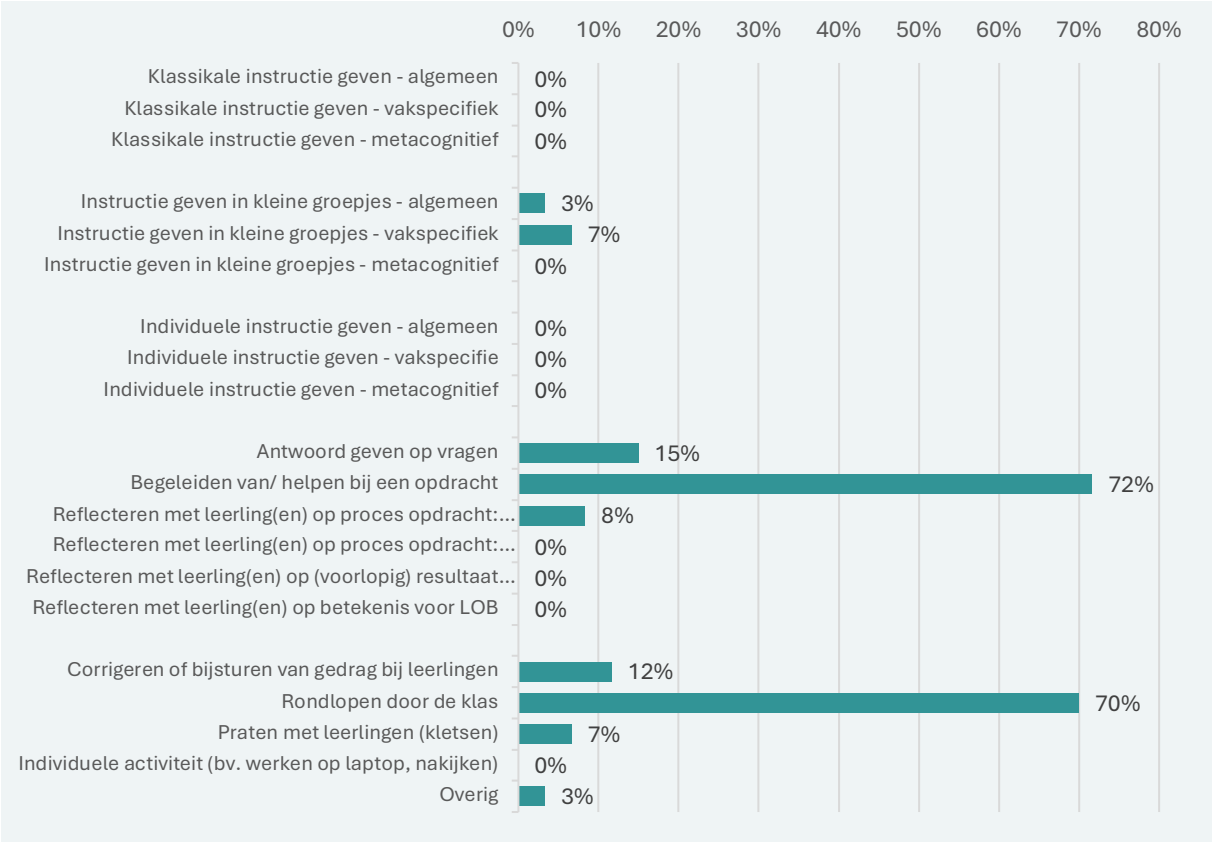

Figuur 20: Activiteiten van de leerlingen tijdens de les

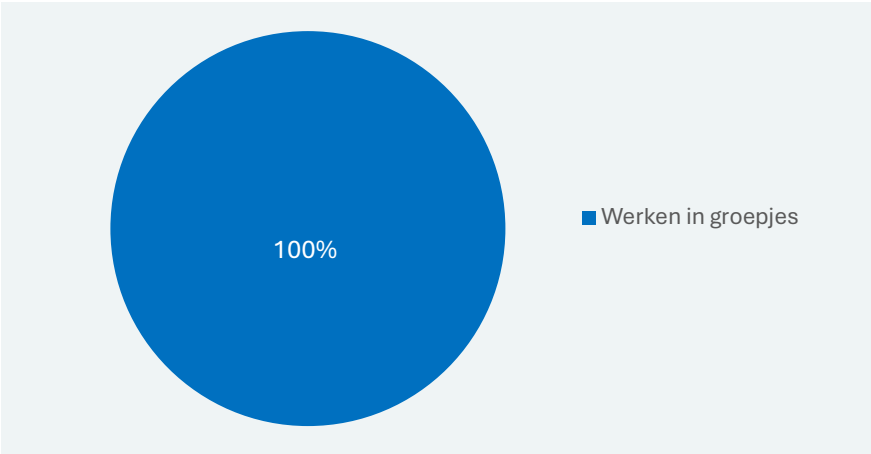

Leerlingen werkten de gehele les in groepjes aan de opdracht. Niet alle leerlingen waren even gemotiveerd voor de opdracht, wat resulteerde in het corrigeren van gedrag door de docent.

5.3 Samenvattend beeld lesobservaties

De uitgevoerde lesobservaties zijn bedoeld om een beeld te vormen van hoe lessen eruit kunnen zien binnen verschillende praktijkgericht programma's. Omdat het maar om tien observaties gaat is het niet mogelijk om harde conclusies te trekken; het gaat slechts om voorbeelden van hoe een pgp-les in de praktijk verloopt. Wel kunnen enkele interessante bevindingen worden uitgelicht.

Docent heeft centrale rol

Een belangrijke bevinding is de grote diversiteit van de invulling van de opdrachten in de geobserveerde lessen. Duidelijk is dat de docent bepalend is bij de vormgeving en invulling van het programma. Door de vrije opzet van het pgp is de rol van de docent groot. De docent ontwikkelt vaak het gehele programma zelf en ondersteunt leerlingen tijdens de opdrachten. Docenten hebben duidelijk veel autonomie en vrijheid in de opzet en uitvoering van het pgp.

De docenten waarbij de lesobservaties zijn uitgevoerd, zijn zonder uitzondering enthousiast en bevlogen. De bevlogenheid van docenten uit zich ook in tijdsinvestering buiten de lessen om. Zo is er een school die het T&T programma aanbiedt met als onderwerp energietransitie. De docenten vertellen na afloop van de les dat ze in hun vrije tijd geregeld podcasts luisteren over energietransitie, om zo informatie en nieuwe ideeën op te doen voor hun lessen. Ze doen er alles aan om de leerlingen te blijven interesseren en motiveren.

Externe opdrachtgever ontbreekt vaak

Daarnaast valt op dat op de meeste scholen die meededen aan de observaties (70%) wordt gewerkt zonder externe opdrachtgever. De docenten van de school hebben zelf een realistische opdracht ontwikkeld waar de leerlingen aan werken. Het zou kunnen dat er later in het schooljaar, bij een nieuwe opdracht of project, wel gewerkt wordt met een externe opdrachtgever.

Vaak meer dan één docent aanwezig

We zien regelmatig dat er meer dan één docent in de les aanwezig is. Soms zijn er meerdere docenten aanwezig (bijvoorbeeld twee of drie) of zijn er onderwijsassistenten in de klas om te helpen bij de begeleiding van leerlingen.

Aandacht voor vaardigheden: diversiteit tussen scholen is groot

In het pgp kan aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van vakspecifieke kennis en vaardigheden (bv. kooktechniek, programmeren) en aan metacognitieve vaardigheden (zoals plannen, organiseren, samenwerken). Een vraag is hoe de balans tussen deze twee type vaardigheden eruitziet in het pgp. Uit deze observaties lijkt naar voren te komen dat hier geen eenduidig beeld van te schetsen is en dat de diversiteit tussen scholen enorm is. In een deel van de lessen kwam aandacht voor beide type vaardigheden voor, en in andere lessen sloeg de balans naar één van beide door. Er zijn ook lessen geobserveerd waarin eigenlijk aan beide vormen van vaardigheden geen aandacht werd besteed. Uiteraard is het mogelijk dat dit binnen een pgp van een school ook per les verschilt, waardoor hier geen harde conclusies over getrokken kunnen worden.

Er wordt meer tijd besteed aan 'doen' dan aan expliciet reflecteren

In de lessen die in dit onderzoek zijn geobserveerd, hebben we vooral gezien dat de docenten aandacht hebben besteed aan instructie en het rondlopen door de klas om leerlingen te begeleiden bij de opdracht. Hierbij kwam expliciete reflectie of expliciete verwijzingen naar LOB nauwelijks voor. Mogelijk had dit ook te maken met de timing van de observaties, waarbij de opdrachten vaak nog in een beginfase waren.

Kanttekening bij de lesobservaties en de (casus)schoolbezoeken
In de casussen/schoolbezoeken zijn ook lessen bezocht en is met leerlingen gesproken. Die bezoeken vielen in de tweede helft of aan het einde van het schooljaar 2023/24. In de lessen waren leerlingen in wisselende stadia van een opdracht, soms aan het einde en soms aan het begin. Het viel in die bezoeken op dat in lessen waar relatief kortgeleden een nieuwe opdracht is opgepakt, er gemiddeld een meer gefocuste werksfeer en een meer traditionele lesopbouw leek te zijn met ook klassikale uitleg en instructie. In lessen waar de opdracht in de eindfase zat, zagen we ook wel heel 'losse' en informele lessituaties, waarin leerlingen veel ruimte hadden en namen om hun eigen ding te doen en soms weinig met de opdracht bezig leken te zijn. In de lesobservaties is op een meer gestructureerde manier gekeken naar de pgp-uren. Die observaties vielen merendeels in het beginstadium van een opdracht, waarbij in de casusstudie een meer gefocuste sfeer past. Dat beeld blijkt overwegend ook uit de lesobservaties.

6 Vragenlijst voor leerlingen

In voorgaande hoofdstukken is beschreven hoe we kwalitatief in kaart hebben gebracht hoe het ervoor staat met de pilot pgp, en hoe lessen eruit kunnen zien. In dit hoofdstuk gaan we in op een grootschalige vragenlijst onder leerlingen, om na te gaan hoe leerlingen het pgp ervaren. Zijn leerlingen praktisch bezig in het pgp? Vinden ze het pgp een leuk vak? En vinden ze het leuk om aan (praktische) opdrachten te werken en daarbij te leren samenwerken, plannen en presenteren? En in hoeverre zien ze het pgp als een goede voorbereiding op het vervolgonderwijs? Naast een schets van de huidige stand van zaken - in 2024 - biedt deze paragraaf ook een vergelijking met de resultaten van vorig jaar (2023). Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van vragenlijstgegevens die zijn verzameld door SLO.

6.1 Resultaten

Gemiddeld geven leerlingen een 6,1 voor het pgp. Zij vinden het pgp daarmee leuker dan andere vakken, waar ze gemiddeld een 5,5 voor geven. De gemiddelde rapportcijfers die leerlingen geven voor het pgp als geheel – en daarbinnen voor het werken aan praktijkgerichte vaardigheden en aan praktijkgerichte opdrachten – zijn gemiddeld iets lager in 2024 dan in 2023, maar dit komt voornamelijk door een dalende waardering onder leerlingen in leerjaar 3. De meeste leerlingen geven aan praktisch bezig te zijn in het pgp, en een deel van hen ziet het pgp als goede voorbereiding op de periode na het vmbo. In 2024 is iets minder dan de helft van de leerlingen het eens met de stelling dat zij door het pgp beter weten welke beroepen ze leuk vinden (48 procent) of welke vervolgopleiding ze willen gaan doen (39 procent). Deze percentages zijn toegenomen ten opzichte van 2023 (respectievelijk 42 en 31 procent), met name onder leerlingen in leerjaar 4.

Leerlingen vinden het pgp leuker dan andere vakken, behalve bij D&P

Leerlingen vinden het pgp over het algemeen best een leuk vak. Met een gemiddeld rapportcijfer van 6,1 vinden zij het pgp ook significant leuker dan andere vakken (gemiddeld 5,5).

Leerlingen vinden het programma Z&W gemiddeld genomen het leukst; zij waarderen dit programma met een 6,9. D&P wordt met een gemiddeld rapportcijfer van 5,3 het slechtst beoordeeld. Hoewel leerlingen over het algemeen tevreden zijn over de pgp's, geldt dit niet voor iedereen. Bijna een derde van de leerlingen (32 procent) geeft het pgp een onvoldoende (een rapportcijfer 5 of lager). Voor D&P geldt dat voor bijna de helft van alle leerlingen (48 procent). Voor D&P leerlingen geldt ook dat zij het pgp gemiddeld iets minder leuk vinden dan andere vakken (5,3 versus 5,6). Dit verschil is echter niet significant.

Over het algemeen geven leerlingen een krappe voldoende als het gaat om of ze het leuk vinden om vaardigheden zoals samenwerken, plannen en presenteren te leren en om met een opdracht van een opdrachtgever aan de slag te gaan. Gemiddeld geven zij voor deze aspecten van het pgp rapportcijfers van respectievelijk 5,7 en 5,8. De ontevredenheid onder leerlingen met betrekking tot deze aspecten van het pgp is het grootst bij de pgp's D&P en IT. Ongeveer de helft van de leerlingen in deze pgp's geeft een onvoldoende voor het werken aan praktijkgerichte vaardigheden en aan het werken aan een praktijkgerichte opdracht. Bij D&P beoordeelt 54, respectievelijk 49 procent van de leerlingen deze aspecten met een 5 of lager. Bij IT betreft het respectievelijk 59 procent en 44 procent.

Wanneer onderscheid wordt gemaakt naar niet-technische en technische pgp's[9] en tussen leerwegen (gemengde leerweg (GL) versus theoretische leerweg (TL)), valt allereerst op dat de leerlingen in de technische pgp's het pgp gemiddeld leuker vinden dan leerlingen in de niet-technische pgp's. Daarnaast worden pgp's binnen de gemengde leerweg beter beoordeeld dan pgp's binnen de theoretische leerweg. Met betrekking tot de vragen of leerlingen het leuk vinden om vaardigheden zoals samenwerken, plannen en presenteren te leren en om met een opdracht van een opdrachtgever aan de slag te gaan, zijn er geen significante verschillen tussen GL en TL en tussen technische en niet-technische programma's.

In vergelijking met leerlingen in leerjaar 3, geven leerlingen in leerjaar 4 gemiddeld hogere rapportcijfers voor het pgp als geheel (6,2 vs 6,0), werken aan praktijkgerichte vaardigheden (6,1 vs 5,5) en aan opdrachten voor een opdrachtgever (6,2 vs 5,7).

Tabel 1 Waardering van leerlingen voor het pgp[10]

Rapportcijfers van leerlingen voor:		Totaal	Niet-technisch	Technisch	Dienstverlening en Producten	Economie en Ondernemen	Informatietechnologie	Technologie en Toepassing	Zorg en Welzijn	Techniek en Innovatief Vakmanschap	GL	TL	Leerjaar 3	Leerjaar 4
Aantal observaties:		897	463	244	207	181	48	180	128	37	191	698	669	220
Hoe leuk vind je jouw pgp?	gemiddeld cijfer	6,1-	6,0	6,5	5,3	5,9	5,6	6,2	6,9	6,6	6,2-	6,0	6,0-	6,2
	% 5 of lager	31,7+	33,5	23,5	47,8	33,0+	45,7+	28,5	16,5	22,9	27,7+	32,9+	32,6+	29,3
	% exact 6	15,9-	16,2-	15,4	11,4-	21,6	8,7-	19,2	14,9	8,6	13,6	16,7-	16,3	15,1-
	% 7 of hoger	52,4	50,3	61,1	40,8	45,5-	45,7	52,3	68,6	68,6	58,7	50,4	51,1-	55,6+
Hoe leuk vind je jouw andere schoolvakken? [(a)]	gemiddeld cijfer	5,5	5,4	5,4	5,6	5,4	5,8	5,6	5,8	5,7	5,3	5,6	5,4	5,9
Hoe leuk vind je het om vaardigheden zoals samenwerken, plannen en presenteren te leren?	gemiddeld cijfer	5,7-	5,7-	5,7	5,1-	6,1	4,9-	5,4-	6,4	5,2-	5,7-	5,7-	5,5-	6,1
	% 5 of lager	40,7+	40,3+	38,7+	53,7+	31,4	58,7+	45,3+	23,3	48,6+	39,3+	41,1+	43,5+	31,9
	% exact 6	20,3-	20,5	19,1	16,9-	23,4	10,9-	16,9	25,8	11,4	23,0	19,7-	20,8	19,1
	% 7 of hoger	39,0-	39,2-	42,1	29,4-	45,1	30,4	37,8	50,8	40,0	37,7-	39,2	35,6-	49,0
Hoe leuk vind je het om met een opdracht van een opdrachtgever aan de slag te gaan?	gemiddeld cijfer	5,8-	5,9-	6,0	5,2-	6,0	5,5	5,8	6,5	5,9	6,0-	5,8-	5,7-	6,2
	% 5 of lager	35,9+	35,8+	34,6+	48,5+	34,9	44,4	39,9+	19,0	28,6	31,3+	37,3+	37,9+	30,2
	% exact 6	18,4	17,7	16,7	14,9-	17,1	17,8	17,9	26,4+	11,4	19,2	18,2	20,2	12,7-
	% 7 of hoger	45,7-	46,5	48,7	36,6	48,0	37,8	42,2	54,5	60,0	49,5-	44,5	41,9-	57,1+

Noot: Een '-' geeft aan dat de score in 2024 significant lager is dan in 2023. Een '+' geeft aan dat de score in 2024 significant hoger is dan in 2023. (a): deze vraag is niet in 2023 gesteld.

9 De technische pgp's zijn: de licentievrije programma's IT, T&T en TIV, en de licentiegebonden programma's BWI, MVI, M&T en PIE.

10 De totale som van het aantal observaties (901) niet overeen met de som binnen de uitsplitsingen naar technisch/niet-technisch, specifiek programma of gl/tl. Dit heeft twee redenen. Ten eerste valt niet iedere responderende leerling onder de gemengde of theoretische Leerweg; enkelen van hen behoren tot een andere categorie (zoals het vavo) en ook vulden enkelen deze vraag niet in. Daarnaast is niet voor iedere leerling vast te stellen tot welk pgp zij gerekend moeten worden. In het geval dat een school meer dan één pgp aanbiedt, hebben we de leerling die tot deze school behoort niet tot een specifiek pgp gerekend. Daarom valt de som van de aantallen voor de kolommen 'technisch' en 'niet-technisch pgp' ook lager uit van het algehele totaal van 901.

In 2024 vinden leerlingen het pgp en het werken aan praktijkgerichte vaardigheden en opdrachten minder leuk dan in 2023.[11]

In 2024 was het gemiddelde rapportcijfer voor het pgp als geheel een 6,1, en voor het werken aan praktijkgerichte vaardigheden en opdrachten respectievelijk 5,7 en 5,8. In 2023 waren deze cijfers significant hoger met respectievelijk 6,3, 6,0 en 6,2. Dit geldt zowel voor deze gemiddelde rapportcijfers als voor het aandeel leerlingen dat een onvoldoende geeft (maximaal een 5), en geldt zowel voor leerlingen in de gemengde leerweg als de theoretische leerweg. De daling in de rapportcijfers voor (aspecten van) het pgp tussen 2023 en 2024 is alleen significant voor leerlingen in leerjaar 3. Bij de pgp's D&P, IT, T&T en TIV en ook de uitsplitsingen naar technische en niet-technische pgp's beoordelen leerlingen (aspecten van) het pgp iets vaker negatief dan in 2023.

Leerlingen zijn praktisch bezig en zien het pgp vaak als meerwaarde voor vervolgopleiding

Ruim drie kwart van de leerlingen (78 procent) geeft aan praktisch bezig te zijn bij het praktijkgerichte programma.

Vooral binnen technische pgp's zijn leerlingen van mening dat dit het geval is; 82 procent is het (een beetje) eens met de stelling dat zij bij het vak veel praktisch bezig zijn, zoals gepresenteerd in Tabel 2, ten opzichte van 75 procent van de leerlingen uit niet-technische pgp's. Ook binnen de gemengde leerweg stemmen leerlingen relatief vaak in met deze stelling; 81 procent van hen is het er (een beetje) mee eens, ten opzichte van 77 procent binnen de theoretische leerweg. Het pgp IT scoort op dit gebied het hoogst; 86 procent van de leerlingen geeft aan praktisch bezig te zijn binnen het vak. Dit verschil is echter niet significant. D&P leerlingen geven het minst vaak aan praktisch bezig te zijn: 71 procent van hen is het (een beetje) eens met de stelling. Dit is significant lager dan bij de andere pgp's.

Over het algemeen is de helft van de leerlingen positief over de mate waarin het pgp hen voorbereidt op de periode na afstuderen.

Binnen de gemengde leerweg zijn leerlingen vaker van mening dat het pgp hen goed voorbereidt op de periode na afstuderen dan binnen de theoretische leerweg. Wanneer onderscheid gemaakt wordt naar technische en niet-technische pgp's hangt het af van de stelling die leerlingen wordt voorgelegd. Binnen de technische pgp's zijn leerlingen vaker van mening dat ze door het vak beter weten welke vervolgopleidingen ze willen gaan doen. De overige verschillen tussen technische en niet-technische pgp's zijn niet significant. Ook zijn er verschillen naar leerjaar. Leerlingen in leerjaar 4 zijn vaker dan leerlingen in leerjaar 3 positief over de voorbereidende aspecten van het pgp.

Over de mate waarin het pgp D&P hen voorbereidt op de periode na afstuderen, zijn leerlingen vaak kritischer dan bij de andere pgp's. Zo is 38 procent van hen het er (een beetje) over eens dat het vak belangrijk is voor de toekomst. Daarnaast is 23 procent van hen (enigszins) van mening dat ze door dit vak een beter idee hebben over welke vervolgopleiding ze willen kiezen. Ook bij de pgp's IT en T&T zijn leerlingen iets minder positief; respectievelijk 22 en 35 procent van de leerlingen in die profielen is het er (een beetje) over eens dat ze door dit vak beter weten welke vervolgopleiding ze willen gaan doen. Respectievelijk 38 en 43 procent weet door dit vak (een beetje) beter welke beroepen ze leuk vinden.

11 In 2024 is het aantal responderende scholen en leerlingen lager dan in 2023, en het betreft ook niet altijd dezelfde scholen. De data van 2024 telt 901 leerlingen, verdeeld over 53 scholen. De data van 2023 telt 1566 leerlingen over 76 scholen. Als de analysedata beperkt wordt tot de 35 scholen waarvoor in beide jaren data beschikbaar is (765 leerlingen in 2023 en 619 leerlingen in 2024) blijven de conclusies over de verschillen tussen 2023 en 2024 staan: leerlingen uit 2024 vinden het pgp en het werken aan praktijkgerichte vaardigheden en opdrachten minder leuk dan leerlingen uit 2023, maar geven wel vaker dan in 2023 aan het eens te zijn met de stelling dat zij door het pgp weten welke beroepen ze leuk vinden en beter weten welke vervolgopleiding ze willen gaan doen.

Over de bijdrage van Z&W zijn leerlingen daarentegen juist (significant) vaker positief. Zo is twee derde van de leerlingen (65 procent) van mening door dit vak te weten wat er belangrijk is voor de toekomst, en geven ze vaker dan leerlingen van andere pgp's aan ze door het vak beter weten welke beroepen ze leuk vinden en welke vervolgopleiding ze willen gaan doen. Ook geven Z&W leerlingen vaker dan leerlingen van andere pgp's aan dat ze door dit vak beter weten hoe ze dingen zelf kunnen aanpakken en beter geworden zijn in vaardigheden als samenwerken en presenteren. Dit geldt voor ongeveer 8 op de 10 Z&W leerlingen, vergeleken met twee derde van de leerlingen.

Tabel 2 Zijn leerlingen praktisch bezig en denken zij dat het pgp hen goed voorbereidt op de periode na afstuderen?

% leerlingen (beetje) eens met stelling	Totaal	Niet-technisch	Technisch	Dienstverlening en Producten	Economie en Ondernemen	Informatietechnologie	Technologie en Toepassing	Zorg en Welzijn	Techniek en Innovatief Vakmanschap	GL	TL	Leerjaar 3	Leerjaar 4
Percentage leerlingen dat aangeeft (beetje) eens te zijn met de stelling dat zij bij het vak veel praktisch bezig zijn	78,3	75,1	82,4	71,2	76,1	85,7+	81,2	78,9	79,4	80,8	77,3	78,7	76,1
Wat ik leer bij dit vak is belangrijk voor mijn toekomst.	52,0	52,2	57,7+	37,9-	61,3	40,5	40,9	64,9	70,6	61,6	49,2	51,1	54,8
Ik weet door dit vak beter welke beroepen ik leuk vind.	48,2+	47,3	52,4+	31,9	51,9+	37,8	43,1+	69,6+	48,5	58,9+	44,8	46,5	52,6+
Ik weet door dit vak beter welke vervolgopleiding ik wil gaan doen.	38,9+	37,7+	47,2+	22,5	40,4+	21,6	35,4+	54,9+	45,5	55,4+	34,2+	36,7+	46,2+
Ik weet door dit vak beter waar ik goed in ben.	57,2	58,5	58,0	46,1	58,3	48,6	53,5	73,5	51,5	60,1	56,2	55,2	63,6
Ik weet door dit vak beter hoe ik dingen zelf kan aanpakken.[(a)]	67,8	69,1	65,1	58,6	74,4	51,4	61,8	79,4	75,8	71,4	66,8	66,4	72,8
Ik ben door dit vak beter geworden in vaardigheden zoals samenwerken en presenteren.[(a)]	65,1	67,6	66,0	58,6	69,2	45,9	65,3	76,5	57,6	67,9	64,5	63,8	69,9

Noot: Een '-' geeft aan dat de score in 2024 significant lager is dan in 2023. Een '+' geeft aan dat de score in 2024 significant hoger is dan in 2023. (a): deze vraag is niet in 2023 gesteld.

Leerlingen zijn in 2024 – in vergelijking met 2023 – over het algemeen positiever over de mate waarin het pgp hen voorbereidt op de periode na afstuderen.

In 2024 geeft 48 procent van de leerlingen aan door het pgp te weten welke beroepen ze leuk vinden, en is 39 procent het eens met de stelling dat zij door het pgp beter weten welke vervolgopleiding te willen gaan doen. Deze percentages zijn hoger dan in 2023, respectievelijk 42 procent en 31 procent. Leerlingen zijn dus vaker positief over de mate waarin het pgp hen op de periode na het vmbo voorbereidt. Dit geldt met name voor leerlingen in leerjaar 4. Dit geldt vooral voor de mate waarin het pgp leerlingen helpt bij het maken van een keuze voor hun vervolgopleiding. Zowel binnen technische als niet-technische pgp's, als binnen de pgp's E&O, T&T, en Z&W zijn leerlingen vaker van mening dat het pgp bijdraagt aan het maken van deze keuze dan in 2023. Wederom laat D&P een ander beeld zien. Voor dit pgp geldt dat nog geen kwart (23 procent) van de leerlingen vindt dat zij door het pgp beter weten welke vervolgopleiding ze willen gaan doen. Bij de andere pgp's ligt dit percentage significant hoger, en is tussen 2023 en 2024 een stijging in dit aandeel te zien.

7 Pilot pgp: Eerste kwantitatieve meting

Een onderdeel van dit monitor- en evaluatieonderzoek is een kwantitatieve monitoring van administratieve leerlinggegevens. We brengen hiermee in kaart hoe het landelijk gezien gaat met het studiesucces en doorstroom van leerlingen die wel en niet meedoen met de pilot.

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van de resultaten van de eerste meting van het dit kwantitatieve deel. De nulmeting van de monitor is opgenomen in Bijlage A.

7.1 Inleiding

Doel en omvang van deze pilot

In de eerste meting analyseren we hoeveel leerlingen in leerjaar 4 schoolexamen (SE) hebben gedaan in één pgp-vak. Wij beschrijven het beeld van derdejaarsleerlingen van het schooljaar 2021-2022 en van vierdejaars leerlingen van het schooljaar 2022-2023 op een aantal belangrijke factoren: doorstroom van leerjaar 3 naar leerjaar 4, switchgedrag, studieresultaten en doorstroom naar vervolgopleiding havo en mbo. De gepresenteerde analyses hebben als doel om inzichtelijk te maken of en op welke kenmerken leerlingen die een pgp met examen op een pilotschool afsloten verschillen van leerlingen die geen pgp volgden. Dit maakt het mogelijk om eventuele veranderingen door de tijd heen te volgen. In deze analyses maken we telkens een onderscheid in vier groepen: (1) leerlingen op ingelote pilotscholen die een pgp volgen, (2) leerlingen op niet-pilotscholen die een pgp volgen, (3) leerlingen op ingelote pilotscholen die geen pgp volgen en (4) leerlingen op niet-pilotscholen die geen pgp volgen. Wij beschrijven het beeld van de pilot op vmbo-vestigingen in de gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl). Het aantal vavo-opleidingen die aan deze pilot deelnemen is echter te klein en valt onder de rapportagegrens.

Opbouw van de eerste meting

In paragraaf 2 staan de pgp's centraal. In paragraaf 3 beschrijven we het aantal scholen en vestigingen in de tl en gl. Paragraaf 4 richt zich op de doorstroom van leerjaar 3 naar leerjaar 4. Hierbij analyseren we de reguliere doorstroom, zittenblijven en de switch tussen gl en tl van leerlingen in groep 1, 2, 3 en 4 van het cohort 2019 (schooljaar 2021-2022). In paragraaf 5 analyseren we de studieresultaten, waarbij we telkens een vergelijking maken tussen ingelote vestigingen en vestigingen die niet tot de ingelote pilot-scholen behoren. Paragraaf 6 gaat over vervolgstappen na leerjaar 4, met analyses over zittenblijven, doorstroom naar havo of mbo. Bij de mbo-opleidingen worden de analyses uitgesplitst naar niveau, type en sectorkamer van de mbo-opleidingen. Telkens zijn de analyses uitgesplitst naar gl- en tl-leerlingen afkomstig van vmbo pilot- en niet-pilotscholen. Wij gebruiken BRON-data ter beschikking gesteld door DUO.

Leeswijzer

Uitleg analyses eerste meting

In de hiernavolgende analyses beschrijven we de situatie van leerlingen in het derde leerjaar van het schooljaar 2021-2022 en van leerlingen in het vierde leerjaar van het schooljaar 2022-2023. *Wij werken met voorlopige gegevens wat betreft inschrijvingen voor het schooljaar 2023-2024 (1 oktober-tellingen). Daarmee kunnen we het vervolg van de schoolloopbaan voor leerlingen van het cohort 2019 vaststellen.*

Vanaf het schooljaar 2021-2022 krijgt een aantal derdejaarsleerlingen pgp's aangeboden, dat in het schooljaar 2022-2023 doorstroomt naar het vierde leerjaar en een schoolexamen aflegt in het gekozen pgp. Aansluitend daarop kiezen deze leerlingen voor vervolgonderwijs in mbo of havo. In deze eerste meting kunnen we leerlingen tot aan dit keuzemoment volgen. We zullen de indeling in cohorten toepassen, zoals Tabel 1 laat zien. De eerste meting gaat over leerlingen die in het schooljaar 2019-2020 in het voortgezet onderwijs begonnen zijn en in het schooljaar 2021-2022 de keuze hadden om al dan niet een pgp te volgen en dus in het derde leerjaar zitten (t=0 van cohort 19).

Tabel 1. Overzicht van schooljaren en cohorten met betrekking tot invoering pgp's

schooljaar				2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024	2024-2025	2025-2026
vo-data	vo lj1	t-2		c16	c17	c18	c19	c20					
vo-data	vo lj2	t-1		c15	c16	c17	c18	c19	c20				
vo-data	vo lj3	t0		c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20			
vo-data	vo lj4	t1			c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20		
mbo-data	mbo1	t2				c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20	
mbo-data	mbo2	t3					c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20
mbo-data	mbo3	t4						c14	c15	c16	c17	c18	c19
n/a	mbo4	n/a							c14	c15	c16	c17	c18

Omschrijving groepen

Er wordt onderscheid gemaakt tussen vier verschillende groepen leerlingen. Om de leesbaarheid te bevorderen, wordt in de tekst telkens naar deze groepen verwezen met de termen "Groep 1", "Groep 2", "Groep 3", en "Groep 4". Groep 1 verwijst naar leerlingen op pilotscholen die deelnemen aan een pgp-programma, Groep 2 naar pgp-leerlingen op niet-pilotscholen, Groep 3 naar niet-pgp-leerlingen op pilotscholen, en Groep 4 naar niet-pgp-leerlingen op niet-pilotscholen. Deze benamingen worden consequent gebruikt om onnodige herhaling van volledige omschrijvingen te vermijden en de structuur van het rapport duidelijk en overzichtelijk te houden.

Pilotscholen

Voor een betere leesbaarheid verwijzen we naar pilotscholen om naar scholen te verwijzen die voor de pilot invoering pgp's zijn ingeloot. Administratief gezien gaat het echter om vestigingen.

Dataselectie

De door DUO beschikbaar gestelde datasets richten zich op leerlingen in het derde of vierde leerjaar van de gl of tl tussen schooljaar 2016-2017 en 2022-2023. Daarnaast verkregen wij aanvullende data over bepaalde achtergrondkenmerken, behaalde cijfers en vervolgstappen ná leerjaar 4 (1 oktober tellingen). Wij hebben twee additionele selecties toegepast: (1) Leerlingen die in een schooljaar zowel een vo-opleiding volgden als een mbo-inschrijving hebben, werden verwijderd (760 observaties). (2) Leerlingen met twee mbo-inschrijvingen werden verwijderd (238 observaties).

Daarbij zijn er in dit rapport enkele analyses waarin de resultaten onder een rapportagegrens vallen, waardoor resultaten niet vermeld mogen worden. Deze rapportagegrens[12] is ingesteld om de privacy van leerlingen te waarborgen. Waar dit van toepassing is, wordt dit steeds duidelijk aangegeven in de tekst of in de toelichting onder de betreffende tabel of figuur.

12 We rapporteren niet over individuele scholen en niet over groepen leerlingen kleiner dan 5.

7.2 Praktijkgerichte programma's

In totaal worden 13 pgp's gefaseerd ontwikkeld. Met ingang van schooljaar 2021-2022 zijn zes pgp's toegelaten op 136 pilotscholen, waarbij de invoering uiteindelijk op 118 scholen werd doorgezet. Deze pilotscholen hebben één van de zes licentievrije pgp's ingevoerd. Licentievrije pgp's kunnen zowel in de tl als gl worden aangeboden, onafhankelijk van het profiel. Ook het licentiegebonden pgp "Maritiem & Techniek" werd door aangeboden maar valt onder de rapportagegrens. Licentiegebonden pgp's mogen alleen worden aangeboden door profielen van de gemengde leerweg die aan het pgp zijn gekoppeld.

In het schooljaar 2022-2023 konden vierdejaarsleerlingen voor het eerst schoolexamens (SE's) afleggen in één pgp-vak. Tabel 2 laat zien dat 2.850 SE's in pgp-vakken werden afgenomen, waarvan 2.285 in de tl. Alhoewel de meeste examens op pilotscholen werden afgenomen (2.681) hebben we onderscheid gemaakt tussen pilotscholen en niet-pilotscholen in gl en tl. Het vak Technologie & Toepassing is het grootste vak met 1.240 examens. Het vak is al langer onderdeel van het examenprogramma, maar wordt vanaf schooljaar 2022-2023 aangeboden als pgp. Het pgp Dienstverlening & Producten volgt op de tweede plek met 758 examens, en Zorg en Welzijn is met 261 examens op de derde plek. Examens in het pgp Informatietechnologie werden alleen in de tl afgenomen.

Tabel 2. Aantal afgenomen SE's in pgp-vakken, schooljaar 2022-2023

Aantal afgelegde SE's in pgp-vak	pilotscholen	niet-pilotscholen
gl		
Technologie & Toepassing	220	32
Dienstverlening en Producten	133	
Zorg en Welzijn	106	
Economie en Ondernemen	74	
Informatietechnologie	0	
Maritiem & Techniek	*	
tl		
Technologie & Toepassing	1.020	79
Dienstverlening en Producten	625	*
Zorg en Welzijn	155	44
Economie en Ondernemen	277	9
Informatietechnologie	71	
Totaal	2.681	169

*Het pgp Maritiem & Techniek valt onder de rapportagegrens evenals Dienstverlening en Producten in groep 2.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Van de 118 pilotscholen die met de invoering van een pgp startten, werden daadwerkelijk op 95 pilot-vestigingen SE's in pgp-vakken afgenomen in het schooljaar 2022-2023. Tabel 3 toont het aantal vestigingen dat SE's afneemt in verschillende pgp-vakken voor gl- en tl-leerlingen in het schooljaar 2022-2023. De tabel maakt een onderscheid tussen pilotscholen (groep 1) en niet-pilotscholen (groep 2). Voor gl-leerlingen is het aantal vestigingen dat SE's afneemt in de pgp-vakken aanzienlijk hoger op de pilot-vestigingen dan op de niet pilot-vestigingen. Bijvoorbeeld, in het vak "Technologie & Toepassing" nemen 12 pilot-vestigingen SE's af, terwijl slechts 2 niet pilot-vestigingen dit doen. Dit patroon is vergelijkbaar voor andere vakken zoals "Dienstverlening en Producten" en "Economie en Ondernemen", waar respectievelijk 4 en 6 pilot-vestigingen SE's afnemen, vergeleken met 0 op niet pilot-vestigingen. Voor tl-leerlingen zien we hetzelfde patroon, zij het met grotere aantallen. In het vak "Technologie & Toepassing"

nemen bijvoorbeeld 40 pilot-vestigingen SE's af, tegenover slechts 5 niet pilot-vestigingen. Ook in andere vakken zoals "Dienstverlening en Producten" en "Zorg en Welzijn" is er een duidelijk verschil tussen het aantal vestigingen op pilot- en niet pilot-vestigingen dat SE's afneemt. Kortgezegd, Tabel 3 laat zien dat in het schooljaar 2022-2023 SE's in pgp-vakken veel vaker worden afgenomen op pilot-vestigingen dan op niet pilot-vestigingen.

Tabel 3. Aantal vestigingen met SE's in pgp-vakken, schooljaar 2022-2023

Aantal vestigingen die SE's afnemen in pgp-vakken	pilotscholen	niet-pilotscholen
gl		
Technologie & Toepassing	12	2
Dienstverlening en Producten	4	
Zorg en Welzijn	6	
Economie en Ondernemen	4	
tl		
Technologie & Toepassing	40	5
Dienstverlening en Producten	12	*
Zorg en Welzijn	10	2
Economie en Ondernemen	14	2
Informatietechnologie	7	

* Het pgp Dienstverlening en Producten in groep 2 valt onder de rapportagegrens.
Groep (1) leerlingen op ingelote pilotscholen die een pgp volgen, (2) leerlingen op niet-pilotscholen die een pgp volgen.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Vanaf schooljaar 2023-2024 zijn de volgende licentiegebonden pgp's beschikbaar: Techniek & Innovatief Vakmanschap, Bouwen, Wonen & Interieur, Groen, Horeca, Bakkerij en Recreatie, Media, Vormgeving & ICT, Mobiliteit & Transport en Produceren, Installeren & Energie.

Op pilotscholen verschilt de participatie in pgp. Tabel 4 maakt dit inzichtelijk voor de leerlingen in het vierde leerjaar in het schooljaar 2022-2023. Ongeveer 20% van de gl-leerlingen die een pgp-examen aflegden deden dat op pilotscholen waar 80% of meer van alle leerlingen aan de pilot deelnam. Iets meer dan 70% van de gl-leerlingen die een pgp-examen aflegde deed dat op een school waar minder dan de helft van alle leerlingen aan de pilot deelnam. Voor de tl zien we dat ongeveer 50% van de pgp-leerlingen op vestigingen was waar minder dan 30% van de vierdejaarsleerlingen deelnam aan de pilot en 23% op scholen waar 80% of meer van de leerlingen deelnam aan de pilot. Samenvattend laat tabel 4 zien dat op de pilotscholen het merendeel van de vierdejaarsleerlingen niet mee deed aan de pilot.

Tabel 4. Aandeel (%) leerlingenpopulatie in leerjaar 4 op pilotscholen die schoolexamen deden in pgp-vak, schooljaar 2022-2023

Aandeel pgp-leerlingen ten opzichte van totaal aantal vierdejaarsleerlingen	Kleiner 30%	30-49%	50-79%	80% of meer
gl	35	38	8	19
tl	54	15	9	23
Totaal	43	23	9	24

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Beschrijving van vmbo gl- en tl-scholen

Tabel 5 illustreert de verdeling van vestigingen en het aantal vierdejaarsleerlingen op pilotscholen en niet-pilotscholen voor het schooljaar 2022-2023. De tabel verdeelt de gegevens in vier groepen: pilotscholen met pgp-leerlingen (groep 1), niet-pilotscholen met pgp-leerlingen (groep 2), pilotscholen zonder pgp-leerlingen (groep 3) en niet-pilotscholen zonder pgp-leerlingen (groep 4).

Uit de tabel blijkt dat de meeste vestigingen en leerlingen zich in groep 4 bevinden, scholen die niet aan de pgp-pilot meedoen. In groep 1 zijn in totaal 26 pgp-pilotscholen in de gl en 80 in de tl. Van de 26 pilotscholen in de gl hebben 533 leerlingen een SE gedaan in een pgp, terwijl dat in de tl 2.148 leerlingen waren op 80 pilotscholen. Het merendeel van de leerlingen op pilotscholen volgt geen pgp; dit betreft 1.187 leerlingen in de gl en 4.331 leerlingen in de tl (groep 3). Pgp-leerlingen op niet-pilotscholen komen in mindere mate voor en zullen in verband met de rapportagegrens vaak niet nader uitgesplitst worden (groep 2).

Tabel 5. Verdelingen aantal vestigingen en aantal vierdejaarsleerlingen op pilotscholen en niet-pilotscholen, schooljaar 2022-2023

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
Vestigingen				
Aantal gl-vestigingen	*26*	2	33	292
Aantal tl-vestigingen	*80*	7	95	564
Leerlingen				
Aantal gl-leerlingen	*533*	32	1.187	10.393
Aantal tl-leerlingen	*2.148*	137	4.331	31.597

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

7.3 Doorstroom van leerjaar 3 naar leerjaar 4

Gemengde leerweg

Figuur 1 toont het percentage reguliere doorstroom, zittenblijven en switch tussen gl en tl van leerjaar 3 naar leerjaar 4 voor het schooljaar 2021-2022, onderverdeeld in de reeds geïntroduceerde vier groepen. Uit de vergelijking tussen de verschillende groepen blijkt dat groep 1 het hoogste percentage reguliere doorstroom kent, waarbij 79% van de leerlingen succesvol doorgaat van leerjaar 3 naar leerjaar 4. Opvallend is dat in deze groep geen enkele leerling blijft zitten, wat kan duiden op een soepelere overgang naar het volgende leerjaar. Daarnaast kiest 21% van de leerlingen ervoor om over te stappen van de gl naar de tl. Groep 4 volgt met een reguliere doorstroom van 71%, iets lager dan groep 1. In deze groep blijft 7% van de leerlingen zitten. Het percentage leerlingen dat overstapt van gl naar tl ligt in deze groep op 18%, iets lager dan in groep 1. Groep 3, niet-pgp leerlingen op pilotscholen, heeft het laagste percentage reguliere doorstroom, met 67% van de leerlingen die doorstromen naar leerjaar 4. Het percentage zittenblijvers is in deze groep het hoogst, met 11% van de leerlingen die het jaar overdoen. Daarnaast kiest 16% van de leerlingen ervoor om van de gl naar tl over te stappen, wat lager is dan in de andere groepen.

In het algemeen tonen deze resultaten aan dat groep 1, leerlingen op pilot-scholen die een pgp volgen, de meest stabiele doorstroom kent, zonder zittenblijvers en met het hoogste percentage overstappers

naar de tl. Groep 3 daarentegen, leerlingen op pilotscholen die geen pgp volgen, vertoont de meeste uitdagingen, met het laagste doorstroompercentage en het hoogste percentage zittenblijvers. Groep 4 bevindt zich in een tussenpositie wat betreft reguliere doorstroom, aantal zittenblijvers en overstappers. We zagen in de nulmeting dat het aandeel gl-leerlingen dat regulier van leerjaar 3 naar leerjaar 4 doorstroomt iets hoger is op pilotscholen (groep 1 en 3) dan op niet-pilotscholen (groep 2 en 4). Das was ook zo voor zittenblijvers. Wat het aandeel leerlingen betreft dat van de gl naar de tl switchte zagen we juist een lager aandeel op pilotscholen ten opzichte van niet-pilotscholen. Het lijkt dus zo te zijn dat pgp-leerlingen van pilotscholen vaker regulier doorstromen, minder vaak blijven zitten en vaker naar de tl switchen dan hun medeleerlingen die geen pgp hebben gevolgd. Of dit komt door het pgp of door de kenmerken van de selectie van leerlingen die een pgp volgen, kunnen we op basis van deze analyse niet zeggen.

***Figuur 1**. Doorstroom (%) van gl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4, schooljaar 2021-2022*

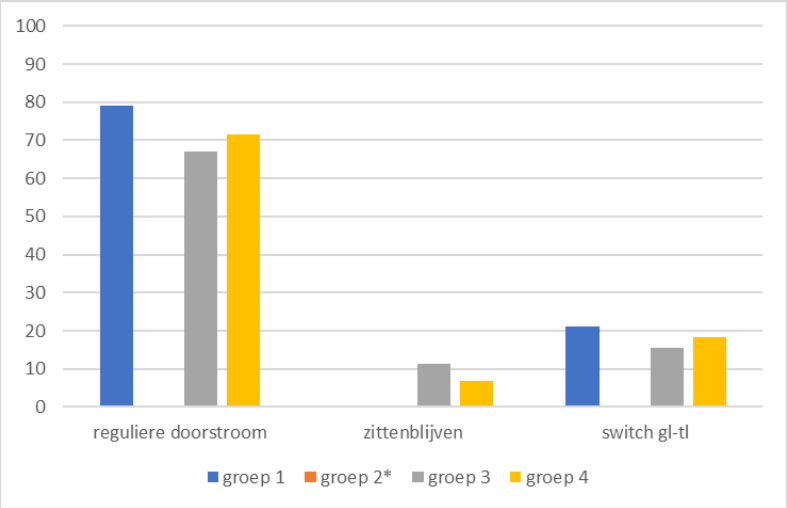

*Groep 2 valt onder de rapportagegrens en is daarom niet meegenomen in deze vergelijking.
Groep (1) leerlingen op ingelote pilotscholen die een pgp volgen, (2) leerlingen op niet-pilotscholen die een pgp volgen, (3) leerlingen op ingelote pilotscholen die geen pgp volgen en (4) leerlingen op niet-pilotscholen die geen pgp volgen.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Theoretische leerweg

Vergelijkbaar met Figuur 1 toont Figuur 2 de doorstroom van tl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4. In de nulmeting zagen we dat het aandeel tl-leerlingen dat regulier van leerjaar 3 naar leerjaar 4 doorstroomt iets hoger is op pilotscholen (groep 1 en 3) dan op niet-pilotscholen (groep 2 en 4). In deze eerste meting blijkt uit de vergelijking tussen de verschillende groepen dat groep 1 het hoogste percentage reguliere doorstroom heeft, waarbij nagenoeg alle pgp-leerlingen succesvol doorstromen van leerjaar 3 naar leerjaar 4. In deze groep blijft geen enkele leerling zitten, en 1% van de leerlingen stapt over van de tl naar de gl. Groep 4 volgt met een reguliere doorstroom van 84%. In deze groep blijft 11% van de leerlingen zitten, en, net als in groep 1, maakt 1% van de leerlingen de overstap van tl naar gl. Groep 3 heeft het laagste reguliere doorstroompercentage, met 80% van de leerlingen die naar leerjaar 4 doorstromen. Daarnaast heeft deze groep het hoogste percentage zittenblijvers: 14% van de leerlingen doet het leerjaar opnieuw. Ook in deze groep wisselt 1% van de leerlingen van tl naar gl.

In het algemeen tonen deze resultaten aan dat groep 1 de meest reguliere doorstroom kent, zonder zittenblijvers en met slechts een klein aantal overstappers. Groep 3 en groep 4 vertonen lagere doorstroompercentages en hebben meer leerlingen die blijven zitten of overstappen. Op basis van deze analyse kunnen we echter geen verklaring vinden over het verschil tussen de leerlingen van groep 1 en 3 die op dezelfde pilotscholen zitten maar waarvan een groep een pgp-vak heeft gevolgd en de andere groep niet.

Figuur 2. Doorstroom (%) van tl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4, schooljaar 2021-2022

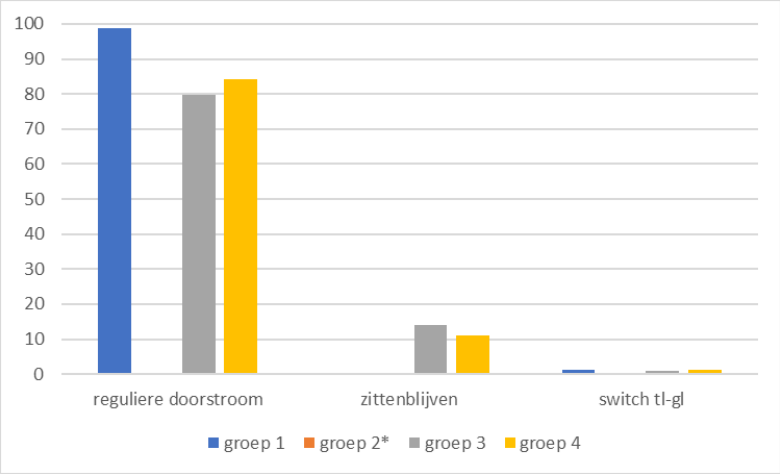

*Groep 2 valt onder de rapportagegrens en is daarom niet meegenomen in deze vergelijking.
Groep (1) leerlingen op ingelote pilotscholen die een pgp volgen, (2) leerlingen op niet-pilotscholen die een pgp volgen, (3) leerlingen op ingelote pilotscholen die geen pgp volgen en (4) leerlingen op niet-pilotscholen die geen pgp volgen.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

7.4 Studieresultaten leerjaar 4: diplomarendement schoolexamen en eindexamen

Het succes van een onderwijsloopbaan kan onder andere door parameters als diplomarendement en behaalde cijfers in kaart worden gebracht. In deze paragraaf beschrijven we deze verdelingen van het schooljaar 2022-2023 van leerlingen die examen deden in een pgp op pilotscholen en die van leerlingen die geen pgp kozen.

Studieresultaten centraal eindexamen

Tabel 6 toont de gemiddelde centraal eindexamencijfers (CE's) van gl- en tl-leerlingen in leerjaar 4 voor het schooljaar 2022-2023, verdeeld over de vier verschillende groepen. Uit de nul-meting kwam ook dat de verschillen tussen pilot- en niet-pilotscholen heel erg klein was. De vergelijking van de gemiddelde CE-cijfers tussen groep 1 en groep 4 voor zowel gl- als tl-leerlingen toont aan dat de cijfers redelijk consistent zijn tussen de groepen. Voor gl-leerlingen bedraagt het gemiddelde CE-cijfer in groep 1 6,7, wat identiek is aan het gemiddelde in groep 4. Voor tl-leerlingen is het gemiddelde CE-cijfer eveneens gelijk tussen beide groepen, namelijk 6,6.

Tabel 6. Gemiddelde centraal eindexamencijfers (CE's) van gl- en tl-leerlingen, leerjaar 4, schooljaar 2022-2023

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
gl-leerlingen				
Gemiddelde CE-cijfers	*6,7*	6,8	6,7	6,7
tl-leerlingen				
Gemiddelde CE-cijfers	*6,6*	6,6	6,6	6,6

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

7.5 Studieresultaten schoolexamen

Schoolexamens (SE's) zijn toetsen die in het derde en vierde leerjaar afgenomen worden en uiteindelijk ook meetellen voor het centraal eindexamen (CE).

Basisvaardigheden

We laten de gemiddelde SE-cijfers zien voor de vakken Nederlands, Engels, wiskunde en maatschappijleer van het schooljaar 2022-2023 voor leerlingen die ook examen deden in een pgp op pilotscholen en vergelijken deze met leerlingen die dat niet deden. De cijfers in Tabel 7 tonen aan dat er hele kleine verschillen zijn in de gemiddelde SE's tussen pgp-leerlingen en niet-pgp-leerlingen, zowel op pilotscholen als niet-pilotscholen. Net als voor de invoering (nul meting) van de pilot zijn de cijfers dus vergelijkbaar tussen de groepen en pilot- en niet-pilotscholen.

Tabel 7. Gemiddelde schoolexamencijfers (SE's) van gl- en tl-leerlingen, leerjaar 3 en 4, schooljaar 2022-2023

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
gl-leerlingen				
Nederlands	6,3	6,4	6,4	6,3
Engels	6,9	6,9	6,9	6,8
wiskunde	6,2	6,2	6,4	6,3
maatschappijleer	6,9	7,0	6,9	6,9
tl-leerlingen				
Nederlands	6,3	6,2	6,3	6,3
Engels	6,9	7,0	7,0	7,0
wiskunde	6,4	6,2	6,3	6,3
maatschappijleer	6,8	6,6	6,9	6,9

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Pgp-vakken

In de volgende tabel laten we de behaalde SE-cijfers zien van de pgp's op pilotscholen en niet-pilotscholen van het schooljaar 2022-2023. De resultaten in Tabel 8 laten zien dat gemiddeld een 7 wordt behaald bij SE's in pgp-vakken, zowel in de gl als ook in de tl en op pilot en niet-pilotscholen.

Tabel 8. Gemiddelde schoolexamencijfers (SE's) in pgp-vakken van gl- en tl-leerlingen, leerjaar 4, schooljaar 2022-2023

	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***
gl-leerlingen		
Technologie & Toepassing	6,7	7,4
pgp Dienstverlening & Producten	6,9	
pgp Zorg & Welzijn	7,0	
pgp Economie & Ondernemen	7,0	
pgp Informatietechnologie		
tl-leerlingen		
Technologie & Toepassing	6,7	6,8
pgp Dienstverlening & Producten	7,1	*
pgp Zorg & Welzijn	7,2	7,2
pgp Economie & Ondernemen	6,7	7,1
pgp Informatietechnologie	6,9	

* Het pgp Dienstverlening en Producten in groep 2 valt onder de rapportagegrens.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Niveau behaald diploma

Van diegene die geslaagd zijn, laat Tabel 9 het behaalde diplomaniveau voor het schooljaar 2022-2023 zien. GL-leerlingen behaalden vaker een tl-CE: bij groep 1 is dat aandeel 88%, in groep 3 en 4 respectievelijk 59% en 66%. Opvallend is dat het met name pgp-leerlingen op pilotscholen in de gl zijn die maar voor 12% een CE op niveau gl behalen. Bij tl-leerlingen behaalde bijna iedereen het CE-niveau tl, met uitzondering van groep 1 (2% een CE op niveau gl). Uit de nulmeting bleek dat er geen verschil is tussen de pilot- en niet-pilotscholen in behaald diplomaniveau voorafgaande aan de invoering van de pilot.

Tabel 9. Behaald diplomaniveau (%) van gl- en tl-leerlingen, leerjaar 4, schooljaar 2022-2023

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
gl-leerlingen				
CE-niveau gl	12	100	59	66
CE-niveau tl	88		41	34
tl-leerlingen				
CE-niveau gl	2			
CE-niveau tl	98	100	100	100

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

7.6 Vervolgstappen na leerjaar 4

Leerlingen van het cohort 2019 kiezen in het schooljaar 2022-2023 hun vervolgopleiding, meestal mbo of havo. Een klein deel van deze leerlingen doet leerjaar 4 opnieuw. In het vervolg analyseren we deze vervolgstappen.

7.6.1 Zittenblijven

Tabel 10 geeft een overzicht van het percentage zittenblijvers onder gl- en tl-leerlingen in het vierde leerjaar voor het schooljaar 2022-2023, uitgesplitst naar de vier groepen. In groep 1 en 4 blijven relatief de minste gl-leerlingen zitten (6%) en in groep 3 is dit percentage iets hoger, namelijk 9%. Voor de tl-leerlingen is het percentage zittenblijvers met 7% het laagste in groep 1, terwijl in groep 3 en groep 4 het percentage op 9% ligt.

Tabel 10. Aandeel (%) zittenblijvers van gl- en tl-leerlingen, leerjaar 4, schooljaar 2022-2023

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
aandeel gl-leerlingen zittenblijven	6	*	9	6
aandeel tl-leerlingen zittenblijven	7	*	9	9

* Groep 2 valt onder de rapportagegrens en is daarom niet meegenomen in deze vergelijking.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

7.6.2 Vervolg havo

Tabel 11 geeft een overzicht van het percentage leerlingen dat na het vierde leerjaar doorstroomt naar havoniveau. In de vergelijking tussen groep 1 en groep 4 wordt duidelijk dat het percentage gl-leerlingen dat doorstroomt naar havo in groep 1 hoger is (9%) dan in groep 4 (5%). Voor tl-leerlingen is het doorstroompercentage naar havo voor leerlingen op pilotscholen met een pgp-vak en voor leerlingen zonder pgp-vak gelijk, namelijk 16%. Uit de nulmeting kwam naar voren dat er geen verschil is in doorstroom naar de havo tussen pilotscholen (groep 1 en 3) en niet-pilotscholen (groep 2 en 4).

Tabel 11. Aandeel (%) doorstroom naar havo van gl- en tl-leerlingen, leerjaar 4, schooljaar 2023-2024

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
aandeel gl-leerlingen naar havo	9	*	7	5
aandeel tl-leerlingen naar havo	16	*	16	16

* Groep 2 valt onder de rapportagegrens en is daarom niet meegenomen in deze vergelijking.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

7.6.3 Vervolg mbo

In deze sectie wordt de doorstroom van leerlingen naar het mbo geanalyseerd. Hierbij wordt gekeken naar de verschillende niveaus binnen het mbo, de soorten mbo-opleidingen waar leerlingen voor kiezen en de verdeling van leerlingen volgens de indeling van de mbo-sectorkamers. Daarnaast wordt er

specifiek aandacht besteed aan de doorstroom vanuit zowel de gl als de tl van het vmbo. Dit is uitgesplitst naar de reeds geïntroduceerde vier groepen en is mogelijk voor schooljaar 2023-2024.

Doorstroom naar mbo-niveau

Tabel 12 geeft een overzicht van het percentage gl- en tl-leerlingen die instromen in verschillende niveaus van het mbo voor het schooljaar 2023-2024. De tabel vergelijkt deze percentages tussen pgp-leerlingen en niet-pgp-leerlingen afkomstig van zowel vmbo-pilotscholen als niet-pilotscholen. Zowel gl- en tl-leerlingen stromen merendeels in op mbo-niveau 4; het gaat om ongeveer twee van de drie leerlingen in het schooljaar 2023-2024. De verschillen tussen de groepen zijn klein. De instroom van gl-leerlingen op mbo-niveau 3 is in groep 1 11%, in groep 3 13%, en in groep 4 14%, wat wederom vrij vergelijkbare percentages zijn. De instroom op de lagere mbo-niveaus, zoals niveau 1 en 2, is in alle groepen laag, met slechts een klein percentage leerlingen dat deze niveaus kiest. Voor tl-leerlingen is het patroon vergelijkbaar. Vergeleken met instroom van gl-leerlingen, stromen iets minder tl-leerlingen in op mbo-niveau 3, met percentages tussen de 7% en 8% in alle groepen. De nulmeting liet zien dat er voor aanvang van de pilot wel verschillen in doorstroom tussen pilot- en niet-pilotscholen waren, maar dat deze verschillen klein waren.

Tabel 12. Aandeel (%) mbo instroom van gl- en tl-leerlingen, schooljaar 2023-2024

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
gl				
niveau mbo 1	1	*	1	1
niveau mbo 2	5	*	3	5
niveau mbo 3	11	*	13	14
niveau mbo 4	66	*	65	67
tl				
niveau mbo 1	0	*	1	1
niveau mbo 2	3	*	3	3
niveau mbo 3	8	*	8	7
niveau mbo 4	64	*	61	61

* Groep 2 valt onder de rapportagegrens en is daarom niet meegenomen in deze vergelijking.

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Doorstroom naar type mbo

Tabel 13 toont de mbo-inschrijvingen van vmbo gl- en tl-leerlingen naar types (bbl-opleidingen en bol-opleidingen) voor het schooljaar 2023-2024. De gegevens laten zien dat er geen verschil is in de verdeling van leerlingen tussen bbl-opleidingen en bol-opleidingen, ongeacht of ze pgp-leerlingen waren of niet, en of ze op een pilotschool of niet-pilotschool zaten.

Tabel 13. Aandeel type mbo, leerjaar 4, schooljaar 2023-2024

	Pilotschool	Niet-pilotschool	Pilotschool	Niet-pilotschool
	pgp-leerling	pgp-leerling	niet pgp-leerling	niet pgp-leerling
	groep 1	***groep 2***	***groep 3***	***groep 4***
bbl-opleidingen	7	7	7	7
bol-opleidingen	93	93	93	93

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Doorstroom naar mbo volgens sectorkamerindeling

Een sectorkamer is een onderdeel van de structuur binnen het mbo in Nederland, waarbij specifieke sectoren of werkvelden worden georganiseerd en vertegenwoordigd. Elke sectorkamer houdt zich bezig met het vormgeven en bewaken van de kwaliteit en inhoud van de opleidingen binnen een bepaalde sector van de arbeidsmarkt. In het vervolg laten we de mbo instroom naar vmbo-profielkeuze zien en vervolgens analyseren we de instroom van pgp-leerlingen naar het gekozen pgp-vak. Wanneer subgroepen qua omvang onder de rapportagegrens vallen, rapporteren we de gedetailleerde cijfers niet. Deze beperking zorgt ervoor dat we niet het totale doorstroompatroon kunnen belichten maar ons op de meest gemaakte keuzes concentreren.

Doorstroom vanuit vmbo gl

In leerjaar 3 en 4 van het vmbo, kiezen gl-leerlingen één van de tien profielen, waarbij vijf profielen een meer technische achtergrond hebben. In Figuur 3 laten we de zes grootste profielen zien naar instroom mbo-opleiding ingedeeld in sectorkamer. Het figuur vergelijkt de percentages tussen leerlingen afkomstig van de gl die al dan niet een pgp-vak hebben gevolgd op zowel pilotscholen als niet-pilotscholen. De niet-techniekprofielen zijn aan de linkerkant gebundeld en de techniekprofielen aan de rechterkant.

Figuur 3. Aandeel mbo-instroom van gl-leerlingen naar profiel en sectorkamer, schooljaar 2023-2024

* Met inachtneming van de rapporagegrens kunnen niet alle profiele en groepen naar sectorkamers getoont worden.
Groep (1) leerlingen op ingelote pilotscholen die een pgp volgen, (2) leerlingen op niet-pilotscholen die een pgp volgen, (3) leerlingen op ingelote pilotscholen die geen pgp volgen en (4) leerlingen op niet-pilotscholen die geen pgp volgen.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Profiel Dienstverlening en Producten

GL-leerlingen van groep 1 – vmbo-leerlingen van pilotscholen met een pgp - stromen voornamelijk in mbo-opleiding in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport* (28%), *Techniek en gebouwde omgeving* (24%) en *Creatieve industrie en ICT* (18%). Leerlingen van groep 4 – niet-pilotscholen zonder pgp-vak – zijn vooral geconcentreerd in mbo-opleidingen in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport* (35%). Mbo-opleidingen in de andere sectorkamers zijn met 12% vertegenwoordigd, waaronder *Techniek en gebouwde omgeving, Handel, Creatieve industrie en ICT, Zakelijke dienstverlening en veiligheid.* Leerlingen van groep 3 – leerlingen afkomstig van pilotscholen zonder pgp-vak – zijn redelijk vergelijkbaar met groep 4 met de uitzondering dat opleidingen in de sectorkamer *Techniek en gebouwde omgeving* voor 7% worden gekozen.

Profiel Groen

In alle drie de groepen stromen gl-leerlingen door in mbo-opleidingen in de sectorkamer *Voedsel, groen en gastvrijheid* en *Zorg, welzijn en sport*. Het verschil tussen groep 1 en 4 is minimaal. Het al dan niet volgen van een pgp-vak lijkt geen invloed te hebben op de keuze voor vervolgopleiding naar sectorkamer.

Profiel Zorg & Welzijn

De MBO-instroom van gl-leerlingen met het profiel Zorg en Welzijn is vrijwel gelijk tussen groepen 1, 3 of 4. Ongeveer 58% tot 65% van de gl-leerlingen kiezen voor mbo-opleidingen in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport*.

Profiel Produceren, Installeren en Energie

Leerlingen afkomstig van de gl met het profiel Produceren, Installeren en Energie zijn in sterke mate georiënteerd op mbo-opleidingen in de sectorkamer *Techniek en gebouwde omgeving*. Er is weinig verschil tussen de groepen. Groep 1 vertoont echter een nog iets sterkere concentratie in deze sectorkamer vergeleken met groep 4, waar 16% van de leerlingen een vervolgopleiding in de sectorkamer *Mobiliteit, transport, logistiek, maritiem kiezen.*

Profiel Maritiem & Techniek

Leerlingen van het gl profiel Maritiem & Techniek kiezen merendeels een mbo-vervolgopleiding in de sectorkamer *Mobiliteit, transport, logistiek, maritiem*. Deze groep beslaat meer dan de helft van de verdeling, met een percentage van ongeveer 52% in groep 1 en 89% in groep 4.

Profiel Media, Vormgeving & ICT

Leerlingen in groep 1 met het profiel Media, Vormgeving & ICT kiezen gevarieerder waarbij 32% kiest voor een vervolgopleiding in de sectorkamer Creatieve industrie en ICT en 18% voor de sectorkamer Handel zijn. In groep 4 kiezen leerlingen vaker voor een vervolgopleidingen in de sectorkamer *Creatieve industrie en ICT* (56%) en in mindere mate voor vervolgopleidingen in andere sectorkamers.

Doorstroom naar gevolgd pgp-vak

Sommige gl-leerlingen hebben naast het profiel ook nog een pgp-vak gevolgd. In Tabel 14 wordt inzichtelijk in welke sectorkamer de vervolgopleiding valt voor deze groep 1 leerlingen. Het overzicht concentreert zich op de pgp-vakken Technologie & Toepassing, Dienstverlening & Producten en Zorg en Welzijn, en op de top drie sectorkamers. Andere uitsplitsingen worden niet weergegeven met inachtneming van de rapportagegrens.

Het pgp-vak Technologie & Toepassing wordt door leerlingen afkomstig van verschillende profielen gevolgd. De gekozen mbo-vervolgopleidingen zijn in de sectorkamer *Techniek en gebouwde omgeving (20%), Zorg, welzijn en sport (18%) en Mobiliteit, transport, logistiek, maritiem als ook Creatieve industrie en ICT.*

Leerlingen die het pgp-vak *Dienstverlening & Producten* in de gl hebben gevolgd, kozen vaker een vervolgopleiding in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport,* gevolgd door *Techniek en gebouwde omgeving,* en de sectorkamer *Creatieve industrie en ICT.* Het gevolgde pgp-vak sluit daarmee nagenoeg aan bij het gelijknamige profiel en de gekozen vervolgopleidingen naar sectorkamerindeling.

Leerlingen met het pgp-vak *Zorg & Welzijn* kozen met name voor de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport* (57%), gevolgd door *Zakelijke dienstverlening en veiligheid* (14%) en *Voedsel, groen en gastvrijheid* (11%). Het gevolgde pgp-vak sluit ook bij Zorg & Welzijn nagenoeg aan bij het gelijknamige profiel en de gekozen vervolgopleidingen.

Tabel 14. Aandeel mbo-instroom van gl-leerlingen die examen deden in pgp-vakken, schooljaar 2023-2024

Pgp-vak	*Sectorkamer*	*Aandeel*
Technologie & Toepassing		
	Techniek en gebouwde omgeving	20
	Zorg, welzijn en sport	18
	Mobiliteit, transport, logistiek en maritiem	15
	Creatieve industrie en ICT	15
Dienstverlening & Producten		
	Zorg, welzijn en sport	31
	Techniek en gebouwde omgeving	25
	Creatieve industrie en ICT	15
Zorg & Welzijn		
	Zorg, welzijn en sport	57
	Zakelijke dienstverlening en veiligheid	14
	Voedsel, groen en gastvrijheid	11

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Doorstroom vanuit vmbo tl

Figuur 4 toont het mbo-aandeel instroom naar sectorkamer per profiel vanuit de tl. Het figuur vergelijkt de percentages tussen pgp-leerlingen en niet-pgp-leerlingen op zowel pilotscholen als niet-pilotscholen. Onder figuur 4 wordt de mbo-instroom naar sectorkamer per profiel besproken.

Figuur 4. Aandeel mbo-instroom van tl-leerlingen naar profiel en sectorkamer, schooljaar 2023-2024

Groep (1) leerlingen op ingelote pilotscholen die een pgp volgen, (2) leerlingen op niet-pilotscholen die een pgp volgen, (3) leerlingen op ingelote pilotscholen die geen pgp volgen en (4) leerlingen op niet-pilotscholen die geen pgp volgen.
Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

Profiel Economie

De keuze voor een mbo-vervolgopleiding verschillen nauwelijks wanneer groep 1, groep 3 en groep 4 worden vergeleken. Het grootste aandeel gekozen vervolgopleidingen valt in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport* (ongeveer 23%). Andere tl-leerlingen met het profiel Economie gaan naar vervolgopleidingen in de sectorkamers *Handel* (19%) en *Zakelijke dienstverlening en veiligheid* (18%). In groep 1 kozen iets meer leerlingen voor een vervolgopleiding in de sectorkamer *Techniek en gebouwde omgeving* (10% vergeleken met 8% in respectievelijk groep 3 en 4).

Profiel Landbouw (Groen)

In groep 1 kozen tl-leerlingen voor vervolgopleidingen in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport* (38%) en *Voedsel, groen en gastvrijheid* (33%). In groep 3 en 4 werden daarentegen mbo-opleidingen in de sectorkamer *Voedsel, groen en gastvrijheid* vaker gekozen, gevolgd door opleidingen in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport*.

Profiel Techniek

In alle drie de groepen zien we een sterke oriëntatie voor vervolgopleidingen in de sectorkamers *Techniek en gebouwde omgeving* met een aandeel tussen 41% in groep 1 en 34% in groep 4. Op de tweede plek staan opleidingen in de sectorkamer *Creatieve industrie en ICT* met ongeveer 23%.

Profiel Zorg & Welzijn

Leerlingen met het profiel Zorg & Welzijn kozen voornamelijk voor vervolgopleidingen in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport* ongeacht of ze al dan niet op een vmbo-pilotschool zaten of een pgp-vak hadden gevolgd. In groep 1 is het aandeel met 58% iets hoger vergeleken met 53% in groep 3 en 4.

Doorstroom naar gevolgd pgp-vak

Tabel 15 geeft een overzicht van de gekozen mbo-opleidingen naar sectorkamerindeling gebaseerd op groep 1, tl-leerlingen op pilotscholen die examen deden in één van de vijf pgp-vakken.

Net als bij de analyse naar profiel zien we in de analyse naar pgp-vakken dat vervolgopleidingen in de sectorkamer *Zorg, welzijn en sport* door een groot aandeel tl-leerlingen wordt gekozen. Het grootste aandeel leerlingen (69%) kiest voor deze sectorkamer wanneer ze ook het pgp-vak Zorg & Welzijn volgden. Tl-leerlingen met het profiel Zorg & Welzijn zijn ook goed vertegenwoordigd in de pgp-vakken Technologie & Toepassing en Dienstverlening & Producten wat erop kan wijzen dat binnen een profiel individuele beroepsvoorkeuren goed ontwikkeld worden.

Tl-leerlingen met het pgp-vak Technologie & toepassing kiezen naast vervolgopleidingen in *Zorg, welzijn en sport* ook voor vervolgopleidingen in de sectorkamer *Techniek en gebouwde omgeving* (19%) en *Creatieve industrie en ICT*. Leerlingen met het pgp-vak Informatietechnologie kozen voornamelijk vervolgopleidingen in de sectorkamers *Techniek en gebouwde omgeving* (30%) en *Creatieve industrie en ICT* (28%).

Tl-leerlingen met het pgp-vak Economie & Ondernemen zijn vergelijkbaar met tl-leerlingen met het profiel Economie.

Tabel 15. Aandeel mbo-instroom van tl-leerlingen die examen deden in pgp-vakken, schooljaar 2023-2024

Pgp-vak	Sectorkamer	Aandeel
Technologie & toepassing		
	Zorg, welzijn en sport	27
	Techniek en gebouwde omgeving	19
	Creatieve industrie en ICT	18
Dienstverlening & producten		
	Zorg, welzijn en sport	38
	Voedsel, groen en gastvrijheid	13
	Creatieve industrie en ICT	11
Economie & ondernemen		
	Zorg, welzijn en sport	28
	Zakelijke dienstverlening en veiligheid	17
	Handel	16
Zorg & welzijn		
	Zorg, welzijn en sport	69
	Voedsel, groen en gastvrijheid	9
	Handel	8
Informatietechnologie		
	Techniek en gebouwde omgeving	30
	Creatieve industrie en ICT	28
	Zorg, welzijn en sport	22

Bron: DUO (2024), eigen bewerking ROA.

7.7 Oordeel van vmbo-gediplomeerden

Het Schoolverlatersonderzoek is een landelijk onderzoek onder gediplomeerden van het voortgezet onderwijs dat door het CBS in samenwerking met het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) jaarlijks wordt uitgevoerd. Vmbo-leerlingen die in het schooljaar 2022-2023 afstudeerden worden in het jaar 2024 bevraagd. Oud-leerlingen kunnen dan hun oordeel geven over de genoten vmbo-opleiding en of de aansluiting op vervolgonderwijs goed was. Ook werden ze bevraagd over de verbinding tussen theorie en praktijk door middel van het ontwikkelen van bepaalde kennis en vaardigheden en LOB. We streven ernaar om in het Schoolverlatersonderzoek 2024 alle oud-leerlingen op pilotscholen te bereiken. De eerste resultaten worden in 2025 verwacht.

7.8 Samenvatting en conclusie eerste kwantitatieve meting

In het schooljaar 2022-2023 konden leerlingen van de gl en tl voor het eerst examen afleggen in een pgp-vak.
De overkoepelende doelen van het pgp zijn:

1. Voorbereiding op het vervolg (mbo en havo) verbeteren
2. Praktische ervaring laten opdoen

In de inleiding is aangegeven dat er ook verschillende indicatoren zijn die af te leiden zijn uit de doel-middel relaties. Dit betreft bijvoorbeeld de aandacht voor LOB, de motivatie van de leerling, de vaardigheden van de docent, maar ook het bieden van een praktische, realistische en levensechte opdrachten. Leerlingen kunnen beter geïnformeerde keuzes maken met betrekking tot hun vervolgopleiding en beroepskeuze.

Het examenprogramma (SLO) geeft aan dat het pgp bijdraagt aan de ontwikkeling van vaardigheden die leerlingen nodig hebben, zoals samenwerken, presenteren, zelfstandig werken en plannen.
Deze eerste meting is ontwikkeld om inzicht te krijgen in deze veronderstellingen. Meer specifiek: Hoe ontwikkelen leerlingen zich in het derde en vierde leerjaar van de gl en tl? En welke keuzes worden gemaakt met betrekking tot de doorstroom naar vervolgopleidingen in het mbo en havo?

Voor een goede analyse van de hoofddoelen is een onderscheid gemaakt in de analyses naar vier groepen. Groep 1 bestaat uit de doelgroep van deze pilot: leerlingen die een pgp-vak kiezen op een pilotschool. Groep 2 omvat leerlingen die een pgp-vak kiezen, maar dit niet op een pilotschool doen. In deze meting is deze groep de kleinste, maar de verwachting is dat deze groep in de toekomst zal groeien, omdat de invoering van het pgp vanaf schooljaar 2024-2025[13] niet meer gebonden is aan het pilotprogramma. Groep 3 en 4 betreffen leerlingen die geen pgp volgen. Op pilotscholen volgt meestal slechts een klein aandeel van de derde- en vierdejaarsleerlingen een pgp-vak; zo volgt bijvoorbeeld iets meer dan 50% van de vierdejaarsleerlingen een pgp-vak op pilotscholen, waarbij minder dan 30% van de totale leerlingenpopulatie op diezelfde school aan deze pilot deelneemt. In de gl is het aandeel pgp-leerlingen op pilotscholen iets hoger. De laatste groep is in deze meting de grootste: leerlingen zonder pgp op niet-pilotscholen. Met deze indeling willen we inzichtelijk maken of, en op welke kenmerken, leerlingen die een pgp met examen op een pilotschool afsloten, verschillen van leerlingen die geen pgp volgden. Dit maakt het mogelijk om eventuele veranderingen door de tijd heen te volgen.

Voordat de resultaten van de doorstroomanalyses worden samengevat, willen we eerst kort de omvang van de pilot beschrijven. In het schooljaar 2022-2023 werden voor het eerst 2.850 schoolexamens

13 Wiersma, D. (11 mei 2023). Kamerbrief praktijkgerichte programma's. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

afgelegd in vijf licentievrije pgp-vakken (565 in de gl en 2.285 in de tl). Het pgp Technologie & Toepassing was hierbij het grootste, gevolgd door Dienstverlening & Producten en Zorg & Welzijn. Het schoolexamen in de pgp's werd gemiddeld met een 7 afgesloten. Leerlingen volgden de pgp's voornamelijk op pilotscholen: 94% van de pgp-examens werden afgelegd op 26 gl-vestigingen en 83 tl-vestigingen, die waren aangeduid als pilotscholen.

Een groot aandeel van de gl-leerlingen stroomt regulier door van leerjaar 3 naar leerjaar 4 in dezelfde leerweg; ongeveer 70 tot 80%. Bij leerlingen van groep 1 was de reguliere doorstroom in het schooljaar 2021-2022 – het betreft dezelfde leerlingen die in het schooljaar 2022-2023 examen hebben gedaan in een pgp-vak – met bijna 80% het hoogst. Bovendien bleef in deze groep geen enkele leerling zitten en stapte het hoogste percentage leerlingen over naar de tl. Groep 3 daarentegen vertoonde de meeste uitdagingen, met het laagste doorstroompercentage en het hoogste percentage zittenblijvers. Groep 4 bevond zich in een tussenpositie wat betreft reguliere doorstroom, aantal zittenblijvers en overstappers. In de tl zagen we een soortgelijk beeld, met als uitzondering dat minder leerlingen switchen tussen tl en gl.

De studieresultaten van bepaalde schoolexamens en het centraal eindexamen in leerjaar 4 zijn over het algemeen vergelijkbaar tussen de vier groepen.

Een klein deel van leerlingen bleef in leerjaar 4 zitten, namelijk tussen de 6 en 9% in het schooljaar 2022-2023. Bij gl-leerlingen had groep 3 het hoogste percentage zittenblijvers, terwijl groep 1 en 4 het laagste percentage hadden. Voor de tl-leerlingen was het percentage zittenblijvers met 7% het laagst in groep 1, terwijl het percentage in groep 3 en groep 4 op 9% lag. De meest voorkomende vervolgstap na leerjaar 4 is een vervolgopleiding op mbo-niveau 4. Dit geldt voor ongeveer twee derde van de leerlingen, maar een deel vervolgt de schoolloopbaan op havoniveau. In de gl gaat respectievelijk 9% van de pgp-leerlingen en 7% van de niet pgp-leerlingen op pilotscholen naar de havo, terwijl dit percentage onder niet-pgp-leerlingen op niet-pilotscholen 5% bedraagt. In de tl zagen we geen verschillen tussen de groepen, en stroomt gemiddeld 16% van de leerlingen door naar de havo.

De analyses naar mbo-vervolgopleidingen, ingedeeld in sectorkamers, zijn gedetailleerd naar het gevolgde profiel en het gevolgde pgp-vak tijdens leerjaar 3 en 4 in het vmbo. Over het algemeen zagen we weinig verschil tussen de groepen. Na analyse van deze eerste meting lijkt het erop dat het al dan niet volgen van een pgp-vak geen andere resultaten laat zien wat betreft gekozen vervolgopleiding. Met name bij Zorg & Welzijn bleek echter dat leerlingen met dit profiel en het gelijknamige pgp-vak vaker doorstromen naar opleidingen in de sectorkamer *Zorg, Welzijn en Sport*.

Deze eerste meting laat zien dat pgp-leerlingen op pilotscholen (groep 1) minder vaak blijven zitten en vaker regulier doorstromen van leerjaar 3 naar leerjaar 4, evenals in hun vervolg na leerjaar 4. Ook lijkt het erop dat doorstroom naar de havo iets vaker voorkomt op gl-niveau. Mbo-vervolgonderwijs lijkt iets meer geconcentreerd te zijn op verwante opleidingsrichtingen, wat op gerichtere keuzes zou kunnen duiden. We willen echter benadrukken dat dit de eerste observaties zijn, dat deze uitkomsten geen verklaringskracht hebben en met de grootste zorg geïnterpreteerd moeten worden. Uit de nul-meting kwam al naar voren dat de leerlingenpopulatie van pilot- en niet-pilotscholen vóór aanvang van deze pilot van elkaar verschillen. Dit is vooral van belang omdat de selectiviteit van pilotscholen en selectiviteit van leerlingen die voor een pgp-vak kiezen niet uitgesloten kan worden.

8 Conclusies

In dit hoofdstuk beschrijven we overkoepelende conclusies op basis van voorgaande hoofdstukken. Per hoofdvraag bespreken we deze conclusies en eindigen met een samenvattend beeld.

Op basis van de (bijgestelde) beleidsdoelstellingen en de gesprekken met de strategische groep is voorafgaand aan de bezoeken aan de pilotscholen een 'ideaalbeeld' opgesteld. Dat beeld is door het afleggen van het bezoek, de vragenlijst en getoonde praktijk getoetst.

1) Hoe verloopt de uitvoering van de pilots?
Net als in voorgaande jaren van dit onderzoek constateren we een grote diversiteit in keuzes die scholen en docenten maken in de uitvoering van het pgp. Het beeld van de uitvoering is daarom wisselend. Enerzijds zijn docenten en teamleiders doorgaans enthousiast over de uitvoering van het pgp. Anderzijds zijn er ook scholen die tegen diverse obstakels aanlopen. En er zijn ook enkele pilots die er mee stoppen.

Scholen die positieve ervaringen rapporteren, hebben vaak goede contacten met bedrijven en andere werkgevers, kunnen leerlijnen koppelen aan praktijkervaringen, en hebben passende expertise in huis. Bovendien is er een goede aansluiting met de schoolleiding en de visie op praktijkgericht werken. Hier tonen leerlingen vaak actief leergedrag en krijgen zij opdrachten die hen aanspreken. Op scholen waar het minder soepel verloopt, blijkt de samenwerking met het bedrijfsleven of mbo moeizaam, of ontbreekt het aan specifieke deskundigheid bij docenten. Ook de interne organisatie speelt een rol: sommige scholen hebben onvoldoende capaciteit om het pgp goed te organiseren of hebben moeite om het vak te integreren in het lesrooster, wat het pgp als losstaand vak minder effectief maakt.

Een andere uitdaging betreft de beoordeling van het pgp. Bij het beoordelen van vaardigheden als samenwerken en communiceren blijft het zoeken naar geschikte methoden. Ook de mate waarin deze vaardigheden getoetst worden, varieert tussen scholen. De inhoud en verwachtingen van het pgp verschillen daardoor sterk, wat de vergelijkbaarheid van het vak tussen scholen bemoeilijkt.

En hoewel we op basis van dit onderzoek geen uitspraak kunnen doen over het niveau van het pgp, roepen de bevindingen wel de vraag op of het niveau van de opdrachten altijd voldoende uitdagend is en daarmee ook voldoende vergelijkbaar is tussen de verschillende scholen. Als leerlingen het vak typeren als 'makkelijk', dan zou dat een signaal kunnen zijn dat het niveau wellicht te laag is, of dat het mogelijk is om met weinig moeite te slagen. Mogelijk zou een valideringsinstrument (in welke vorm dan ook, maar rekening houdend met de inzichten van de scholen), helpend kunnen zijn.

2) Welke tussentijdse bijstellingen worden doorgevoerd?
In de uitvoering van de pilot pgp worden soms enkele bijstellingen doorgevoerd om de implementatie te verbeteren en beter aan te sluiten op de behoeften van scholen, leerlingen en docenten. Zo kunnen scholen wisselen van programma wanneer blijkt dat de gekozen richting onvoldoende aansluit bij de expertise van het personeel of de interesses van leerlingen. Door over te stappen naar een pgp dat beter past bij de beschikbare kennis en mogelijkheden, wordt de betrokkenheid en motivatie van zowel docenten als leerlingen versterkt.

Een andere bijstelling die hier en daar geconstateerd is, is de integratie van LOB en basisvaardigheden met het pgp. Hoewel dit proces traag verloopt, lijkt het inzicht dat een betere afstemming tussen het pgp, LOB en de AVO-vakken essentieel kan zijn voor de aansluiting op vervolgonderwijs en de ontwikkeling van brede vaardigheden te groeien. Dit zorgt ervoor dat praktijkgerichte opdrachten ook bij

kunnen dragen aan basisvaardigheden zoals taal- en rekenvaardigheden, digitale vaardigheden en burgerschap.

Daarnaast wordt er gewerkt aan het ontwikkelen van meer transparante en betrouwbare beoordelingsmethoden voor met name de metacognitieve vaardigheden. Veel scholen vinden het beoordelen van deze vaardigheden uitdagend en onderzoeken oplossingen om de beoordeling consistenter te maken.

3) In hoeverre zijn betrokkenen tevreden met de (uitvoering van de) pilots?
Docenten en teamleiders zijn vaak positief over de uitvoering van het pgp en de impact ervan op leerlingen, die in hun beleving zelfstandiger, actiever en meer betrokken worden. Op veel scholen wordt gedacht aan uitbreiding van het pgp. Docenten zijn met name tevreden over de mogelijkheid om eigen opdrachten te ontwikkelen, hetgeen hen veel autonomie geeft. Als de opdrachten goed uitpakken bij de leerlingen en leerlingen er actief mee aan de slag gaan, geeft dat veel voldoening bij docenten.

Aan de andere kant ervaren sommige scholen problemen in de uitvoering, bijvoorbeeld door een gebrek aan contacten met bedrijven en onvoldoende geschikte docenten, waardoor het pgp niet altijd voldoet aan de verwachtingen. Enkele scholen stoppen omdat het pgp niet goed aansluit op wat hun (gl-)leerlingen willen en omdat ze ook op andere manieren hun leerlingen kunnen laten kennismaken met de praktijk. Dit betreft in beide gevallen scholen met een gl die leerlingen trekt die relatief sterk gericht zijn op doen en veel minder op ontwikkelen.

Leerlingen zijn gemiddeld genomen best tevreden over het pgp en waarderen het pgp over het algemeen hoger dan andere vakken in het vmbo, met een gemiddeld cijfer van 6,1. Tegelijkertijd geeft ongeveer een derde van de leerlingen een onvoldoende (5 of lager) aan het pgp. De meerderheid geeft aan praktisch bezig te zijn tijdens het pgp, en de helft van de leerlingen is positief over de voorbereiding op hun toekomst. Over het pgp Dienstverlening & Producten (D&P) zijn leerlingen gemiddeld duidelijk minder tevreden dan over de andere pgp's, terwijl scholen juist vaak wel enthousiast zijn over het invoeren van pgp's bij D&P.

4) Welke randvoorwaarden zijn van belang?
Ten eerste is de financiële haalbaarheid cruciaal. Scholen maken zich zorgen over de structurele kosten van het pgp, vooral als deze gelijkgesteld zou worden aan de financiering van AVO-vakken. Veel scholen hebben moeite om het pgp goed voor te bereiden, zelfs met subsidie, en pleiten voor een specifieke financiering voor het vak. Ook wordt het verloop van docenten genoemd als zorg, evenals het vinden van geschikte docenten met de juiste vakkennis en intrinsieke motivatie. Een tekort aan docenten kan ervoor zorgen dat scholen moeite hebben om voldoende ontwikkeltijd voor het pgp te creëren zonder in te boeten op lestijd.

Een andere randvoorwaarde is het betrekken van bedrijven en andere organisaties. Hoewel de ene helft van de (casus)scholen er goed in slaagt de contacten met bedrijven en organisaties warm te houden, geeft de andere helft aan dat het meer moeite kost, moeilijk gaat, teleurgesteld te zijn over het niet nakomen van afspraken of ervaringen te hebben met moeizaam verlopen bedrijfsbezoeken. We zien een voorzichtige trend naar meer opdrachten in de school.

Al met al is een belangrijke randvoorwaarde de beschikbare tijd. Alle scholen zijn het erover eens dat de ontwikkeling en uitvoering van het pgp meer tijd vraagt van docenten dan andere vakken. Dat geldt zowel voor de ontwikkeling van de opdrachten als ook het onderhouden van de opdrachten (bijstellen). Ook zijn in de pgp-lessen binnen en buiten de school vaak meer dan één docent, of extra onderwijsassistent aanwezig om de lessen in goede banen te leiden, wat duidelijk ook extra tijd kost.

Lesobservaties en vragenlijst bij leerlingen
Op basis van de lesobservaties bleek dat de docent een centrale rol vervult in de vormgeving van de pgp's. Er is een grote diversiteit van de invulling van de opdrachten in de geobserveerde lessen.

Duidelijk is dat de docent bepalend is bij de vormgeving en invulling van het programma. De docenten waarbij de lesobservaties zijn uitgevoerd, zijn zonder uitzondering enthousiast en bevlogen.
Een aandachtspunt is echter dat de externe opdrachtgever vaak ontbreekt, in 70% van de geobserveerde lessituaties wordt gewerkt zonder externe opdrachtgever. De docenten van de school hebben zelf een realistische opdracht ontwikkeld waar de leerlingen aan werken. Het zou kunnen dat er later in het schooljaar, bij een nieuwe opdracht of project, wel gewerkt wordt met een externe opdrachtgever.

Op basis van een vragenlijst voor leerlingen bleek dat leerlingen gemiddeld een 6,1 geven voor het pgp. Zij vinden het pgp daarmee leuker dan andere vakken, waar ze gemiddeld een 5,5 voor geven. De gemiddelde rapportcijfers die leerlingen geven voor het pgp als geheel – en daarbinnen voor het werken aan praktijkgerichte vaardigheden en aan praktijkgerichte opdrachten – zijn gemiddeld iets lager in 2024 dan in 2023, maar dit komt voornamelijk door een dalende waardering onder leerlingen in leerjaar 3. De meeste leerlingen geven aan praktisch bezig te zijn in het pgp, en een deel van hen ziet het pgp als goede voorbereiding op de periode na het vmbo. In 2024 is iets minder dan de helft van de leerlingen het eens met de stelling dat zij door het pgp beter weten welke beroepen ze leuk vinden (48 procent) of welke vervolgopleiding ze willen gaan doen (39 procent). Deze percentages zijn toegenomen ten opzichte van 2023 (respectievelijk 42 en 31 procent), met name onder leerlingen in leerjaar 4.

Studiesucces en doorstroom
Op basis van de analyses die zijn gedaan naar studiesucces en doorstroom kunnen we nog maar heel voorzichtig effecten benoemen. Bij de analyses naar mbo-vervolgopleidingen is er nog weinig verschil tussen de groepen die wel of geen pgp hebben gevolgd. Na analyse van deze eerste meting lijkt het erop dat het al dan niet volgen van een pgp-vak geen andere resultaten laat zien wat betreft gekozen vervolgopleiding. Met name bij Zorg & Welzijn bleek echter dat leerlingen met dit profiel en het gelijknamige pgp-vak vaker doorstromen naar opleidingen in de sectorkamer *Zorg, Welzijn en Sport*.

De eerste meting laat zien dat pgp-leerlingen op pilotscholen (groep 1) minder vaak blijven zitten en vaker regulier doorstromen van leerjaar 3 naar leerjaar 4, evenals in hun vervolg na leerjaar 4. Ook lijkt het erop dat doorstroom naar de havo iets vaker voorkomt op gl-niveau. Mbo-vervolgonderwijs lijkt iets meer geconcentreerd te zijn op verwante opleidingsrichtingen, wat op gerichtere keuzes zou kunnen duiden. We willen echter benadrukken dat dit de eerste observaties zijn, dat deze uitkomsten geen verklaringskracht hebben en met de grootste zorg geïnterpreteerd moeten worden. Uit de nul-meting kwam al naar voren dat de leerlingenpopulatie van pilot- en niet-pilotscholen vóór aanvang van deze pilot van elkaar verschillen. Dit is vooral van belang omdat de selectiviteit van pilotscholen en selectiviteit van leerlingen die voor een pgp-vak kiezen niet uitgesloten kan worden.

Door de keuzemogelijkheid die de leerlingen wordt geboden om het vak te volgen zijn de ‘zuivere’ effecten lastig vast te stellen.
Toch zijn er kleine effecten te benoemen.

In hoeverre worden de doelstellingen van de pilots momenteel behaald?

Zoals uitgelegd in de inleiding van dit rapport zijn de doelstellingen van het pgp in de loop van de pilotjaren veranderd. Bij het verzamelen van de data voor het voorliggende rapport (begin 2024) zijn de volgende doelstellingen gehanteerd, waarbij we ons zoveel mogelijk vasthouden aan de oorspronkelijke doelen en nieuwe inzichten meenemen. Dit in de wetenschap dat deze doelen mogelijk nog veranderen en/of niet door iedereen op dezelfde manier geformuleerd worden.

De doelen waar we ons in dit rapport op gericht hebben zijn:
1. Voorbereiding op het vervolg (mbo en havo) verbeteren
2. Praktische ervaring laten opdoen
3. Leerhouding en motivatie van leerlingen verbeteren

Doel 1 – aansluiting mbo en havo

Verbetert het pgp de aansluiting met mbo en/of havo?
Hoewel we geen harde conclusies kunnen verbinden aan de beschikbare gegevens, zien we enkele aanwijzingen voor veranderingen in de aansluiting met mbo en havo.

Uit de analyse van leerlingenstromen lijkt naar voren te komen dat leerlingen van pilotscholen die een pgp-vak hebben gevolgd, minder vaak blijven zitten. Ook zien we een iets hoger percentage reguliere doorstromers naar leerjaar 4. De gegevens suggereren ook een iets hogere doorstroom naar havo voor leerlingen die een pgp in de pilot hebben gevolgd. Het kan zijn dat juist de leerlingen die minder kans maken op zittenblijven of meer kans maken op doorstromen naar havo, kiezen voor een pgp. In dat geval gaat het hier om selectie-effecten. Ook is het mogelijk dat het pgp zorgt voor deze soepelere doorstroom. Belangrijk is om komende jaren te volgen hoe het studiesucces van deze leerlingen zich ontwikkelt.

De gegevens laten ook zien dat leerlingen die een pgp in Zorg & Welzijn hebben gevolgd, vaker kiezen voor relevante vervolgopleidingen in die sector in het mbo. Dit kan erop duiden dat het pgp hen helpt gerichter keuzes te maken voor hun vervolgonderwijs.

Wat betreft vaardigheden richt het pgp zich op de stimulering van metacognitieve vaardigheden zoals samenwerken, communiceren, presenteren of creatieve oplossingen bedenken (zoals in het examenprogramma beschreven). Deze vaardigheden zijn nodig in het vervolgonderwijs. Leerlingen die het pgp volgen en in het kader van dit onderzoek bevraagd zijn, zijn zich vaak bewust van die vaardigheden en zijn zich ook bewust dat zij die nodig hebben in hun vervolgopleiding of in werk.

In de vragenlijst ziet we dat twee op de vijf leerlingen zegt door het pgp beter te weten welke vervolgopleiding zij willen gaan doen en bijna de helft geeft aan beter te weten welke beroepen ze leuk vinden.

Vanuit zowel mbo als havo zijn er enkele signalen dat men leerlingen die een pgp hebben gedaan kan herkennen aan meer zelfstandigheid en beter ontwikkelde praktijkgerichte vaardigheden.

Doel 2 – praktische ervaring laten opdoen

Essentieel element in het pgp is dat leerlingen praktijkervaring opdoen in het vmbo en buiten de school. Hoewel dit op veel scholen lukt, zijn er ook scholen waar dit niet goed uit de verf komt.
Ruim drie kwart van de leerlingen geeft aan in het pgp veel praktijkgericht bezig te zijn, maar we zien ook dat op ongeveer een vijfde van de casusscholen het pgp als een verplicht vak wordt aangeboden in zowel leerjaar 3 en 4. Dat maakt dat niet alle leerlingen (in de pilot of het vmbo) praktijkgerichte ervaring opdoen in het vmbo en buiten de school. Daarnaast zagen we ook dat verschillende scholen er niet zo goed in slagen om de opdrachten te voorzien van een realistische context door middel van een bezoek aan bedrijf of een opdracht van een bedrijf of organisatie. Het nadeel hiervan is dat leerlingen het direct opmerken als een opdracht niet authentiek is, wat de motivatie niet ten goede komt. Het is juist het contact met de buitenwereld, met de echte wereld, die een impact lijkt te hebben op hun motivatie, ook omdat leerlingen dan bijvoorbeeld ervaren dat hun inbreng betekenis heeft voor een ander.

Doel 3. Leerhouding en motivatie van leerlingen verbeteren

Uit de gesprekken met scholen blijkt dat docenten veranderingen waarnemen in de houding van leerlingen, die min of meer zijn omschreven in het A gedeelte van het examenprogramma. Het gaat dan om:

Eindterm 1 – Ontwikkelen van interesses (Doelzin: De leerling ontwikkelt eigen interesses door middel van ervaringen met externe opdrachtgevers) en

Eindterm 2 – Ontwikkelen van kwaliteiten Doelzin: De leerling ontwikkelt eigen kwaliteiten door het uitvoeren van praktijkgerichte opdrachten.

Docenten benoemen dit echter in heel verschillende bewoordingen, zoals meer initiatief nemen, zelfstandigheid tonen en zich uit durven spreken. Deze houdingsverandering wordt door docenten benoemd als 'leerlingen zien groeien als persoon'. In verschillende bewoordingen wordt er door docenten op gewezen dat verandering van deze leerhouding aanwijsbaar is.
Deze verandering kan te maken hebben met de toepassing van de activerende didactiek. De werkvormen impliceren dat leerlingen meer zelf initiatief nemen en met oplossingen komen. Docenten nemen daartoe een coachende houding aan, waarbinnen vragen worden gesteld aan de leerlingen die hen uitdagen meer met voorstellen voor een eigen aanpak te komen. Dit stimuleert een persoonlijk leerproces waarbij 'het proces vaak belangrijker is dan het uiteindelijk resultaat'. Om het bewustzijn over dat leerproces te stimuleren is het belangrijk dat er wordt gereflecteerd op de stappen die de leerlingen hebben bedacht en genomen (*wat was de vraag, wat heb je gedaan, waarom was dat, wat waren de alternatieven, wat gaf de doorslag om deze aanpak te kiezen, wat is nu de consequentie?*). Deze vorm van lesgeven, die sterk gebaseerd is op een mix van coöperatief leren, projectonderwijs en gebruik maakt van de cyclus van onderzoekend en ontwerpend leren (O&O) stimuleert bij leerlingen een andere leerhouding, die verschilt van de traditionele lessen met klassikaal en frontaal onderwijs. Docenten benoemen het lesgeven in deze situaties als omgaan met 'geordende chaos'. Dit betekent dat zij zelf wel weten wat er gaande is in de groep (geordend), maar dat alle leerlingen tegelijk aan het werk zijn (chaos) en daarvoor tegelijkertijd met elkaar overleggen.

Niet alle casusscholen slagen er echter in dit goed vorm te geven. Docenten spreken dan ook van 'out of the box denken', 'uit de comfort zone stappen' of 'ondernemend zijn', hetgeen ook duidt op de impact die de andere manier van lesgeven op hen heeft. Soms zijn de docenten niet goed ingevoerd in de vorm van projectmatig werken, soms zijn ze inhoudelijk niet goed voorbereid op de inhoud van het vak. Het kan ook zijn dat de school tijdelijk niet beschikt over personeelsleden met de juiste competenties. In de lesobservaties van dit onderzoek werd ook weinig reflectie waargenomen, hoewel dat wellicht aan de start van een schooljaar ook niet verwacht kan worden.

Daarnaast zijn er ook leerlingen die de 'vrijheid' van deze manier van werken minder goed kunnen hanteren. Voor sommige leerlingen is het een grote overgang van een passieve deelname aan een les naar een actieve rol in hun leerproces. Ze hebben moeite met de uitdagingen of de planning die ze moeten ontwikkelen. Deze leerlingen vragen meer aandacht en structuur. In een groep zijn er altijd leerlingen die niet goed aansluiting kunnen vinden bij de inhoud of de werkwijze.

Dit is ook terug te zien in de wisselende beoordeling van leerlingen van het pgp als geheel en het werken aan praktijkgerichte vaardigheden en opdrachten. Waar de helft van de leerlingen het pgp met een 7 of hoger waardeert, geeft ook één op de drie het vak een onvoldoende. Specifiek voor het werken aan vaardigheden als samenwerken, plannen en presenteren en het werken aan een opdracht van een opdrachtgever geven de leerlingen gemiddeld lagere rapportcijfers, en geeft eveneens ruim een derde aan deze aspecten van het pgp niet leuk te vinden. Hierbij valt op dat het pgp Dienstverlening & Producten vaker dan de andere pgp's negatief beoordeeld wordt.

We kunnen echter wel stellen dat het pgp op leerhouding en motivatie van leerlingen (volgens leerlingen en docenten) vaak een positieve uitwerking heeft.

Samenvattend laten de resultaten van het onderzoek zien dat het pgp in de beleving van betrokkenen vaak als een waardevolle toevoeging wordt gezien. De meeste scholen die betrokken zijn bij het onderzoek blijven enthousiast, vanwege de brede opbrengsten voor de leerlingen, de docenten en de school. Maar zij kampen wel met financiële en personele uitdagingen doordat het pgp meer tijd (in de voorbereiding en uitvoering) vergt. Bij scholen waar het goed gaat, past het pgp in de onderwijskundige visie en is er bijvoorbeeld een praktijkgerichte leerlijn die al start in de onderbouw. Niettemin zien we op

belangrijke aspecten ook dat ontwikkelingen langzaam gaan of soms stagneren (met name de samenwerking met mbo/bedrijven, LOB, toetsing, integratie avo/basisvaardigheden). Bij een kleine groep scholen in de groep casestudies zien we een relatief grote worsteling met het pgp. Enkele bevraagde scholen stoppen met het pgp, met name doordat het pgp in hun waarneming weinig toevoegt voor hun (gl-)leerlingen en hun leerlingen er onvoldoende gemotiveerd voor zijn. Komend jaar volgen we deze ontwikkelingen verder en zullen daarover rapporteren in het najaar van 2025.

Bijlage A
Monitor pilot pgp – nulmeting

Rapportage van de nulmeting, het monitordeel dat voorafging aan de 1-meting, die wel in de hoofdtekst is opgenomen.

Inleiding

Doel en omvang van deze nulmeting

Vanaf het schooljaar 2020-2021 lopen voorbereidingen om praktijkgerichte programma's (pgp's) in de gemengde en theoretische leerweg in te voeren. Met de introductie van pgp's kunnen leerlingen vaardigheden verwerven en praktische ervaring in en buiten de school opdoen. De aanname is dat leerlingen daardoor beter in staat zijn hun keuze op vervolgonderwijs voor te bereiden (Ministerie van OCW, 2023). In pgp's komen praktische, levensechte en realistische opdrachten aan bod ter beschikking gesteld door opdrachtgevers (bedrijven en instellingen) binnen en buiten school. Hierbij leren leerlingen bredere praktische vaardigheden zoals samenwerken, presenteren, zelfstandig werken en plannen. Tegelijkertijd kunnen leerlingen zich voor verschillende opleidingen en beroepen oriënteren (Ministerie van OCW, 2023). Vanaf schooljaar 2023-2024 is er in totaal keuze uit 13 pgp's (www.praktijkgerichteprogrammas.nl).

De ontwikkeling en invoering van pgp's verloopt in verschillende fases: van de aangemelde scholen werden in 2021 middels loting in de eerste fase 136 vmbo-vestigingen en vier vestigingen die voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) aanbieden aangewezen om aan de pilot "programma's in vmbo gemengde en theoretische leerweg" deel te nemen. Vanaf het schooljaar 2021-2022 werd daadwerkelijk op 119 (van de 136) vestigingen één van de zes pgp's aan leerlingen van het derde leerjaar aangeboden. In het schooljaar 2022-2023 volgde een tweede loting en werd de pilot uitgebreid tot 155 vestigingen.

Deze nulmeting is een voorbereiding voor het monitor- en evaluatieonderzoek dat van 2021 tot december 2025 loopt en waarin gekeken wordt of het aanbieden van pgp's inderdaad leidt tot de gewenste effecten. Dit doen we door scholen waar pgp's in het schooljaar 2021-2022 ingevoerd werden te vergelijken met scholen die niet mee doen aan deze pilot. Om deze vergelijking zo goed mogelijk uit te kunnen voeren en mogelijk te concluderen dat er door de pgp's inderdaad verschillen optreden, wordt in deze nulmeting de omvang en representativiteit van de scholen waarin de pgp-pilot wordt aangeboden in kaart gebracht. De gegevens in dit hoofdstuk gaan over de periode waarin leerlingen nog geen pgp hebben gevolgd. De gepresenteerde analyses hebben als doel om in beeld te brengen of en op welke kenmerken pilot- en niet-pilotscholen al voor de invoering van pgp's van elkaar verschillen. Dit maakt het mogelijk om eventuele veranderingen aan het einde van de pgp-pilotperiode aan de invoering van het pgp te kunnen relateren. Wij beschrijven het beeld vóór de invoering van de pilot op vmbo-vestigingen in de gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl) en ook die van ingelote pilotscholen, die in het schooljaar 2021-2022 ook daadwerkelijk met de invoering van pgp's starten. Het aantal vavo opleidingen die aan deze pilot deelnemen is echter te klein en valt onder de rapportagegrens, waardoor vavo hierin niet wordt meegenomen.

Leeswijzer

Uitleg analyses nulmeting

De nulmeting is opgesteld om de verschillen tussen pilot en niet-pilotscholen in kaart te brengen. Dit doen wij door kenmerken van leerlingen van pilot en niet-pilot scholen te beschrijven. In de hiernavolgende analyses beschrijven we de situatie van leerlingen op pilot en niet-pilot scholen in het derde leerjaar vanaf het schooljaar 2016-2017 tot en met 2020-2021 en van leerlingen in het vierde leerjaar tussen de schooljaren 2017-2018 en 2021-2022. De doorstroom van vmbo gl- en tl-leerlingen naar havo en mbo beschrijven we tussen de schooljaren 2018-2019 en 2022-2023. In de nulmeting hebben we het over verschillen tussen pilot en niet-pilot scholen waarbij we dus verschillen in de leerlingpopulatie van de scholen bedoelen. In deze nulmeting volgen leerlingen nog geen pgp en maken we alleen onderscheid tussen scholen die wel en niet meedoen aan de pilot.

Vanaf het schooljaar 2021-2022 krijgt een aantal derdejaarsleerlingen pgp's aangeboden die in het schooljaar 2022-2023 doorstromen naar het vierde leerjaar en vervolgens vanaf schooljaar 2023-2024 naar vervolgonderwijs mbo of havo. In de volgende meting kunnen we deze leerlingen ook daadwerkelijk volgen en zullen we de indeling in cohorten toepassen zoals Tabel 1 laat zien. De leerlingen uit cohort 2014 (c14) zijn de leerlingen die in schooljaar 2014-2015 begonnen zijn in leerjaar 1 van het voortgezet onderwijs en in schooljaar 2016-2017 dus in het derde leerjaar zitten (t=0 in onze meting).

Tabel 1. Opbouw monitorbestand schooljaren en cohorten mbt invoering pgp's

schooljaar				2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024	2024-2025	2025-2026
vo-data	vo lj1	t-2		c16	c17	c18	c19	c20					
vo-data	vo lj2	t-1		c15	c16	c17	c18	c19	c20				
vo-data	vo lj3	t0		c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20			
vo-data	vo lj4	t1			c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20		
mbo-data	mbo1	t2				c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20	
mbo-data	mbo2	t3					c14	c15	c16	c17	c18	c19	c20
mbo-data	mbo3	t4						c14	c15	c16	c17	c18	c19
n/a	mbo4	n/a							c14	c15	c16	c17	c18

Dataselectie

De door DUO beschikbaar gestelde datasets zijn gericht op leerlingen in het derde of vierde leerjaar van de gl of tl tussen schooljaar 2016-2017 en 2022-2023. Wij hebben ook toegang tot aanvullende data over bepaalde achtergrondkenmerken, behaalde cijfers en vervolgstappen ná leerjaar 4. Om duidelijke groepen leerlingen in leerjaar 3 en 4 te hebben, worden nog twee groepen leerlingen verwijderd: (1) Leerlingen die in een schooljaar zowel een vo-opleiding volgen als een mbo-inschrijving hebben (119 observaties) en (2) leerlingen met twee mbo-inschrijvingen (162 observaties).

Statistische toets van verschillen tussen pilot- en niet-pilotscholen

Het doel van deze nulmeting is om het verschil tussen de leerlingen van pilot- en niet-pilotscholen in kaart te brengen. Als er geen verschil is tussen beide groepen, zijn de leerlingen van pilot en niet-pilotscholen hetzelfde en verwachten we ook dat zij een vergelijkbare ontwikkeling doormaken. We onderzoeken dit door te kijken naar de ontwikkeling van leerlingen op zowel pilot- als niet-pilotscholen vóór de invoering van de pilot. Als pilot en niet-pilotscholen voor invoering van de pgp-pilot hetzelfde zijn, en er na invoering van de pgp afwijkingen optreden in de ontwikkeling van leerlingen op de pilotscholen, vergeleken met hun ontwikkeling vóór de invoering en ten opzichte van leerlingen op niet-pilotscholen, kan deze afwijking misschien worden toegeschreven aan de pgp. Als pilot en niet-pilotscholen voor aanvang van de pgp al verschillen kan hier in de analyses rekening mee worden gehouden. In het

algemeen geldt dat eventuele veranderingen niet met zekerheid toe te schrijven aan pgp's omdat er ook andere ontwikkelingen kunnen spelen die tot verschillen in uitkomsten kunnen leiden. Om de verschillende groepen leerlingen goed te kunnen vergelijken, worden statistische testen gebruikt. Statistisch significante verschillen in gemiddeldes tussen leerlingen van pilot- en niet-pilotscholen voorafgaande aan de invoering van de pgp-pilot worden bepaald door middel van OLS-regressieanalyses en t-testen. Gezien de datastructuur is Levene's test geschikt voor een onafhankelijke t-test. Onder de veronderstelling dat er geen verschillen zijn tussen leerlingen van pilot- en niet-pilotscholen (H0 ratio = 1) verwerpen we deze hypothese bij een p-waarde van kleiner dan 0,05.

Praktijkgerichte programma's

In totaal worden 13 pgp's gefaseerd ontwikkeld. Met ingang van schooljaar 2021-2022 zijn zes pgp's toegelaten in de pilot. Het gaat om vijf licentievrije pgp's en het licentiegebonden pgp "Maritiem & Techniek". Licentievrije pgp's kunnen in zowel de tl als gl worden aangeboden, onafhankelijk van het profiel. Licentiegebonden pgp's mogen alleen worden aangeboden door profielen van de gemengde leerweg die aan het pgp zijn gekoppeld.

Tabel 2 laat zien op hoeveel vestigingen welke pgp's vanaf schooljaar 2021-2022 toegelaten werden. De in Tabel 2 genoemde pgp's zijn vanaf schooljaar 2022-2023 (examenjaar 2023) beschikbaar. Het pgp Technologie & Toepassing wordt het vaakst aangeboden en het pgp Maritiem & Techniek wordt maar op één vestiging aangeboden. Hierbij moet vermeld worden dat Technologie & Toepassing al langer wordt aangeboden, maar pas vanaf het schooljaar 2022-2023 onder de noemer pgp.

Tabel 2 Overzicht van ingevoerde pgp's op pilot-vestigingen, schooljaar 2021-2022

	Aantal vestigingen
Technologie & Toepassing	50
Economie en Ondernemen	18
Informatietechnologie	17
Dienstverlening en Producten	16
Zorg en Welzijn	16
Maritiem & Techniek	1
Totaal	**118**

Bron: SEO (2023)

Vanaf schooljaar 2023-2024 (examenjaar 2024) zijn de licentiegebonden pgp's Bouwen, Wonen & Interieur, Groen, Horeca, Bakkerij en Recreatie, Media, Vormgeving & ICT, Mobiliteit & Transport en Produceren, Installeren & Energie beschikbaar en het licentievrije pgp Techniek & Innovatief Vakmanschap.

Beschrijving van pilot-scholen

Aantal scholen en vestigingen in de tl en gl

Het aantal scholen dat de theoretische of gemengde leerweg aanbiedt, verandert nauwelijks door de jaren heen; het aantal vestigingen echter wel. Tabel 3 laat zien dat er in het schooljaar 2016-2017 438 (pilot en niet-pilot) scholen waren met 805 vestigingen in de tl of gl. In het schooljaar 2020-2021 zijn dat 436 scholen met 814 vestigingen. De invoering van pgp's in het schooljaar 2021-2022 betreft ongeveer 17 procent van de scholen en 14 procent van de vestigingen. Vanaf schooljaar 2021-2022 starten 118 vestigingen met de invoering van pgp's, waarvan 104 vestigingen vanaf het schooljaar 2016-2017 terug te zien zijn en 117 vestigingen vanaf het schooljaar 2020-2021. Uitgesplitst naar leerwegen zien we dat tien procent van vestigingen die alleen beroepsgerichte leerwegen aanbieden – waaronder de gl - aan de pilot deelneemt. Voor vestigingen met alleen de tl is dat 16 procent, en voor vestigingen die een combinatie van tl, gl en vavo aanbieden, neemt eveneens 16 procent deel aan de pgp-pilot.

Tabel 3 Verdelingen aantal scholen en vestigingen van leerjaar 3: pilotscholen en niet-pilot-scholen

	2016-17		2017-18		2018-19		2019-20		2020-21	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
Scholen (zowel tl als gl)										
Aantal scholen	67	371	69	369	70	366	72	363	72	364
Aandeel (%) scholen van totaal	15	85	16	84	16	84	17	83	17	83
Vestigingen (zowel tl als gl)										
Aantal vestigingen	104	701	108	707	109	708	112	695	117	697
Aandeel (%) vestigingen van totaal	13	87	13	87	13	87	14	86	14	86
Aandeel vestigingen (%)										
- met alleen gl	10	90	10	90	10	90	10	90	10	90
- met alleen tl	14	86	14	86	15	85	15	85	16	84
- met combinaties gl, tl of vavo	15	85	16	84	14	86	15	85	16	84

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Geografische spreiding pilotscholen

De landelijke spreiding van pilotscholen is een manier om de representativiteit van deze pilot te evalueren. De 118 pilotscholen zijn landelijk te vinden in 32 van de 35 arbeidsmarktregio's (amr). In de amr's Gooi en Vechtstreek, Midden-Holland en Noord-Limburg zijn geen vmbo-scholen die vanaf het schooljaar 2021-2022 aan de pgp-pilot deelnemen.

Sommige amr's zijn sterker vertegenwoordigd: zo is amr Rijnmond met elf pilotscholen en 5 pgp's het sterkst vertegenwoordigd in deze pilot; alleen het pgp informatietechnologie wordt daar niet aangeboden. Amr West-Brabant volgt met 9 pilotscholen en drie pgp's. Ook amr Friesland en Groot Amsterdam (elk met 8 pilotscholen en 4 pgp's) en Flevoland (7 pilotscholen en 4 pgp's) zijn relatief goed vertegenwoordigd. Aan de andere kant van de verdeling zijn 8 amr's vertegenwoordigd met één pilotschool, 2 amr's met twee pilotscholen en 10 amr's met elk 3 pilotscholen. Alle pilotscholen die in het schooljaar 2021/2022 met de pgp-pilot starten, doen dat met één praktijkgericht programma.

Doorstroom vmbo gl- en tl-leerlingen – leerjaar 3 en 4

De figuren 1 t/m 4 brengen de doorstroom van leerlingen in de gl en tl in kaart. Wij onderscheiden vier soorten doorstroom: Tableau (a) toont het aandeel reguliere doorstroom, waarbij het gaat om leerlingen die in het volgende schooljaar doorstromen naar het volgende leerjaar op hetzelfde niveau. Ook het aandeel zittenblijvers wordt weergegeven; dit betreft leerlingen die hetzelfde leerjaar opnieuw doen in

de gl of tl. Daarnaast kunnen leerlingen tussentijds overstappen van havo naar gl of tl (tableau c) of van vmbo basis- of kaderberoepsgerichte (bb/kb) leerweg naar gl of tl (tableau d). Wij hanteren hierbij de definitie van DUO.

Doorstroom gl-leerlingen van leerjaar 2 naar leerjaar 3

Figuur 1 brengt de doorstroom van gl-leerlingen in leerjaar 3 in kaart. Ongeveer 80 procent van de leerlingen stroomde regulier door tussen schooljaar 2016-2017 en 2019-2020. In het schooljaar 2020-2021 – toen de COVID-19 maatregelen van kracht waren – lag dit percentage iets hoger, rond 85 procent. Het percentage leerlingen dat in leerjaar 3 blijft zitten, schommelde tussen de 5 procent in de schooljaren 2016-2017 en 2019-2020, en daalde tot onder de 5 procent in 2020-2021. Het aandeel leerlingen dat tussentijds overstapt van havo naar gl ligt tussen de 5 en 9 procent. De tussentijdse overstap van bb of kb naar gl was iets minder dan 10 procent tussen de schooljaren 2016-2017 en 2018-2019, maar nam af tot onder de 5 procent op pilotscholen in de schooljaren 2019-2020 en 2020-2021.

Figuur 1. Doorstroom gl-leerlingen van leerjaar 2 naar leerjaar 3, schooljaar 2016-2017 t/m 2020-2021

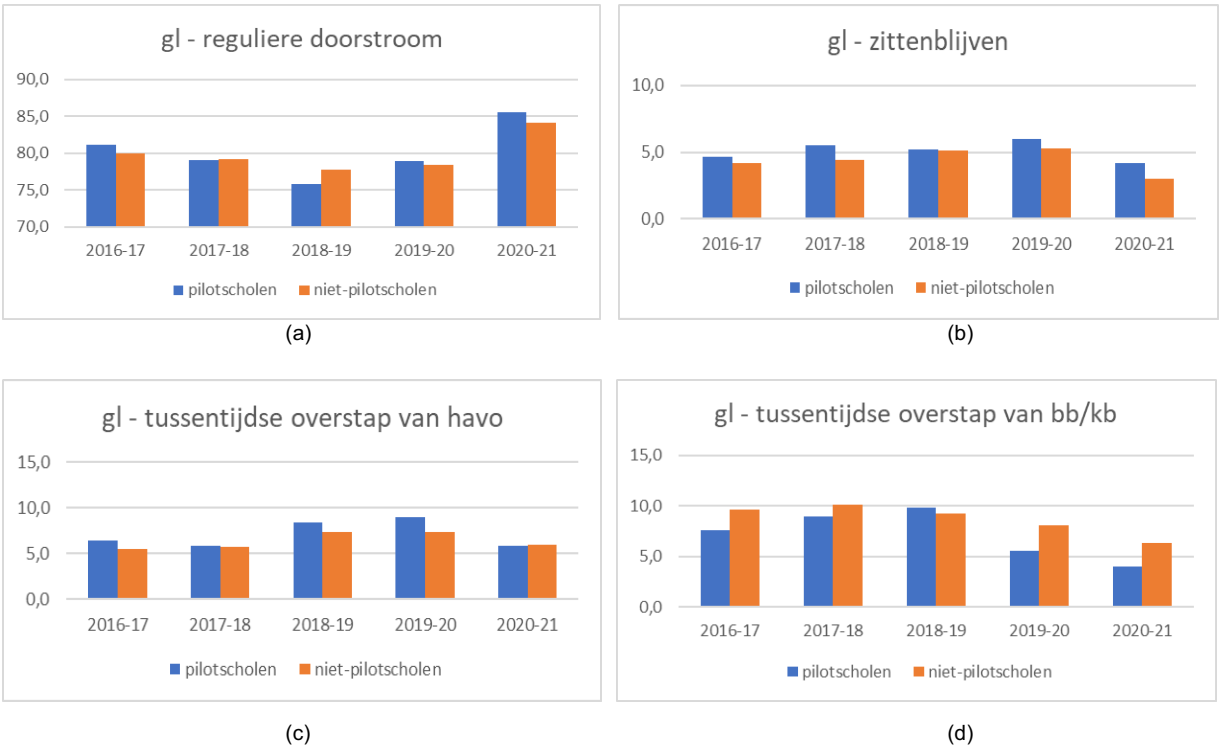

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

De groep pilotscholen verschilt statistisch significant van de groep niet-pilotscholen bij reguliere doorstroom in het jaar 2020-2021, en bij het zittenblijven in alle getoonde schooljaren, behalve in het schooljaar 2018-2019. Daarnaast zijn er significante verschillen bij de tussentijdse overstap van havo naar gl in de schooljaren 2016-2017, 2018-2019 en 2019-2020. Ten slotte verschillen de pilot- en niet-pilotscholen statistisch significant bij de tussentijdse overstap van bb/kb naar gl in alle schooljaren.

Doorstroom tl leerlingen van leerjaar 2 naar leerjaar 3

De doorstroom van derdejaars tl-leerlingen wordt inzichtelijk gemaakt in Figuur 2. De reguliere doorstroom van leerjaar 2 naar leerjaar 3 daalt tussen de schooljaren 2016-2017 en 2019-2020, van ongeveer 85 procent naar minder dan 80 procent. In het schooljaar 2020-2021 is de reguliere doorstroom weer 85 procent, vergelijkbaar met het schooljaar 2016-2017. De groepen pilot- en niet-pilotscholen verschillen hierbij niet statistisch significant van elkaar. Het percentage leerlingen dat blijft zitten in leerjaar 3 stijgt op niet-pilotscholen van ongeveer 7 procent naar 9 procent tussen de schooljaren 2016-

2017 en 2019-2020, en is iets hoger onder niet-pilotscholen. In het schooljaar 2020-2021 is het percentage zittenblijvers rond de 5 procent op zowel pilot- als niet-pilotscholen. De tussentijdse overstap van havo naar tl ligt rond de 7 procent in de schooljaren 2016-2017 en 2020-2021, en rond de 10 procent in de tussenliggende schooljaren. De tussentijdse overstap van bb of kb naar tl is onder de 3 procent en is duidelijk lager in vergelijking de gl.

Figuur 2. Doorstroom tl-leerlingen van leerjaar 2 naar leerjaar 3, schooljaar 2016-2017 t/m 2020-2021

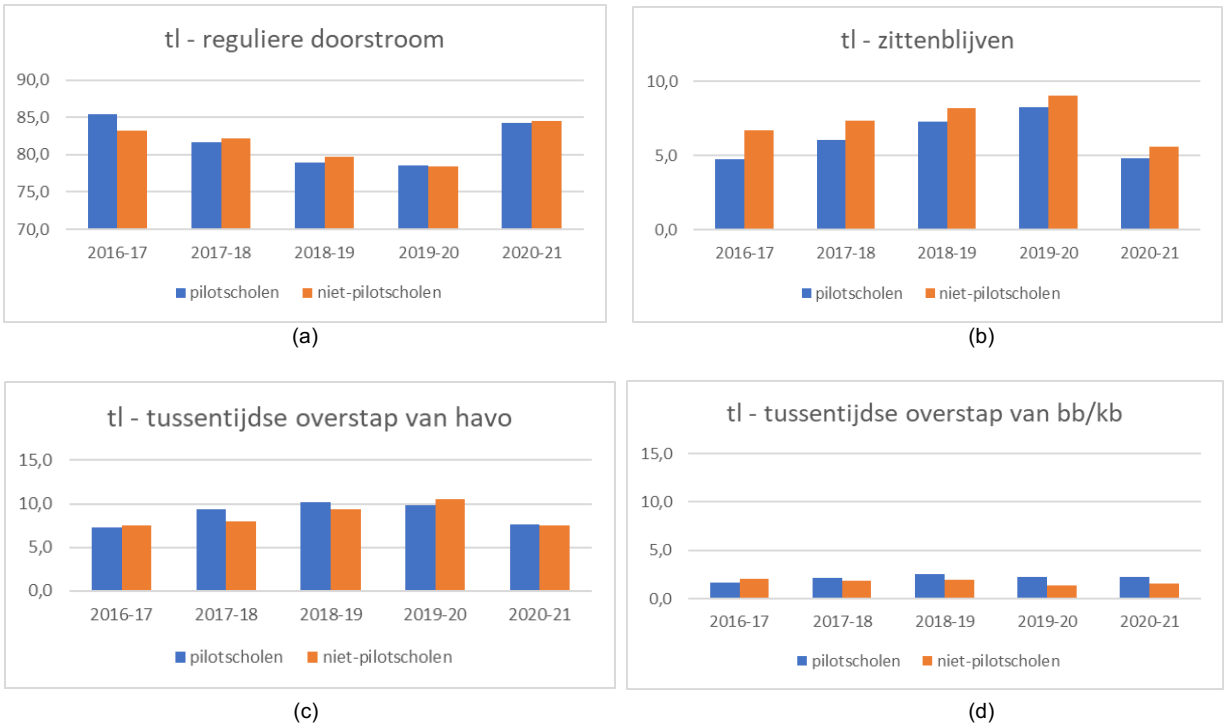

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

De groep pilotscholen verschilt statistisch significant van de groep niet-pilotscholen wat betreft het percentage zittenblijvers in alle getoonde schooljaren. Voor de tussentijdse overstap van havo naar tl is het verschil significant in de schooljaren 2017-2018 tot en met 2019-2020. Ten slotte verschillen de pilot- en niet-pilotscholen significant bij de tussentijdse overstap van bb/kb naar gl in alle schooljaren.

Doorstroom gl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4

Figuur 3 toont het aandeel gl-leerlingen dat doorstroomt van leerjaar 3 naar leerjaar 4. Het merendeel van de leerlingen stroomt regulier door; in de schooljaren 2017-2018 tot en met 2019-2020 was dit net onder de 95 procent, terwijl dit in de schooljaren 2020-2021 en 2021-2022 iets boven de 95 procent lag. Tussen 2017-2018 en 2019-2020 bleef 4 tot 5 procent van de leerlingen zitten. In het door COVID-19 maatregelen getroffen schooljaar 2020-2021 waren er vrijwel geen zittenblijvers, en in 2021-2022 bedroeg dit percentage ongeveer 2 procent. De tussentijdse overstap van havo naar gl en van bb/kb naar gl kwam in minder dan 2 procent van de gevallen voor.

Figuur 3. Doorstroom gl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4, schooljaar 2017-2018 t/m 2021-2022

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

De groep pilotscholen verschilt statistisch significant van de groep niet-pilotscholen bij de reguliere doorstroom, het zittenblijven en de tussentijdse overstap van bb/kb naar gl in alle getoonde schooljaren. Dit geldt ook voor de tussentijdse overstap van havo naar gl, met uitzondering van het schooljaar 2017-2018.

Doorstroom tl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4

De doorstroom van tl-leerlingen in het vierde leerjaar wordt uiteengezet in Figuur 4. Ongeveer 85 procent van de tl-leerlingen stroomt regulier door van leerjaar 3 naar leerjaar 4. Het schooljaar 2020-2021 vormt een uitzondering, met een doorstroom van 90 procent. Tussen de schooljaren 2017-2018 en 2019-2020 bleef ongeveer 5 procent van de vierdejaarsleerlingen zitten. In 2020-2021 waren er nauwelijks zittenblijvers, terwijl dit percentage in 2021-2022 weer iets onder de 5 procent lag. De tussentijdse overstap van havo naar tl lag in 2017-2018 rond de 6 procent en steeg tot 9 procent in 2021-2022, met uitzondering van schooljaar 2020-2021. De tussentijds overstap van bb/kb naar tl komt nauwelijks voor; in 2021-2022 was dit aandeel met 0,5 procent op pilotscholen het hoogst.

Figuur 4. Doorstroom tl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4, schooljaar 2017-2018 t/m 2021-2022

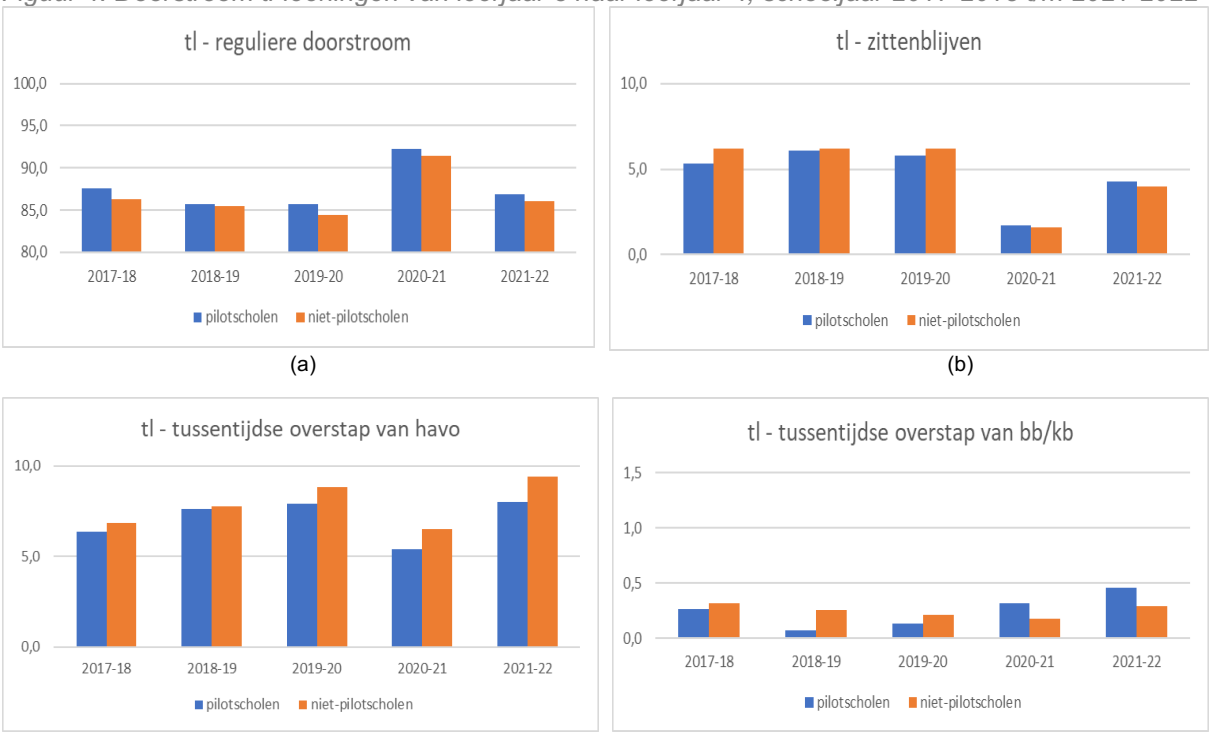

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

De groep pilotscholen verschilt statistisch significant van de groep niet-pilotscholen in alle getoonde schooljaren bij reguliere doorstroom, zittenblijven en tussentijdse overstap van havo naar tl met uitzondering van het schooljaar 2018-2019.

Leerjaar 4: Switch tussen gl en tl en vice versa

In het kader van deze pilot is het interessant om het switchgedrag van vmbo gl- en tl-leerlingen te onderzoeken. Figuur 5 toont aan de linkerkant het aandeel gl-leerlingen dat in leerjaar 4 van de gl naar de tl overstapt, en aan de rechterkant laat het aandeel tl-leerlingen zien dat naar de gl overstapt. Voor zowel gl als tl zien we dat het aandeel leerlingen dat tussen deze leerwegen switcht, in de getoonde schooljaren afneemt, vooral op pilotscholen.

Figuur 5. Aandeel switch tussen gl-en tl-leerlingen en vice versa, leerjaar 4, schooljaar 2017-2018 t/m 2021-2022

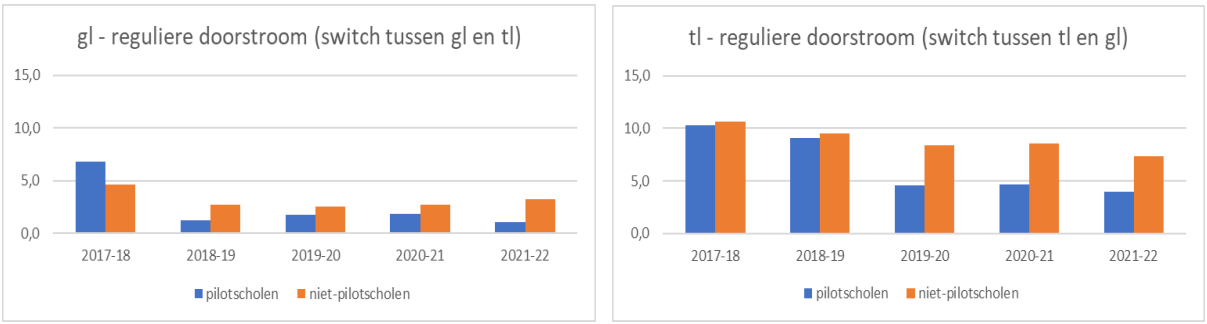

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Studieresultaten vmbo: niveau behaald diploma, diplomarendement schoolexamen en centraal eindexamen

Het succes van een onderwijsloopbaan kan onder andere met parameters als diplomarendement en behaalde cijfers in kaart worden gebracht. In deze paragraaf beschrijven we deze verdelingen tussen pilot- en niet-pilotscholen.

Niveau behaald diploma

Uit nadere analyse blijkt dat tussen schooljaar 2017-2018 en 2018-2019 ongeveer 92 procent van de gl-leerlingen in leerjaar 4 slaagde voor het eindexamen. In 2019-2020 was dit 98 procent en in 2020-2021 96 procent. Voor tl-leerlingen waren de slagingspercentages respectievelijk 90, 97 en 94 procent. De verschillen tussen pilot- en niet-pilotscholen zijn niet noemenswaardig. Hier is dan ook geen tabel van.

In Tabel 4 tonen we het aandeel van de behaalde niveaus van het centraal eindexamen voor zowel gl- als tl-leerlingen, uitgesplitst naar zowel pilot- als niet-pilotscholen. Ongeveer 60 procent van de gl-leerlingen behaalt een gl-diploma en 40 procent een tl-diploma. Het verschil tussen pilot- en niet-pilotscholen is hierbij niet statistisch significant. Opvallend is dat een aanzienlijk aandeel gl-leerlingen een tl-diploma behaalt. Tl-leerlingen behalen doorgaans een tl-diploma, ongeacht of ze op pilot- of niet-pilotscholen zitten.

Tabel 4. Aandeel behaald examenniveau, leerjaar 4, schooljaar 2017-2018 t/m 2021-2022

	2017-18		2018-19		2019-20		2020-21		2021-22	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
gl										
CE-niveau gl	48	62	60	63	55	59	55	63	66	62
CE-niveau tl	51	38	39	37	45	41	45	37	33	38
CE-niveau kb	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0
tl										
CE-niveau tl	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Studieresultaten centraal eindexamen

De gemiddelde cijfers van het centraal eindexamen in de gl en tl – van de geslaagden – liggen tussen de 6,5 en 6,7, zowel op pilot- als niet-pilotscholen, zoals weergegeven in Tabel 5.

Tabel 5. Gemiddelde examencijfers (CE) in gl en tl, schooljaar 2017-2018 t/m 2021-2022

	2017-18		2018-19		2019-20		2020-21		2021-22	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
gl										
Gemiddelde CE-cijfers	6,6	6,6	6,6*	6,7*	6,7	6,7	6,6*	6,6*	6,6	6,6
tl										
Gemiddelde CE-cijfers	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6	6,5	6,5	6,5	6,5

* Verschillen zijn statistisch significant tussen groepen leerling op pilot- en niet-pilotscholen.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Studieresultaten schoolexamen

Schoolexamens zijn toetsen die in het derde en vierde leerjaar afgenomen worden en uiteindelijk ook meetellen voor het centraal eindexamen. In Appendix A.I tonen we de gemiddelde cijfers voor de basisvaardigheden in de vakken Nederlands, Engels, rekenen en maatschappijleer voor gl- en tl-leerlingen, uitgesplitst naar pilot- en niet-pilotscholen. Hoewel de verschillen tussen pilot- en niet-pilotscholen niet groot zijn, zijn ze soms wel statistisch significant.

Vervolgopleiding havo

In leerjaar 4 kiest een vmbo-leerling over het algemeen om door te stromen naar de havo of naar een vervolgopleiding op het mbo.

Tabel 6 laat zien dat verhoudingsgewijs meer vierdejaars tl-leerlingen dan gl-leerlingen kiezen voor een havo-vervolgopleiding. Meestal doen zij dat door leerjaar 4 opnieuw op havoniveau te volgen. Tussen de schooljaren 2017-2018 en 2020-2021 koos iets meer dan 1 op de 6 tl-leerlingen hiervoor en in 2021-2022 steeg dat aandeel naar 1 op de 5. Voor tl-leerlingen op pilotscholen is dit aandeel kleiner, ongeveer 1 op de 8. GL-leerlingen kiezen minder vaak voor een havo-vervolgopleiding; het gemiddeld aandeel is 5,5 procent. Het aandeel gl-leerlingen dat overstapte naar havo was in de schooljaren 2020-2021 en 2021-2022 iets hoger op pilotscholen vergeleken met niet-pilotscholen. De verschillen tussen pilot- en niet-pilotscholen zijn statistisch significant .

Tabel 6. Aandeel vmbo-leerlingen leerjaar 4 dat doorstroomt naar havo, schooljaar 2017-2018 tot 2021-2022

	2017-18		2018-19		2019-20		2020-21		2021-22	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
doorstroom van tl *	12,8	18,2	10,9	16,3	11,1	15,9	12,8	18,5	15,2	21,7
doorstroom van gl *	6,5	5,3	5,1	5,1	4,1	4,2	6,9	4,7	7,2	6,5

* Verschillen in doorstroom vmbo gl- en tl-leerlingen naar havo, afkomstig van al dan niet-pilotscholen, zijn significant.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Vervolgopleiding mbo

In deze paragraaf staat de mbo-vervolgopleiding centraal.

De volgende overzichtsanalyses schetsen de situatie van mbo-leerlingen die in het voortgezet onderwijs vmbo-gl of tl volgden en vervolgens kozen voor een mbo-opleiding. Ook hier maken we onderscheid tussen leerlingen van vmbo-scholen die vanaf schooljaar 2021-2022 al dan niet deelnemen aan de pilot pgp's.

Wij tonen het algemene beeld van de mbo-instroom naar sectorkamers, niveau en soort mbo-opleidingen. Daarnaast bespreken we in hoeverre leerlingen switchen van mbo-opleiding of uitvallen. Tot slot laten we zien op welk niveau mbo-leerlingen, afkomstig van vmbo-gl en tl, één, twee of drie jaar na inschrijving een diploma behaalden.

In de monitor- en evaluatieanalyses kunnen we analyseren of pgp's bijdragen aan een gerichtere studiekeuze, minder uitval en minder switchgedrag in het mbo.

Instroom: landelijk beeld naar sectorkamers en niveau

Figuur 6 toont dat jaarlijks ongeveer 30 procent van de vmbo-gl en tl-leerlingen die instromen in het mbo kiest voor een opleiding in de sectorkamer Zorg, welzijn en sport. Opleidingen in de sectorkamers Zakelijke dienstverlening en veiligheid, Creatieve industrie en ICT, Handel, Techniek en gebouwde omgeving worden door 10 tot 15 procent van de vmbo-gl of tl-leerlingen gekozen. Relatief minder leerlingen volgen opleidingen in de sectorkamer Mobiliteit, transport, logistiek en maritiem, met jaarlijks rond de 5 procent. Voor de leesbaarheid van Figuur 6 tonen we het algemene beeld, aangezien de doorstroom tussen leerlingen van pilot- en niet-pilot vmbo-scholen vergelijkbaar is.

Figuur 6. Instroom mbo afkomstig van vmbo-gl en tl-leerlingen naar sectorkamer, schooljaar 2018-2019 t/m 2022-2023

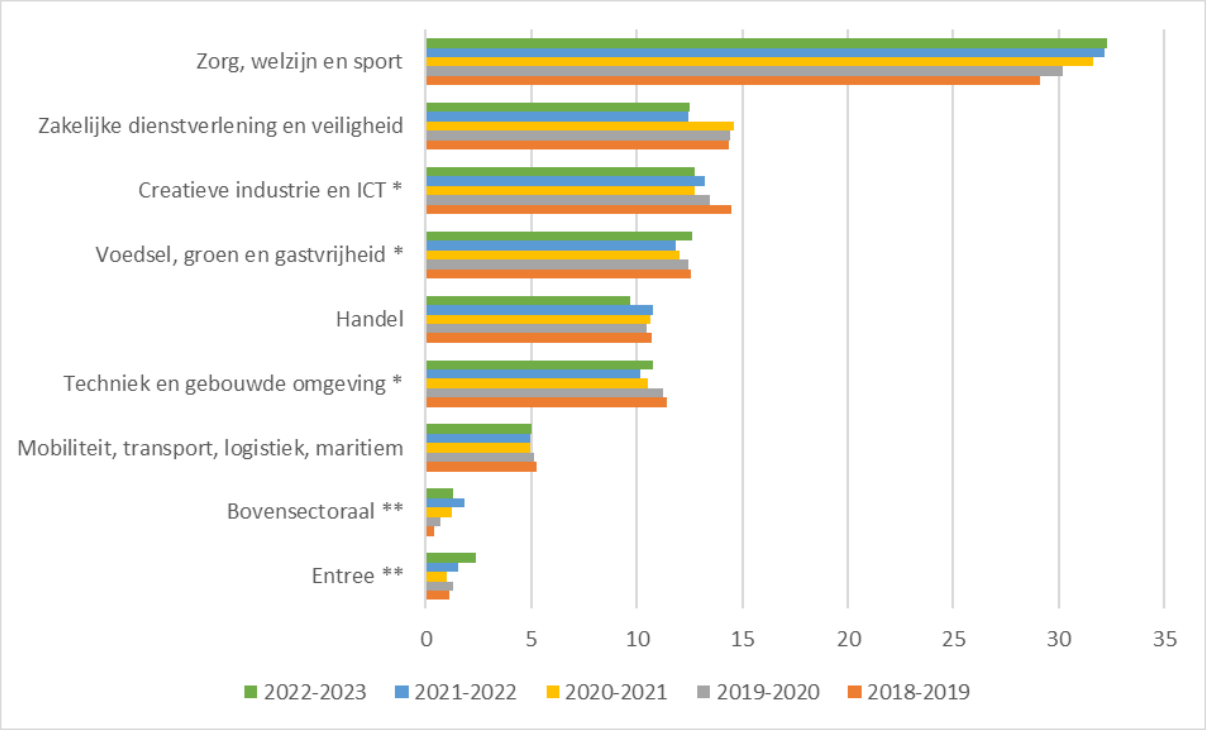

* Verschillen instroom mbo naar sectorkamer van vmbo gl- en tl-leerlingen afkomstig van al dan niet-pilotscholen zijn significant in sommige schooljaren.

** Onvoldoende betrouwbaarheid van significantietoets in verband met weinig observaties in de groepen vmbo gl- en tl-leerlingen afkomstig van al dan niet-pilotscholen.

Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Het merendeel van vmbo-gl en tl-leerlingen kiest voor een mbo bol-opleiding. In instroomjaar 2018-2019 was dit 96 procent van de leerlingen en in 2022-2023 93 procent. Het aandeel bbl-opleidingen neemt dus door de jaren heen geleidelijk iets toe, van respectievelijk 4 naar 7 procent. Hoewel de verschillen in type inschrijving tussen gl- en tl-leerlingen van vmbo pilot- en niet-pilotscholen klein zijn, zijn deze wel statistisch significant[14]. Hiervan is geen tabel.

Uit Tabel 7 blijkt dat het aandeel mbo 4-opleidingen onder vmbo gl- en tl-leerlingen door de jaren heen iets daalt, van ongeveer 86 procent in het instroomjaar 2018-2019 naar 82 procent in 2022-2023, terwijl mbo 2-opleidingen iets toenemen van 3 naar ongeveer 5 procent. MBO 3-opleidingen worden gekozen door ongeveer 10 procent van mbo-studenten afkomstig van vmbo gl of tl en mbo 1-opleidingen door slechts 1 procent. Ook hier zijn de verschillen tussen mbo-leerlingen, al dan niet afkomstig van vmbo-pilotscholen, klein maar vaak wel statistisch significant.

14 BBL en BOL: De schooljaren 2020-2021, 2021-2022 en 2022-2023 verschillen significant van elkaar.

Tabel 7. Aandeel mbo-inschrijvingen afkomstig van vmbo gl- of tl-leerlingen naar niveau, instroomjaar 2018-2019 t/m 2022-2023

Instroomjaar	2018-2019		2019-2020		2020-2021		2021-2022		2022-2023	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
Entreeopleiding (mbo 1) **	1,0	1,2	1,3	1,3	0,7	1,0	1,6	1,5	2,4	2,3
Basisberoepsopleiding (mbo 2)	2,6*	3,1*	2,9*	3,3*	3,0*	3,2*	3,3*	3,9*	4,6	4,5
Vakopleiding (mbo 3)	9,0*	9,7*	9,9	9,9	9,8	10,0	10,9	10,9	11,0	11,0
Middenkader-/ specialistenopleiding (mbo 4)	87,4*	86,1*	86,0	85,5	86,5*	85,7*	84,2	83,6	82,0	82,2

* Verschillen mbo-niveaus vmbo gl- en tl-leerlingen, afkomstig van al dan niet-pilotscholen, zijn significant.
** Onvoldoende betrouwbaarheid van significantietoets in verband met weinig observaties in de groepen vmbo gl- en tl-leerlingen afkomstig van al dan niet-pilotscholen.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Één jaar na instroom mbo: ontwikkeling uitval en switch

Tabel 8 laat zien dat bijna alle mbo-leerlingen afkomstig van vmbo gl of tl ook één jaar na inschrijving nog in het onderwijs zitten, namelijk ongeveer 96 procent. Een klein percentage (minder dan 1 procent) verliet het mbo met een diploma en rond 4 procent stroomde uit zonder diploma. Het verschil tussen leerlingen afkomstig van vmbo pilot- en niet-pilotschool is hierbij in absolute zin niet noemenswaardig.

Tabel 8. Aandeel mbo-leerlingen afkomstig van vmbo gl of tl één jaar na instroom, instroomjaar 2018-2019 t/m 2022-2023

Instroomjaar	2018-2019		2019-2020		2020-2021		2021-2022	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
Niet uitgestroomd	95,7*	95,0*	95,7*	95,5*	95,1	95,2	94,1	94,3
Uitgestroomd met diploma **	0,4	0,6	0,4	0,7	0,4	0,6	0,5	0,6
Uitgestroomd zonder diploma	3,9*	4,4*	3,9	3,8	4,5*	4,2*	5,4*	5,1*

* Verschillen tussen uitstroom van pilot en niet-pilotscholen, zijn significant.
** Onvoldoende betrouwbaarheid van significantietoets in verband met weinig observaties in de groepen vmbo gl- en tl-leerlingen afkomstig van al dan niet-pilotscholen.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

In Tabel 9 maken we het switchgedrag één jaar na instroom inzichtelijk. Ongeveer 4 op de 5 leerlingen afkomstig van vmbo gl of tl blijft één jaar na instroom op hetzelfde mbo-niveau. Een klein aandeel wisselt naar een hoger (3 procent) of lager (ongeveer 5 procent) niveau. De verschillen tussen gl- of tl-leerlingen van vmbo pilot- en niet-pilotscholen zijn in sommige jaren statistisch significant, maar niet over alle jaren. Daarnaast zijn de verschillen in absolute zin niet erg groot.

Tabel 9. Switch van mbo-opleiding: aandeel leerlingen afkomstig van vmbo gl of tl één jaar na instroom, instroomjaar 2018-2019 t/m 2022-2023

Instroomjaar	2018-2019		2019-2020		2020-2021		2021-2022	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
Op hetzelfde niveau	88,6*	87,5*	87,9	88,2	87,7	87,6	85,0	85,3
Op hoger niveau	2,7*	3,0*	3,2	3,2	2,4*	2,8*	3,1*	3,5*
Op lager niveau	4,4	4,5	4,6*	4,1*	4,9*	4,8*	6,0	5,5
Uitgestroomd	4,3*	5,0*	4,3*	4,5*	4,9	4,8	5,9	5,7

* Verschillen tussen mbo-niveaus van vmbo gl- en tl-leerlingen, afkomstig van al dan niet-pilotscholen, zijn significant.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Twee jaar na instroomjaar mbo

Twee jaar na het instroomjaar 2018-2019 verblijven bijna alle vmbo gl- en tl-leerlingen nog in het mbo. Zoals Tabel 10 laat zien, heeft een klein aandeel in die periode een diploma behaald op mbo-niveau 2, 3 of 4. Er zijn geen verschillen tussen gl- of tl-leerlingen afkomstig van vmbo pilot- of niet-pilotscholen.

Tabel 10. Aandeel behaald mbo-diplomaniveau door vmbo gl- of tl-leerlingen twee jaar na instroom, instroomjaar 2018-2019 t/m 2020-2021

Instroomjaar	2018-2019		2019-2020		2020-2021	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
Nog geen diploma*	96,0	95,7	95,7	95,4	95,7	95,4
Behaald diploma niveau mbo 1**	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Behaald diploma niveau mbo 2**	1,1	1,4	1,3	1,5	1,2	1,4
Behaald diploma niveau mbo 3**	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2
Behaald diploma niveau mbo 4**	1,7	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9

* Verschillen tussen behaald diploma van leerlingen, afkomstig van al dan niet-pilotscholen, zijn significant.
** Onvoldoende betrouwbaarheid van significantietoets in verband met weinig observaties in de groepen vmbo gl- en tl-leerlingen afkomstig van al dan niet-pilotscholen.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Drie jaar na instroomjaar mbo

Uit Tabel 11 blijkt dat 3 jaar na instroom 2 op de 3 mbo-leerlingen afkomstig van vmbo gl of tl nog geen diploma heeft behaald. Iets minder dan één op de drie heeft een mbo 4-diploma behaald, en de rest een mbo 3-diploma. Er zijn alleen bij mbo-3 statistisch significante verschillen tussen gl- of tl-leerlingen van vmbo pilot- of niet-pilotscholen.

Tabel 11. Aandeel behaald mbo-diplomaniveau door vmbo gl- of tl-leerlingen drie jaar na instroom, instroomjaar 2018-2019 t/m 2019-2020

Instroomjaar	2018-2019		2019-2020	
	Pilot	Niet-pilot	Pilot	Niet-pilot
Nog geen diploma	65,7	65,6	66,8	67,1
Behaald diploma niveau mbo 1**	0,0	0,0	0,0	0,0
Behaald diploma niveau mbo 2**	0,3	0,3	0,3	0,3
Behaald diploma niveau mbo 3	3,5	3,6	3,4*	3,5*
Behaald diploma niveau mbo 4	30,5	30,5	29,5	29,1

* Verschillen tussen behaald diploma van leerlingen, afkomstig van al dan niet- pilotscholen, zijn significant.
** Onvoldoende betrouwbaarheid van significantietoets in verband met weinig observaties in de groepen vmbo gl- en tl-leerlingen afkomstig van al dan niet-pilotscholen.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).

Samenvatting en conclusie nulmeting

Bij praktijkgerichte programma's gaat het om een vak dat leerlingen op vmbo gl en tl in leerjaar 3 en 4 kunnen volgen, waarbij het opdoen van praktische kennis en ervaring centraal staat. De kern van deze programma's is het uitvoeren van levensechte projecten, bij voorkeur bij bedrijven of instellingen, zowel binnen als buiten de school. Hieraan liggen twee aannames ten grondslag: enerzijds doen leerlingen praktische en relevante ervaring op en anderzijds krijgen leerlingen een realistischer beroepsbeeld, wat helpt bij de keuze voor vervolgonderwijs. Om deze aannames de toetsen, is een pilot opgezet voor de periode van 2021 tot en met 2025.

In deze nulmeting vergeleken we leerlingen van pilotscholen die in het schooljaar 2021-2022 daadwerkelijk met een pgp zijn gestart met alle andere gl- en tl-scholen op belangrijke parameters zoals doorstroom, switchgedrag, studieresultaten en de keuze voor een vervolgopleiding (havo en mbo). Deze nulmeting toont echter aan dat er al in de schooljaren voorafgaand aan de pilotperiode statistisch significante verschillen waren, hoewel de verdelingen op het oog dicht bij elkaar liggen. In de vervolgmetingen betekent dit dat verschillen tussen leerlingen wellicht niet alleen komen door het volgen van pgp-vakken, maar ook door andere verschillen kunnen komen.

Wij zagen dat het aandeel gl-leerlingen dat regulier van leerjaar 3 naar leerjaar 4 doorstroomt iets hoger is op pilotscholen dan op niet-pilotscholen. Ook was het aandeel zittenblijvers in de periode vóór COVID-19 daar iets lager, evenals het aandeel leerlingen dat overstapte van havo naar gl of van basis- of kaderberoepsgerichte leerwegen naar de gl. Soortgelijke resultaten zagen we ook bij de doorstroomanalyse van tl-leerlingen van leerjaar 3 naar leerjaar 4. Het switchgedrag tussen gl en tl was op pilotscholen significant lager in de schooljaren 2018-2019 tot en met 2021-2022.

Het diplomarendement hebben we geanalyseerd gebaseerd op behaalde studieresultaten. Hoewel de gemiddelde cijfers voor het centraal eindexamen en de schoolexamens in basisvaardigheden vergelijkbaar zijn tussen leerlingen op pilot- en niet-pilotscholen, zijn deze verschillen soms toch statistisch significant.

Wat betreft doorstroom naar vervolgopleiding havo stappen tl-leerlingen vaker over dan gl-leerlingen. Het aandeel gl-leerlingen dat overstapte naar havo was in de schooljaren 2020-2021 en 2021-2022 significant hoger op pilotscholen vergeleken met niet-pilotscholen. Vmbo gl- en tl-leerlingen kiezen voor 82 procent een mbo-opleiding op niveau 4 en voor 11 procent op niveau 3. Nagenoeg alle mbo-leerlingen afkomstig van vmbo gl en tl zijn een jaar na instroom nog in het onderwijs op hetzelfde niveau.

De verschillen tussen gl- en tl-leerlingen afkomstig van pilot- en niet-pilotscholen zijn in de schooljaren 2021-2022 en 2022-2023 statistisch niet significant.

Een mogelijke verklaring voor de vaak statistisch significante verschillen voorafgaand aan de start van de pilotperiode van de ontwikkeling en invoering van pgp's is dat ongeveer 60 procent van de pilotscholen al ervaring heeft met programma's zoals Jonge Mavo Ondernemers, Bèta Challenge Programma of het programma Technologie & Toepassing[15]. Zoals uit Tabel 2 bleek, doet 42 procent van de ingelote vestigingen mee met het pgp Technologie & Toepassing. De eventuele effecten van deze initiatieven kunnen van invloed zijn op de hier gepresenteerde analyses.

15 Zie Van Casteren et al. (2023). Rapportage Pilots praktijkgericht programma vmbo (Rapport 2023).

Bijlage A.1

Appendix A.I: Gemiddelde SE-cijfers voor Nederlands, Engels, wiskunde en maatschappijleer, naar leerweg, leerjaar 3 en 4, schooljaar 2016-2017 t/m 2021-2022

	2016-2017		2017-2018		2018-2019		2019-2020		2020-2021		2021-2022	
	pilot	niet-pilot	pilot	niet-pilot	pilot	niet-pilot	pilot	niet-pilot	pilot	niet-pilot	pilot	niet-pilot
gl												
Nederlands	63,0	63,0	63,1	63,4	63,5*	63,8*	65,4*	65,0*	63,6	63,6	63,5*	63,6*
Engels	66,5*	65,5*	65,9*	64,7*	65,3	64,9	66,2	65,9	66,4	65,7	66,2*	65,5*
Wiskunde	64,5	64,5	64,9	65,2	63,8*	64,5*	64,9*	64,6*	62,4*	62,7*	61,4	62,0
Maatschappijleer	69,4	70,5	69,3	70,4	69,3*	70,3*	69,3*	69,9*	68,5	69,9	68,9*	69,6*
tl												
Nederlands	63,6	63,5	63,8	63,8	63,9	63,9	65,1*	64,9*	63,5	63,5	63,4	63,5
Engels	67,6	67,8	66,7	66,9	66,8	66,8	67,0	66,9	67,3	67,6	66,8	67,2
Wiskunde	65,0	64,7	65,7	65,4	64,4	64,5	64,2*	64,2*	62,9	62,5	62,1	61,4
Maatschappijleer	69,9*	69,8*	70,1	69,7	69,7*	69,6*	69,2	69,4	69,1*	69,2*	69,0	69,0

* Verschillen tussen groepen leerlingen op pilot- en niet-pilotscholen zijn significant.
Bron: DUO (eigen bewerking ROA).